

**Gustave Le Bon:**  
**Psychologie davu**

Úvod: OBDOBÍ DAVŮ .....	2
Kniha první: DUŠE DAVŮ .....	5
kap. 1 – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA DAVŮ .....	5
kap. 2. – CITY A MRAVNOST DAVU .....	8
kap. 3. – IDEJE, ZPŮSOB UVAŽOVÁNÍ A OBRAZOTVORNOST DAVŮ .....	17
kap. 4. – NÁBOŽENSKÁ FORMA VŠECH DAVOVÝCH PŘESVĚDČENÍ .....	21
Kniha druhá: NÁZORY A PŘESVĚDČENÍ DAVŮ .....	24
kniha 2./kap. 1 – FAKTORY PŮSOBÍCÍ NEPŘÍMO NA PŘESVĚDČENÍ A NÁZORY DAVŮ ..	24
kniha 2./kap. 2. – FAKTORY PŮSOBÍCÍ BEZPROSTŘEDNĚ NA NÁZORY DAVŮ .....	32
kniha 2./kap. 3. – VŮDCOVÉ DAVU A PROSTŘEDKY, JIMIŽ PŘESVĚDČUJÍ .....	37
kniha 2./kap. 4. – HRANICE PROMĚNLIVOSTI PŘESVĚDČENÍ A NÁZORŮ DAVŮ .....	46
Kniha třetí: ROZTRÍDĚNÍ A POPIS RŮZNÝCH DRUHŮ DAVŮ .....	51
kniha 3./kap. 1 – ROZTRÍDĚNÍ DAVŮ .....	51
kniha 3./kap. 2. – DAVY TZV. ZLOČINNÉ .....	53
kniha 3./kap. 3. – POROTNÍ SOUDY .....	55
kniha 3./kap. 4. – DAVY VOLIČSKÉ .....	58
kniha 3./kap. 5. – SHROMÁŽDĚNÍ PARLAMENTNÍ .....	62

#### **AUTOROVA PŘEDMLUVA**

**Souhrn společných vlastností, které vznikají působením prostředí a dědičnosti u všech jedinců určitého národa, tvoří duši tohoto národa. Tyto vlastnosti mají původ v dávných dobách a jsou velmi stálé. Shromáždí-li se však náhodně jistý počet lidí, pozorujeme, že z jejich pouhého sblížení mohou se zrodit ještě nové duševní vlastnosti, které se navrší na vlastnosti rasové a často se od nich hluboce liší.**

**Jejich souhrn tvoří mocnou, ale krátce trvající kolektivní duši.**

**Davy hrály vždy významnou úlohu v dějinách, ale ta nebyla nikdy tak důležitá, jako v dnešní době. Neuvědomělá činnost davů, vstupující na místo uvědomělé činnosti jedinců, je jedním z hlavních znaků současné doby.**

## Úvod: OBDOBÍ DAVŮ

Na první pohled by se mohlo zdát, že veliké převraty, které předcházejí změnám civilizací, jsou určovány důležitými politickými změnami, vpády národů nebo svržením dynastií. Ale pečlivé studium těchto událostí velmi často zjišťuje, že za jejich zdánlivými příčinami tkví, jako vlastní příčina, nějaká hluboká proměna v myšlení národů. Opravdové historické převraty nejsou ty, které nás překvapují svou velikostí a prudkostí. Změny, které jsou jediné důležité, takové, z nichž vyplývá obnova civilizací, odehrávají se v názorech, představách a vírách. Významné události jsou viditelnými výsledky neviditelných změn lidského citění. Projevují-li se tak zřídka, je to z toho důvodu, že nejstálějším prvkem rasy je dědičný základ jejích citů.

Přítomná doba je právě jedním z těch kritických okamžiků, kdy se lidské myšlení počalo přetvářet.

Podkladem tohoto přerodu jsou dva hlavní faktory. Prvním je rozvrat náboženských, politických a sociálních názorů, z nichž pramení všechny prvky naší civilizace. Druhým je vznik úplně nových existenčních a myšlenkových podmínek, vyvolaných moderními objevy přírodních věd a průmyslu.

Přesto, že názory minulosti jsou již otřeseny, mají dosud veliký vliv. Ideje, které je mají nahradit, se teprve tvoří, a proto současná doba představuje období přechodu a anarchie.

Je nesnadné již nyní říci, co jednou vzejde z takového nezbytně poněkud chaotického období. Jaké budou základní ideje, na kterých budou založeny společnosti, které přijdou po nás? To ještě nevíme. Ale můžeme již nyní předvídat, že budou muset ve své organizaci určitě počítat s novou mocí, nejnovější vládkyní moderní doby – s mocí davů. Na troskách tolika idejí, které byly kdysi považovány za správné a které jsou dnes mrtvy, tolika mocností, které byly postupně zlomené revolucemi, jediné tato moc se pozvedla a zdá se, že pohltí již brzy všechny ostatní. Zatím co se naše staré názory viklají a mizí, a staré opory společnosti se postupně rozpadávají, moc mas je jedinou silou, kterou nic neohrožuje a jejíž význam neustále vzrůstá. Věk, do něhož vstupujeme, bude opravdu *věkem davů*.

Ještě neuplynulo ani století od té doby, kdy tradiční politika států a soupeřství panovníků byly hlavními faktory historického dění. Mínění davů nemělo zpravidla žádného významu. Tradice politické, osobní snahy vládců a jejich soupeřství znamenají dnes málo. Hlas davů nabyl převahy. Ten diktuje králům, jak se mají chovat. Duše davů a nikoliv již rozhodnutí panovníků určují osudy národů.

Vstup lidových tříd do politického života, jejich postupná přeměna ve třídy vládnoucí je jedním z nejnápadnějších znaků naší přechodné doby. Známkou tohoto vstupu nebylo vlastně všeobecné hlasovací právo, jehož řízení bylo z počátku tak snadné a které mělo po dlouhou dobu tak malý vliv. Zrození moci davů počalo šířením jistých idejí, které se v duších zvolna ujímaly a pokračovalo sdružováním jedinců k uskutečnění názorů, do té doby teoretických. Sdružování umožnilo davům, aby si utvořily, i když ne správné, tedy alespoň velmi určité mínění o svých zájmech a aby si uvědomily svou sílu. Zakládají syndikáty, před

kteřými kapituluje každá moc, burzy práce, které navzdory všem hospodářským zákonům se snaží upravovat samy poměr práce a mzdy. Posílají do národních shromáždění své zástupce zbavené veškeré iniciativy a nezávislosti, kteří jsou většinou pouhými mluvčími výborů, které je zvolily.

Dnes nabývají požadavky davů čím dále tím určitější povahy a snaží se vyvrátit přímo z kořene nynější společnost, aby ji přivedly zpět k onomu původnímu komunismu, který byl normálním stavem všech lidských skupin před příchodem civilizace. Omezení pracovní doby, vyvlastnění dolů, železnic, továren a půdy, rovnoměrné rozdělení výrobků, vyřazení tříd vyšších ve prospěch tříd lidových atd. Takové jsou tyto požadavky.

Davy mají malou schopnost uvažovat, ale naopak jsou velmi dobře uzpůsobeny k činům. Současnou organizací stoupla nesmírně jejich síla. Dogmata, která nyní vznikají, dosáhnou záhy moci dogmat starých, tj. tyranské a suverénní moci, která vylučuje jakoukoliv diskusi. Božské právo králů bude nahrazeno božským právem davů.

Oblíbení spisovatelé naší buržoazie, kteří jsou s to nejlépe tlumočit její poněkud omezené ideje, její úzký rozhled, její poněkud sumární skepticismus a někdy téměř výstřední egoismus, jsou poblázněni touto novou mocí, kterou vidí růst. Volají zoufale na pomoc mravní sílu církve do boje proti zmatení duchů, té církve, kterou dříve tolik pohrdali. Mluví o úpadku vědy a připomínají nám nauky zjevených pravd. Ale tito nově na víru obrácení zapomínají, že dotkla-li se jich skutečně milost, nemá tutéž moc nad dušemi, které se málo starají o zájmy nadpozemského rázu. Dav dnes již nechce bohy, které včera jeho bývalí učitelé odmítli a pomáhali bořit. Řeky netečou zpět ke svým pramenům.

Věda naprosto neudělala úpadek a nenese za nic odpovědnost v dnešní anarchii duší, ani v nové moci, která vyrostla z lůna této anarchie. Slíbila nám pravdu nebo alespoň znalost vztahů, které naše inteligence může obsáhnout; nikdy však nám neslíbila ani mír, ani štěstí. Jsouc suverénně lhostejná k našim citům, neslyší naše nářky a nic již nemůže vzkřísit iluze, které zahrnala.

Obecné příznaky rychlého vzrůstání moci davů vidíme u všech národů. Ať nám přináší cokoli, musíme se jí podrobit. Obviňování této moci je jenom prázdným mluvením. Možná že převzetí moci davy je jedním z posledních údobí západních civilizací, že znamená návrat k obdobím zmatené anarchie, jež předcházejí vytvoření nové společnosti. Ale jak tomu zabránit?

Až dosud byly nejsamozřejmější úlohou davů velké rozvraty zastaralých civilizací. Historie učí, že v okamžiku, kdy pozbyly své moci mravní síly, které tvořily páteř určité společnosti, byl konečný rozklad proveden brutálními a neuvědomělými davy, které byly právem pokládány za barbarské. Civilizace byly až dodnes vytvářeny a vedeny malou aristokracií vzdělanců, nikdy však davy. Davy mají pouze ničivou moc. Jejich vláda představuje vždy období zmatků. Civilizace předpokládá jistá pevná pravidla, kázeň, přechod od pudového k rozumovému, předvídaní budoucnosti, vysoký stupeň kultury, což jsou podmínky, které davy, ponechané sobě samým, nedovedou nikdy splnit. Svou výlučně ničivou mocí podobají se mikrobům, které rozkládají vyčerpaná nebo mrtvá těla. Je-li stavba některé civilizace prohnílá, přivodí davy její zřícení. V tomto okamžiku začíná jejich úloha. Slepá síla množství stává se na okamžik jedinou filozofií dějin.

Bude tomu tak i s naší civilizací? Můžeme se toho obávat, avšak dosud to nevíme.

Musíme se s rezignací podrobit vládě davů, poněvadž neprozíravé ruce prolomily postupně všechny hráze, které by je byly mohly zadržet.

Tyto davy, o kterých se počíná tolik mluvit, známe velmi málo. Odborní psychologové, žijící daleko od nich, je vždy opomíjeli a nezabývali se jimi jinak, než z hlediska zločinů, jichž se mohou dopustit. Beze vší pochybnosti existují také davy zločinné, ale jsou i davy ctnostné, hrdinské a mnoho jiných. Zločiny davů tvoří jenom zvláštní případ jejich psychologie a jako nepoznáme povahu jedince pouze podle jeho neřestí, tak nemůžeme poznat davy, podrobíme-li studiu jen jejich zločiny.

Máme-li říci pravdu, vládcí světa, zakladatelé náboženství nebo říší, apoštolové všech věr, vynikající státníci a v menším okruhu prostí vůdci malých lidských skupin byli vždy neuvědomělými psychology a znali instinktivně a často velmi bezpečně duši davů. Znajíce je dobře, stali se snadno jejich pány. Napoleon úžasně vystihl psychologii davů francouzských, nebyl však někdy s to pochopit psychologii těch, které patřily k jiným rasám. (Jeho nejlepší rádci jí také nerozuměli lépe. Talleyrand mu psal, že "Španělsko přijme jeho vojáky jako osvoboditele" a zatím byli přijati jako dravé šelmy. Psycholog, který by znal dědičné rasové pudy, byl by to mohl snadno předvídat.) Tato neznalost způsobila, že se pustil do válek, zvláště ve Španělsku a Rusku, které připravily jeho pád.

Znalost psychologie davů je pomůckou pro státníka, který je sice nechce ovládat – což se stalo dnes velmi nesnadným – ale nemíní se alespoň od nich dát příliš ovlivnit.

Psychologie davů ukazuje, do jaké míry mají zákony a instituce malý vliv na jejich impulsivní povahu, a jak jsou neschopny jiných mínění kromě těch, která jim byla vnuknuta. Nelze je vést pravidly, vybudovanými na čistě teoretické spravedlnosti. Zlákat je mohou jen dojmy, které byly vyvolány v jejich duši. Chce-li např. zákonodárce stanovit novou daň, má snad volit tu, která by byla teoreticky nejspravedlivější? V žádném případě. Ta nejméně spravedlivá daň může být prakticky pro davy nejlepší, je-li nejméně nápadná a na pohled nejméně těžká. Proto sebetíživější daň nepřímá bude davem přijata vždy, poněvadž se odvádí denně ve zlomcích haléře z předmětů spotřeby, nepřekáží nikomu v jeho zvycích a působí na něj malým dojmem. Nahradíte ji daní, úměrnou mzdě nebo jiným příjmům, která by se odváděla najednou, a vzbudí jednohlasný protest, i kdyby byla třeba desetkrát lehčí. Místo denně splácených neviditelných haléřů přišla by celková částka, která je skutečně poměrně vysoká a tím vyvolá veliký dojem. Ušla by pozornosti jen tehdy, kdyby si ji někdo ukládal stranou po haléřích; tento ekonomický postup předpokládá však jistou dávku prozíravosti, které jsou davy neschopny.

Uvedený příklad osvětluje naráz davovou mentalitu. Ta také neunikla psychologu, jakým byl Napoleon; ale zákonodárci, neznalí duše davů, nemohou ji pochopit. Dosud nebyli zkušeností dostatečně poučeni, že lidi nelze nikdy vést předpisy čistého rozumu.

Psychologii davů bylo by možno znázornit ještě dalšími příklady. Její znalost objasňuje množství historických a ekonomických jevů, které by byly bez ní úplně nepochopitelné.

I kdybychom neměli jiný zájem, než ten, který vyplývá z čisté zvědavosti, zasloužilo by si studium psychologie davů, abychom se o ně pokusili. Je stejně zajímavé rozluštit pohnutky lidských činů, jako probádat nerost nebo květinu.

Toto studium psychologie davů bude pouze krátkou syntézou, prostým souhrnem našeho bádání. Proto je možno od něho žádat jenom několik podnětných hledisek. Jiní badatelé prohloubí brázdou více; my se dnes pohybuje ve zcela nedotčených oblastech.

## Kniha první: DUŠE DAVŮ

### kap. 1 – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA DAVŮ

V běžném smyslu znamená slovo *dav* shromáždění jakýchkoliv jedinců bez ohledu na jejich národnost, povolání nebo pohlaví a bez ohledu na náhodu, která je svedla dohromady.

Z psychologického hlediska nabývá však slovo *dav* zcela jiného významu. Za jistých daných okolností – ale jenom v nich – má shromáždění lidí nové vlastnosti, které se značně liší od vlastností jedinců, kteří je skládají. Vědomá osobnost tu mizí a city i myšlenky všech jednotek jsou zaměřeny týmž směrem. Tvoří se kolektivní duše beze vší pochybnosti přechodná, která však má velmi určité vlastnosti. Z pouhého seskupení se stalo to, čemu z nedostatku dokonalejšího pojmenování říkám *dav organizovaný* nebo *chcete-li, dav psychologický*. Ten pak tvoří jedinou bytost a je podroben *zákonu duševní jednoty davů*.

Skutečnost, že mnoho jedinců je náhodou bok po boku, nedává jim ještě znaky organizovaného davu. Tisíc jedinců, shromážděných se náhodně na veřejném místě, ale bez určitého cíle, netvoří ještě psychologický dav. Má-li dav nabýt zvláštních vlastností, je k tomu zapotřebí vlivu jistých podnětů, jejichž povahu musíme teprve určit.

Ztráta uvědomělé osobnosti a zaměření citů a myšlenek týmž směrem, což jsou charakteristické známky davu, který se organizuje, nevyžadují vždy současnou přítomnost mnoha jedinců na témže místě. I tisíce oddělených jednotlivců mohou – v daném okamžiku a pod vlivem určitých, prudkých dojmů, např. veliké národní události – nabýt vlastností psychologického davu. Stačí tedy, aby je nějaká náhoda spojila, a jejich chování nabývá ihned formy, charakteristické pro činy davů. V určitých okamžicích dějin může půl tuctu lidí tvořit psychologický dav, zatím co ho netvoří stovky náhodou se shromážděných lidí. Na druhé straně se může celý národ působením určitého vlivu i bez viditelného seskupení stát někdy davem.

Jakmile se utvořil psychologický dav, nabývá sice dočasných, ale přesně stanovitelných obecných vlastností. K nim pak ještě přistupují zvláštní vlastnosti, měnící se podle prvků dav skládajících, které mohou pozměnit jeho duševní strukturu.

Psychologické davy lze tedy roztrždit. Studium této klasifikace nám ukáže, že různorodý dav, tj. složený ze sobě navzájem nepodobných prvků, má s davy stejnorodými, tj. složenými z prvků více méně sobě podobných (sekty, kasty, třídy), některé společné vlastnosti a kromě toho některé zvláštnosti, jež umožňují jejich rozlišení. Než se budeme zabývat různými druhy davů, prozkoumejme nejdříve vlastnosti, které jsou všem druhům společné. Budeme si počínat jako přírodovědec, který nejdříve určí obecné vlastnosti, společné všem jedincům téhož rodu, a potom vlastnosti zvláštní, které odlišují druhy a odrůdy v tomto rodu zastoupené.

Není snadné popsat duši davu, poněvadž její organizace se mění nejen podle rasy a složení skupin, ale i podle povahy a stupně podnětů, kterým jsou vystaveny. Táž potíž se však vyskytuje i při psychologickém studiu kteréhokoliv jedince. Pouze v románech žijí lidé se stálým charakterem, nikoli však ve skutečném životě. Jenom stejnotvárnost prostředí tvoří zdánlivou stejnotvárnost charakterů. Ukázal jsem jinde, že všechny duševní konstitute obsahují charakterové možnosti, které se mohou projevit při náhlé změně prostředí. Tím se vysvětluje, že mezi nejzuřivějšími členy Konventu byli neútoční měšťané, kteří by byli v normálních poměrech pokojnými notáři nebo počestnými úředníky. Když se bouře přehnala, nabyli opět své normální povahy. Napoleon našel mezi nimi své nejpovornější přísluhovače.

Poněvadž zde nemůžeme studovat všechny stupně tvoření davů, všimneme si jich zvláště ve fázi, kdy jejich organizace byla uskutečněna. Tak uvidíme, čím se mohou stát, nikoliv však, čím vždy jsou. Je to jediné v této pokročilé fázi organizace, kdy se jisté nové a zvláštní vlastnosti navršují na neměnný, převládající rasový základ a vytvářejí tak zaměření všech citů a myšlenek kolektivu týmž směrem. Pouze v tomto případě se projevuje, co jsem svrchu nazval *psychologickým zákonem duševní jednoty davů*. Větší počet psychologických vlastností je společný davům i osamoceným jedincům; jiné naproti tomu nelze nalézt jinde, než u skupin. Budeme nejprve studovat tyto zvláštní vlastnosti, abychom mohli dobře ukázat jejich důležitost.

Nejnápadnější jev, kterým se projevuje psychologický dav, je tento: ať jsou jedinci, ze kterých se skládá, jacíkoliv, ať jejich způsob života, jejich zaměstnání, jejich povahy nebo inteligence se jakkoliv shodují nebo liší, nabývají prostě tím faktem, že jsou přetvořeni v dav, jakousi kolektivní duši. Tato duše způsobuje, že cítí, myslí a jedná naprosto odlišně než by každý z nich cítil, myslil a jednal, kdyby byl sám. Určité myšlenky a určité city vznikají nebo se přetvářejí v činy pouze u jednotlivců v davu. Psychologický dav je chvilkovou bytostí složenou z různorodých žvlů, které se na okamžik sloučily právě tak jako buňky tvořící živé tělo, jež tvoří svým sloučením novou bytost s vlastnostmi velmi odlišnými od těch, které má každá z nich.

Proti názoru, který s úžasem nalézáme i u tak bystrého filozofa jako je Herbert Spencer, nedochází v seskupení, tvořícím dav, pouze k součtu a průměru prvků, nýbrž ke kombinaci a utvoření nových vlastností. Právě tak v chemii, jsou-li smíseny určité látky (např. zásady a kyseliny), kombinují se a tvoří novou sloučeninu, která má vlastnosti zcela odlišné od vlastností látek, z nichž vznikla.

Je snadné zjistit, do jaké míry se jedinec v davu liší od jedince osamocené; nespornější však je objevit příčiny tohoto rozdílu.

Abychom mohli tyto příčiny alespoň vytušit, je třeba si především připomenout toto pozorování moderní psychologie: že totiž nejenom v životě organickém, ale i ve funkcích rozumových mají jevy nevědomělé převládající úlohu. Vědomý život ducha představuje jen velmi malou část vedle života nevědomělého. Nejjemnější analytik a nejpronikavější pozorovatel zjistí jen zcela malý počet nevědomělých pohnutek, kterými je veden. Naše vědomé činy vznikají z nevědomělého podkladu, který je zvláště utvářen dědičnými vlivy. Tento podklad nese nesčetné stopy dědičnosti, které tvoří duši rasy. Za přiznanými příčinami našich činů skrývají se nám příčiny tajné, jež neznáme. Většina našich každodenních skutků je výsledkem skrytých motivů, které ani nepostřehneme.

A hlavně těmito neuvědomělými prvky, které tvoří duši rasy, jsou si všichni jedinci téže rasy podobní. To, čím se liší, jsou prvky uvědomělé, jež jsou výsledkem výchovy, nejčastěji však výjimečné dědičnosti. Lidé velmi rozdílné inteligence mají často totožné pudy, vášně a city. Ve všem, co je předmětem citu: v náboženství, politice, v mravnosti, v náklonnostech, antipatiích atd., vynikají zřídka i nejznamenitější lidé nad úroveň prostých jedinců. Mezi slavným matematikem a jeho ševcem může být hluboká propast po stránce intelektuální, ale z hlediska jejich charakteru a věr může být rozdíl zcela nepatrný nebo často žádný.

Davům se stanou společnými právě tyto obecné charakterové vlastnosti, řízené ne vědomím, které má téměř ve stejné míře většina normálních jedinců téže rasy. V kolektivní duši se stírají intelektuální schopnosti lidí – a tím také jejich individualita. Různorodé se ztrácí ve stejnorodém a neuvědomělé vlastnosti převládají.

Tím, že se obyčejné vlastnosti staly společnými, lze vysvětlit, proč nejsou davy schopné provést čin, který vyžaduje vyšší inteligenci. Rozhodnutí o obecných zájmech, učiněná shromážděním vynikajících, ale různorodých mužů nemají o mnoho větší cenu než usnesení schůze hlupáků. Mohou sdružovat pouze průměrné vlastnosti, které má každý člověk. Davy nehromadí inteligenci, ale průměrnost. Není tomu tak, jak se často říká, že "všichni lidé" mají více ducha než Voltaire. Naopak Voltaire má jistě více ducha než "všichni lidé", rozumíme-li tímto označením davy.

Kdyby se ale individua v davu omezila na sloučení svých obyčejných vlastností, vznikl by prostě průměr, nikoli však, jak jsme řekli, vytvoření nových vlastností. Jak tedy vznikají tyto vlastnosti? To budeme nyní zkoumat.

Vznik zvláštních vlastností davů určují různé příčiny. První příčinou je, že jedinec nabývá v davu již pouhou skutečností, že je součástí většího počtu lidí, pocit nepřekonatelné moci, která mu dovoluje povolit pudům, jež by osamocen nezbytně potlačil. Jelikož je dav anonymní, a proto nezodpovědný, ustoupí jedinec těmto instinktům tím spíše, že mizí úplně pocit zodpovědnosti, který ho jinak vždy zdržuje.

Druhou příčinou je duševní nákaza, jež rovněž podmiňuje u davů projev zvláštních vlastností a určuje zároveň i jejich směr. Nákaza je snadno zjistitelná, ale dosud nevysvětlený jev, který lze přičíst k jevům povahy hypnotické, jež budeme studovat dále. V davu je každý čin a cit nakažlivý, a to do té míry, že jedinec velmi často obětuje svůj osobní zájem zájmu kolektivnímu. Je to vlastnost, která je přímo protichůdná jeho přirozené povaze, a člověk je jí schopen výhradně jako součást davu.

Třetí příčina je zdaleka nejdůležitější, poněvadž podmiňuje v davovém jedinci zvláštní vlastnosti, naprosto odporující vlastnostem osamocенého jedince. Míním tím sugestibilitu, jejímž následkem je ostatně i výše uvedená nákaza.

Abychom pochopili tento jev, musíme si připomenout některé nejnovější fyziologické objevy. Dnes víme, že jedinec může být uveden do takového stavu, že ztratí svou vědomou osobnost, poslouchá všech příkazů toho, kdo mu ji odňal a dopouští se činů své povaze a svým zvykům zcela protichůdných. Pečlivá pozorování svědčí o tom, že jedinec, který je nějakou dobu uprostřed jednajícího davu, je brzo přiveden – působením proudění, které z davu vychází nebo z jakékoliv jiné nám neznámé příčiny – do zvláštního stavu, který je podobný onomu, do něhož se dostane hypnotizovaný v rukou hypnotizéra. Jelikož život mozku je u hypnotizovaného paralyzován, stává se tento otrokem všech svých neuvědomělých

činností, které hypnotizér ovládá podle své libosti. Vědomá osobnost zmizela a vůle a úsudek jsou ztraceny. City a myšlenky jsou zaměřeny směrem, určeným hypnotizérem.

Takový je asi stav jednotlivce, který je částí davu. Není si již vědom svých činů, jako u hypnotizovaného, jsou i u něho zároveň jisté schopnosti vyraženy a jiné vypjaty až do krajnosti. Pod vlivem sugesce pustí se s neodolatelnou prudkostí do provádění určitých činů. Tato prudkost je ještě neodolatelnější u davů, než u hypnotizovaného, protože sugesce, která je stejná pro všechny jedince, se stupňuje tím, že se stává vzájemnou. Jedinců, kteří by i v davu měli dosti silnou osobnost, aby odolali sugesci, je velmi málo, takže jsou strženi proudem. Nanejvýše mohou zkusit odvrácení proudu jinou sugescí. Vhodné slovo nebo v pravý čas vyvolaná představa odvrátily někdy davy od nejkrvavějších činů. A tak rozplynutí vědomé osobnosti, převaha osobnosti nevědomé, usměrnění citů a myšlenek sugescí a nákazou týmž směrem, snaha přeměnit sugerované myšlenky bezprostředně v činy – to jsou hlavní vlastnosti jedince v davu. Není již sebou samým, nýbrž automatem a jeho vůle se stala neschopnou jej vést.

Jen tím, že je částí davu, sestupuje člověk na žebříku civilizace o několik stupňů níže. Osamocen byl snad vzdělaným člověkem, v davu je bytostí pudovou, a proto barbarem. Má bezděčnost, prudkost, divokost a také nadšení a hrdinství primitivních bytostí. A blíží se jim dále i snadností, s jakou na sebe nechá působit slovy a představami, a jak se dává svést k činům, poškozujícím jeho nejvlastnější zájmy. Jedinec v davu je zrnko písku obklopené jinými zrnky, kterými zmítá vítr podle libosti.

Tak se stává, že poroty vynášejí rozsudky, které by každý jednotlivý porotce sám o sobě jistě neschválil a že parlamenty přijímají zákony a opatření, jež by každý jejich člen o samotě rozhodně zamítl. Členové Konventu, pohlížíme-li na ně odděleně, byli měšťané mírumilovných zvyků. Spojeni v dav neváhali pod vlivem několika vůdců posílat očividně nevinné lidi pod gilotinu a proti svým zájmům se zřici své nedotknutelnosti a tak umožnit popravy ve svých řadách.

Avšak jedinec v davu neliší se od svého normálního já pouze svými činy. Ještě před tím, než pozbyl všechnu svou nezávislost, přetvořily se již jeho myšlenky a city, že se mohl stát z lakomce marnotratníkem, ze skeptika věřící, z člověka počestného zločince a ze zbabělce hrdina. Odřeknutí se všech výsad, které odhlasovala šlechta v okamžiku nadšení památné noci 4. srpna 1789, nebylo by jistě nikdy přijato každým členem odděleně.

Z předchozích pozorování můžeme učinit závěr, že rozumově stojí dav vždy pod úrovní osamocенého člověka. Ale z hlediska citů a činů, jež jsou těmito city vyvolány, může být podle okolností lepší nebo horší. Vše záleží na tom, jak se na dav působí. To právě přehlédli spisovatelé, kteří studovali davy pouze z hlediska zločinů. Není pochybnosti o tom, že dav je často zločinný, ale často je také hrdinský. Je možno přivést ho k tomu, aby se dal zabíjet pro vítězství nějaké víry nebo ideje, lze jej naplnit nadšením pro čest a slávu, lze jej strhnout, aby skoro bez chleba a beze zbraní, jako v době křížových výprav, osvobodil Boží hrob z rukou nevěřících, anebo jako roku 1793 k obraně vlasti. Je to ovšem hrdinství poněkud nevědomělé, ale právě taková hrdinství tvoří dějiny. Kdyby se národům směly přičíst k dobru pouze chladně uvážené skutky, bylo by jich ve světových kronikách zaznamenáno velmi málo.



Poté co jsme zcela obecně probrali hlavní vlastnosti davů, budeme je nyní studovat podrobněji.

Některé zvláštní vlastnosti davů jako impulsivnost, dráždivost, neschopnost rozumně uvažovat, nedostatek soudnosti a kritického ducha, přehánění citů atd., můžeme rovněž pozorovat u bytostí, které jsou na nižším stupni vývoje jako divoši a děti; to však je analogie, kterou uvádím mimochodem. Její vylíčení přesahovalo by rámec tohoto díla. Ostatně bylo by zbytečné pro ty, kteří jsou obeznámeni s psychologií primitivů a nepřesvědčilo by úplně ty, kteří ji neznají.

Proberu nyní jednu po druhé různé vlastnosti, které lze pozorovat u většiny davů.

### *1. Popudlivost, proměnlivost a dráždivost davů*

Jak jsme již řekli při studiu základních vlastností davu, je dav veden téměř výhradně nevědomím. Jeho činy jsou mnohem více pod vlivem míchy než mozku. Jím uskutečněná jednání mohou být dokonalá co do svého provedení, ale poněvadž nejsou řízena mozkiem, jedná zde jedinec podle nahodilého podráždění. Dav je hříčkou všech vnějších podnětů, odráží jejich stálé obměny a proto je otrokem popudů, které přijímá. Na osamocенého jedince mohou působit tytéž podněty jako na člověka v davu, ale nepovolí jim, říká-li rozum, že je nevhodné jim ustupovat. Fyziologicky můžeme to vyjádřit tak, že jedinec je schopen ovládat své reflexy, kdežto dav nikoliv.

Různé popudy, kterými jsou davy ovládány, mohou být podle podnětu vznešené nebo kruté, hrdinné nebo zbabělé, ale budou vždy tak panovačné, že před nimi mizí i pud sebezáchovy.

Jelikož podněty, působící na davy, jsou rozličné a poněvadž se jim vždy podrobují, jsou davy v důsledku toho velice proměnlivé. Z toho plyne, že mohou v okamžiku přejít od nejkrvavější ukrutnosti k velkomyslnosti nebo heroismu. Dav se snadno stane katem, ale stejně snadno i mučedníkem. Z jeho prsou vždy prýštily proudy krve, nutné k vítězství každé víry. Není ani třeba se vracet do dávných dob hrdinských, abychom viděli, čeho jsou v tomto směru davy schopny. Nešetří nikdy svým životem a je tomu sotva několik let, co jakýsi generál, stav se náhle populárním, byl by snadno nalezl sto tisíc lidí ochotných položit za něj život.

U davů není tedy nic předem uváženého. Pod vlivem okamžitého podráždění mohou postupně projít celou stupnicí nejprotichůdnějších pocitů. Jsou jako listí, které vichřice zvedne, rozptýlí na všechny strany, a nakonec je nechá spadnout k zemi. Studium určitých revolučních davů nám poskytne některé příklady proměnlivosti jejich citů.

Tato proměnlivost davů činí jejich ovládání velmi nesnadným, zvláště mají-li část veřejné moci ve svých rukou. Demokracie by se nemohly udržet, kdyby nutností každodenního života neviditelně neusměrňovaly běh dějin. Přejí-li si davy některé věci vášnivě, nedomáhají se jich nikdy dlouho. Jsou právě tak neschopny trvalé vůle jako trvalé myšlenky.

Dav však není jen popudlivý a proměnlivý. Právě tak jako divoch nesnese, aby se něco postavilo mezi jeho přání a vyplnění této žádosti. Snáší to tím hůře, čím více mu množství dává pocit neodolatelné moci. Pro jednotlivce v davu mizí pojem nemožnosti. Osamocенý jedinec dobře ví, že nedokáže sám zapálit palác nebo vyplenit skladiště; pokoušení provést

takové činy ho sotva napadne. Tvoří-li však součást davu, nabude vědomí moci, vyplývající z množství, a podlehne prvnímu podnětu k vraždění a loupení. Nečekaná překážka bude zuřivě odstraněna. Kdyby lidská přirozenost připustila trvalost zběsilosti, mohli bychom říci, že normální stav davu, narazivšího na překážky, je zběsilost.

V dráždivosti davů, v jejich popudlivosti a proměnlivosti právě tak jako ve všech lidových citech, které ještě budeme studovat, je patrný vliv základních rasových vlastností. Jsou neměnnou půdou, z nichž klíčí naše city. Všechny davy jsou dráždivé a popudlivé, ale ve velmi rozdílné míře. Např. je nápadný rozdíl mezi davem anglosaským a latinským. Poslední události naší doby vrhají jasné světlo na tuto otázku. V r. 1870 stačilo prosté uveřejnění telegramu o domnělé urážce vyslance, aby způsobilo výbuch rozhořčení, z něhož vzešla bezprostředně hrozná válka. Několik let později telegrafická zpráva o bezvýznamném neúspěchu u Langsonu přivodila nový výbuch, který měl za následek okamžité svržení vlády. V téže době mnohem vážnější neúspěch anglické výpravy před Chartúmem způsobil v Anglii jen velmi slabé pohnutí a žádný ministr nemusil odstoupit. Davy se všude podobají ženám, ale nejženštější ze všech jsou davy latinské. Kdo se o ně opírá, může vystoupit velmi vysoko a velmi rychle, ale pohybuje se neustále na samém okraji Tarpejské skály a může si být jist, že z ní jednoho dne bude svržen.

## *2. Lehkověrnost davů a snadnost, s jakou podléhají sugesci*

Řekli jsme, že jednou z obecných vlastností davů je neobyčejná poddajnost sugesci a ukázali jsme, že v každém seskupení lidí je sugescie nakažlivá; tím se vysvětluje rychlé zaměření citů určitým směrem.

Pravidelně bývá dav, i kdyby se nám zdál jakkoliv lhostejný, ve stavu očekávání a napětí, jež usnadňuje sugesci. První jasně formulovaná sugescie nakazí okamžitě všechny mozky a vyvolává ihned určité zaměření. U bytostí ovlivněných sugescí směřuje fixní idea k tomu, aby se proměnila v čin. Ať jde o vypálení paláce nebo o projev oddanosti, propůjčí se k tomu dav stejně snadno. Vše bude záviset na povaze podnětu a ne na vztahu mezi činem a rozumovou úvahou, která se může u jedince postavit proti provedení.

Dav musí vždy být neobyčejně lehkověrný, poněvadž bloudí stále na hranicích nevědomí, podléhá všem sugescím, je pronikán prudkostí citů, která se vyskytuje u bytostí, jež se nemohou odvolávat na rozumové vlivy a je zbaven kritického ducha. Nezná pojem nepravděpodobnosti, což si musíme dobře uvědomit, chceme-li pochopit snadnost s jakou se tvoří a šíří nejdivočejší legendy a zprávy. (Kdo zažil obležení Paříže, viděl četné případy toho, jak dav lehce věří i těm nejnepravděpodobnějším věcem. O svíčke zapálené ve vyšším poschodí se hned tvrdilo, že to je znamení, dávané obléhatelům, ačkoliv chvilková úvaha byla by ukázala, že je absolutně vyloučeno, aby plamen svíčky byl viditelný ze vzdálenosti několika mil.)

Vznik legend, které tak často v davech kolují, není podmíněn jen úplnou lehkověrností, nýbrž také neobyčejným zkomolením, které doznávají události v obraznosti shromážděných lidí. Nejprostší událost, které je dav svědkem, je ihned zkreslena. Dav myslí v obrazech a vyvolaný obraz sám zase přivolá řadu jiných, které nejsou s prvním obrazem v žádném logickém vztahu. Tento stav pochopíme snadno, uvědomíme-li si podivný sled našich myšlenek, který v nás někdy vzniká, vzpomeneme-li si na nějakou událost. Rozum nám ukazuje, jak jsou tyto obrazy nesouvislé, dav to však nepozoruje a zamění skutečnou událost

s tím, co k ní přidala jeho zkreslující obrazotvornost. Dav nerozlišuje subjektivní od objektivního. Obrazy, vyvolané ve vlastní duši, má za skutečné, třebaže mají většinou jen velmi vzdálenou podobnost s pozorovaným faktem.

Mohlo by se zdát, že způsoby, kterými dav přetváří nějakou událost, jejímž je svědkem, jsou nesčetné a různé, poněvadž i jedinci v něm jsou různého povahy – ale není tomu tak. Nákaza způsobuje, že tato zkomolení mají pro všechny jedince v kolektivu tutéž povahu i zaměření. Přetvoření, přijaté jedním z nich, stává se ohniskem nakažlivé sugesce. Než se svatý Jiří objevil křižákům na zdech Jeruzaléma, byl jistě nejdříve zpozorován jen jedním z přítomných. Cestou sugesce a nákazy byl pak zázrak, spatřený zprvu jen jedním člověkem, přijat ihned všemi.

Takový je průběh těchto, v dějinách tak často se vyskytujících hromadných halucinací, které mají na první pohled všechny klasické známky pravosti, protože jde o jevy potvrzované tisíci lidmi.

Této zásadě neodporuje duševní kvalita jedinců, kteří dav tvoří. Tato kvalita je bezvýznamná. Nevzdělanec i vědec stávají se stejně neschopnými pozorování, jakmile jsou v davu.

Toto tvrzení se může zdát paradoxní. Kdybych je měl obšírně doložit, bylo by nutno prostudovat množství historických událostí a k tomu by nestačilo ani několik svazků.

Jelikož nechci, aby měl čtenář dojem, že tvrdím něco, co není dokázáno, uvedu některé případy, které nahodile vyberu z množství těch, které by bylo možno předložit.

Následující příklad náleží k nejlepším, poněvadž jde o hromadný přelud, řádící v davu, ve kterém byli jedinci všech druhů, nejprostší i nejvzdělanější. Vypravuje ho námořní důstojník Julien Félix ve své knize o mořských proudech.

Fregata *La Belle-Poule* kroužila po moři, aby vyhledala korvetu *Le Berceau*, od které byla odtržena prudkou bouří. Byl jasný, slunečný den. Náhle stráž hlásí plavidlo bez stožárů. Mužstvo se zadívá určeným směrem a skutečně všichni, plavčíci i důstojníci, vidí zřetelně vor, přetížený lidmi a vlečený čluny, na kterých vlají tíšňové signály. Admirál Desfossés rozkázal spustit člun, aby spěchal ztroskotaným na pomoc. Blížící se plavčíci i důstojníci, kteří do něho vstoupili, "viděli zmítající se zástup lidí spínajících ruce, a slyšeli tlumený a zmatený šum velkého množství hlasů", Když však člun dorazil k domnělému voru, spatřili pouze několik větví, pokrytých listím a urvaných ze sousedního pobřeží. Před tak hmatatelným důkazem ovšem přelud zmizel.

Na tomto případě jasně vidíme mechanismus kolektivního přeludu tak, jak jsme ho právě vyložili. Na jedné straně byl dav v pozorném očekávání, na druhé straně sugesce, způsobená stráží, hlásící ztroskotanou loď na moři, sugesce, která cestou nákazy byla přijata všemi přítomnými plavčíky i důstojníky.

Není zapotřebí velkého davu, aby byla ztracena schopnost vidět přesně a aby skutečné události byly nahrazeny přeludy, Několik shromážděných jedinců tvoří dav, a i když to jsou vynikající vědci, nabývají všech vlastností davu, pozorují-li předmět, který je mimo jejich obor. Pozorovací schopnost a kritický duch každého z nich vyprchává.

Zajímavý doklad, otištěný nedávno v *Annales des Sciences psychiques* podává nám významný psycholog Davey. Zaslouhuje, aby zde byl uveden. Davey svolal schůzi vynikajících pozorovatelů, mezi nimi i předního anglického vědce Wallace a předvedl jim všechny klasické zjevy spiritismu: zhmotnění duchů, psaní na břidlicovou tabulku atd. Dal jim předtím prohlédnout předměty a vtisknout pečeti, kam chtěli. Když potom obdržel od zúčastněných psané zprávy vesměs tvrdící, že pozorovaných jevů lze dosíci pouze nadpřirozenými prostředky, prozradil jim, že byli obětí velmi jednoduchých klamů. " Co nejvíce překvapuje při Daveyově pokusu," píše referent, "není podivuhodnost oněch kousků, ale ubohost zpráv, které nezasvěcení svědci o nich podali. Tak mohou svědci podat mnoho určitých výpovědí, které jsou úplně mylné, jejichž výsledkem však je, že – *pohlížíme-li na toto líčení jako na přesné* – nelze vysvětlit popsané jevy podvodem. Postup užitý Daveyem je tak prostý, že až překvapuje svou smělostí: měl však takovou moc nad duchem davu, že mu mohl vnutit i přesvědčení, že vidí něco, co ve skutečnosti neviděl. V tom právě vždy spočívá moc hypnotizéra nad hypnotizovaným. Vidíme-li však, jak tato moc působí i na vynikající, předem již nedůvěřivé duchy, pochopíme, s jakou snadností lze obloudit prostý dav.

Obdobných příkladů je bezpočtu. Před několika lety přinesly noviny zprávu o dvou utopených děvčátkách, vytažených ze Seiny. Tyto děti byly nejprve zcela určité poznány asi tuctem svědků. Všechna jejich tvrzení byla tak shodná, že vyšetřující soudce neměl nejmenších pochybností. Dal tedy vystavit úmrtní listy. Ale zrovna, když se mělo přikročit k pohřbu, vyšlo náhodou najevo, že obě domnělé oběti jsou spokojeně živы a že se jen velmi málo podobají utopeným děvčátkům. Jako u většiny dříve uvedených příkladů tvrzení prvního svědka, který se stal obětí mylné představy, stačilo k ovlivnění všech ostatních.

V podobných případech je východiskem sugesce vždy iluze, která byla vyvolána u jedince více méně nejasnými vzpomínkami, a pak nákaza způsobená sdělením této prvotní iluze. Často stačí, podléhá-li první pozorovatel snadno dojmům, aby mrtvola, o níž věří, že ji poznává, měla – beze vší skutečné podobnosti – nějakou zvláštnost, např. jizvu nebo drobnost v obleku, jež v něm vyvolá představu jiné osoby. Tato představa, jsouc vyvolána, stává se pak jádrem jakési krystalizace, která zasahuje do možnosti uvažování a ochromuje všechnu kritickou schopnost. To co pak pozorovatel vidí, není již předmět sám, ale obraz, vyvolaný v jeho mysli. Tak se vysvětlují klamná poznání mrtvých dětí vlastní matkou, jako je např. případ, kde se zřetelně objevují oba druhy sugesce, jejichž mechanismus jsem právě naznačil.

*"Dítě bylo poznáno jiným děckem, které se však mylilo. Z toho vyplynula celá řada chybných poznání.*

*Stala se velmi neobyčejná věc. Druhý den po tom, kdy onen školák dítě poznal, vykřikla jakási žena: ‚Můj Bože, to je mé dítě!‘*

*Přivedli ji k mrtvole a ona po prohlídce šatů zjistí jizvu na čele. ‚Je to opravdu můj ubohý syn, ztracený od července. Asi mně ho ukradli a zabil!‘*

*Tato žena byla domovnicí v ulici du Four a jmenovala se Chavandretová. Zavolali jejího švagra, který bez váhání zvolal: ‚To je malý Filibert!‘ A mnoho dalších obyvatelů této ulice poznalo v děcku Filiberta Chavandreta, nevyjímaje ani jeho vlastního učitele, pro něhož byla směrodatná školní medaile.*

*A přece se sousedé, švagr i učitel, ano, i matka, mylili. Po šesti nedělích byla totožnost děcka zjištěna: bylo to dítě z Bordeaux, kde bylo zabito a přivezeno do Paříže." (Éclair z 21. dubna 1895.)*

Všimněme si, že taková poznání se obyčejně vyskytují u žen a dětí, to je u osob dojmům nejpřístupnějších. Ukazují nám, jakou platnost mohou mít taková svědectví před soudem. Zvláště na výpovědi dětí by se nikdy neměl brát zřetel. Úřady obyčejně opakují jako obecnou větu, že v tomto věku se nelže. Kdyby však měly jenom poněkud hlubší psychologické vzdělání, věděly by, že se v tomto věku lze téměř vždy. Taková lež je ovšem nevinná, ale i přesto zůstává lží. Lépe by bylo rozhodnout o osudu obžalovaného podle toho, padne-li "hlava či orel", než jak se tak často stává – na základě dětských svědectví.

Abychom se vrátili k davovým pozorováním: vidíme, že jejich hromadná pozorování jsou ze všech nejklamnější a že zpravidla prostě představují iluzi jednotlivce, který pak cestou nákazy působil sugestivně na ostatní. Nespočetná řada faktů dokazuje, že k svědectvím davů je třeba mít naprostou nedůvěru. Tisíce lidí bylo přítomno slavnému útoku jízdy v bitvě u Sedanu, a přece je nemožné pro úplnou nesrovnalost zpráv očitých svědků dopátrat se, kdo mu velel. Anglický generál Wolseley dokázal ve své knize, že jsme se dosud dopouštěli těžkých omylů, pokud jde o nejdůležitější události bitvy u Waterloo, ačkoliv nám je potvrdila sta svědků. (Víme alespoň o jedné bitvě, jak se vlastně odehrála? Velmi pochybuji. Je nám známo, kdo byl poražen a kdo zvítězil, jiného však nevíme nic. Co d'Harcourt, účastník a svědek bitvy u Solferina o ní vypravuje, lze říci o všech bitvách: "Generálové, poučení přirozeně sty hlášení, vydávají své úřední zprávy; důstojníci, kteří je mají roznést, obměňují je a upravují jejich konečné znění; náčelník hlavního štábu je odmítne a předělá znovu. Donesou je maršálovi a ten vzkřikne: 'Vy se naprosto mýlíte', a udělá novou redakci. A tak z původní zprávy nezbude nakonec skoro nic." D'Harcourt to uvádí na důkaz, že je vyloučeno zjistit pravdu i o nejhmatatelnější a nejlépe pozorované události.)

Všechny tyto příklady ukazují, opakují, jakou cenu mají svědectví davů. Logika zařazuje souhlasná svědectví četných svědků do kategorie nejpřesvědčivějších důkazů, kterých se můžeme dovolávat, chceme-li přesně rekonstruovat nějakou událost. Ale to, co známe z psychologie davů, nám ukazuje, jak se v tomto směru mýlí. Nejpochybnější jsou beze sporu ty události, jež byly pozorovány největším počtem lidí: říci, že nějaká událost byla souhlasně zjištěna tisíci svědků, znamená, že skutečnost se podstatně liší od podané zprávy.

Z toho vyplývá, že historické knihy je nutno považovat za díla čiré obraznosti. Jsou to fantastická vypravování o špatně pozorovaných událostech, provázená dodatečně sestavenými výklady. Kdyby nám nebyla minulost odkázala svoje literární, umělecká a monumentální díla, nevěděli bychom o ní naprosto nic přesného. Známe jedině slovo pravdy o životě velkých mužů, kteří hráli důležitou úlohu ve vývoji lidstva, jako na příklad Herkules, Buddha, Ježíš nebo Mohamed? S největší pravděpodobností nikoliv. Ostatně o jejich skutečný život se opravdu velmi málo staráme. Bytosti, které působily na dav, nebyli hrdinové skuteční, nýbrž legendární.

Naneštěstí legendy nejsou nijak stálé. Obrazotvornost davů je stále přeměňuje podle dob a zvláště podle ras. Krvavý Jehova bible je velmi vzdálen od láskyplného Boha sv. Terezie a Buddha, uctívány v Číně, nemá již žádný společný rys s Buddhou indickým.

Není zapotřebí celých staletí, aby legendy o hrdinech byly přetvořeny obrazotvorností davů. K takovému přetvoření dojde někdy během několika let. Viděli jsme, jak se legenda jednoho

z největších historických hrdinů přeměnila několikrát během méně než padesáti let. Za vlády Bourbonů se stal Napoleon jakousi idylickou osobou, lidumilem, liberálem a přítelem ponížených, kteří by měli – podle slov tehdejších básníků – uctívat ve svých chýších dlouho a dlouho jeho památku. Po třiceti letech se dobrotivý panovník stal krvavým despotou, který uchvátiv moc a svobodu, obětoval tři milióny lidí jedině své ctižádosti. Nyní prožíváme další změnu legendy. Až přes ni přejde řada staletí, budou snad budoucí vědci, vzhledem k těmto protichůdným zprávám, pochybovat o existenci hrdiny, jako my někdy pochybujeme o existenci Buddhově, a budou v něm vidět jen jakýsi sluneční mýtus nebo rozvinutí legendy o Herkulovi. Utěší se beze vší pochybnosti snadno nad touto nejistotou, neboť budou lépe znát psychologii davů než my, jsoouce si vědomi toho, že dějiny dovedou zvěčnit pouze mýty.

### *3. Přehnanost a zjednodušení citů u davů*

At' jsou city projevované davem dobré nebo zlé, mají vždycky dvě vlastnosti: jsou velmi jednoduché a velmi přehnané. I v tomto směru jako v tolika jiných, blíží se jedinec v davu bytostem primitivním. Neschopen odstupňování vidí věci jenom v hrubých rysech a nezná mezistupně. Přehánění citů v davu je zesíleno tím, že projevovaný cit se pomocí sugesce a nákazy velmi rychle šíří a tak zjevný souhlas, se kterým se setkává, velmi stupňuje jeho sílu.

Jednoduchost a přehnanost citů působí, že davy neznají pochybnosti ani nejistotu. Zacházejí hned do krajností právě tak jako ženy. Jednou vyslovené podezření se stává okamžitě nepopíratelnou pravdou. Počínající antipatie nebo odpor, které by si osamocený jedinec téměř neuvědomil, mění se u jedince v davu ihned v divokou nenávisť.

Prudkost citů u davů, hlavně u davů různorodých, je ještě zvyšována tím, že nemají pocit odpovědnosti. Vědomí naprosté beztrestnosti – a to tím silnější, čím je dav početnější – a vědomí značné okamžité moci, způsobené množstvím, dovolují skupině city a činy, jež jsou nepředstavitelné u osamocенého jedince. Hlupák, nevzdělanec a závistivec jsou v davech zbaveni své bezvýznamnosti i bezmocnosti a nabývají vědomí brutální, pomíjivé, ale nesmírné síly.

Přehnanost se u davů projevuje, bohužel, často ve špatných citech, jež jsou zbytky dědičných pudů primitivního člověka, které musí osamocený a zodpovědný jedinec ze strachu před trestem držet na uzdě. Tak lze vysvětlit, proč se tak snadno dají davy strhnout k nejhorším výstřednostem.

Jelikož davy velmi lehce podléhají dojmům, stávají se schopny hrdinství a oddanosti: jsou jich dokonce mnohem schopnější, než osamocený jedinec. K tomu se ještě vrátíme při studiu jejich mravnosti.

Poněvadž lze dav ovlivnit jen krajními city, musí řečník, který ho chce strhnout, použít silných výrazů. Přehánět, zdůrazňovat, opakovat a nepokusit se nikdy o rozumový důkaz – to jsou obvyklé způsoby argumentace řečníků na lidových schůzích.

A stejnou přehnanost citů žádá dav i od svých hrdinů. Jejich vlastnosti a zdánlivé ctnosti musí být vždy zveličovány. Dav vyžaduje od hrdiny divadelní hry odvahu, mravnost a ctnost, jež se ve skutečném životě nikdy nevyskytují.

Mluvilo se právem o zvláštní optice divadla. Nemůže být pochybnosti o tom, že existuje, ale její zákony nemají zpravidla nic společného se zdravým rozumem a logikou. Umění mluvit k davům je podřadného druhu, ale vyžaduje zcela zvláštní schopnosti. Při četbě některých her je nám mnohdy jejich úspěch nepochopitelný. Když je ředitelé divadel přijímají, jsou sami velmi nejisti jejich úspěchem, protože k tomu, aby mohli hru řádně posoudit, musili by se přeměnit v dav. (Tím si vysvětlíme skutečnost, že hry odmítané všemi řediteli divadel, mají ohromný úspěch, dostanou-li se pak náhodou na jeviště. Pamatujeme se ještě na nedávný úspěch Coppéova kusu *O korunu*, který přes to, že šlo o známého autora, byl po deset let odmítán řediteli předních divadel. *Charleyova teta*, odmítnutá všemi divadly a financovaná konečně nějakým bankovním agentem, měla ve Francii dvě stě a v Anglii dokonce více než tisíc repríz. Podobné odchylky v úsudku u osob kompetentních a velmi interesovaných na tom, aby se nedopouštěly tak hrubých chyb, byly by nepochopitelné bez uvedeného vysvětlení, že není možno, aby se ředitelé vmyslili v duševní stav davu.) Kdybychom se mohli zabývat podrobnostmi, ukázali bychom snadno také převážný vliv rasy. Divadelní hra, která nadchne dav v jedné zemi, nemá někdy úspěch ani nejmenší úspěch v zemi druhé, nebo pouze úspěch z úcty a slušnosti, poněvadž neuhodí na správnou strunu, která by byla s to pohnout novým obecnstvem.

Není třeba připomínat, že přehánění se vztahuje u davů pouze na city a vůbec ne na inteligenci. Uvedl jsem již, že prostá přítomnost jedince v davu snižuje podstatně jeho rozumovou úroveň. Totéž zjistil G. Tarde při svých výzkumech o zločinech davů. A tak jsou davy schopny ohromných výkyvů jenom ve svých citech.

#### *4. Nesnášenlivost, autoritativnost a konzervativnost davů*

Davy znají pouze prosté a výstřední city: názory, myšlenky a víry, jež jsou jim vsugerovány, jsou přijímány nebo odmítány jako uzavřený celek a jsou pokládány buď za absolutní pravdy nebo za absolutní omyly. Tak je tomu vždy s vírami, které byly vsugerovány, místo aby byly vštěpovány pouhým rozumovým výkladem. Každý ví, jak nesnášenlivé jsou víry náboženské a jak despoticky vládnou duším.

Dav je právě tak autoritativní jako nesnášenlivý, jelikož nemá pochybnosti o tom, co má pokládat za pravdu a co za lež, a má na druhé straně velmi určité vědomí síly. Jedinec snese nesouhlas a připustí diskusi – dav nikdy. Sebenepatrnější nesouhlas některého řečníka na veřejných schůzích je ihned přijímán divokým křikem a prudkými útoky, po nichž brzo následuje násilí a vyhození, neustoupí-li řečník od svého tvrzení. Kdyby nebylo brzdící přítomnosti úředních orgánů, byl by odporující mluvčí často i lynčován.

Autoritativnost a nesnášenlivost jsou všem druhům davu společné, mají však několik značně odlišných stupňů: i zde se objevuje základní vliv rasy, který převládá ve všech lidských myšlenkách a citech. Zejména u latinských davů jsou autoritativnost a nesnášenlivost zvláště vyvinuty. Dovedou úplně potlačit pocit osobní nezávislosti, který je tak silný u Anglosasů. Davy latinské mají pochopení jen pro hromadnou nezávislost své sekty a hlavním rysem této nezávislosti je touha podrobit své víře okamžitě a násilně všechny jinak smýšlející. Již od dob inkvizice nedovedli se u latinských národů jakobíni všech věků povznést k jinému pojetí svobody.

Autoritativnost a nesnášenlivost jsou velmi jasné city davů a přijmou je stejně lehce, jako je uvedou ve skutek. Davy si váží síly a dobrota na ně působí jen průměrně, poněvadž ji snadno

zaměňují se slabostí. Jejich sympatie neplatily nikdy laskavým pánům, nýbrž naopak pevnou rukou je ovládajícím tyranům, kterým také staví nejkrásnější pomníky. A srážejí-li tak rády do prachu svrženého despotu, je to jen proto, že ztratil-li svou moc, vstupuje do kategorie slabých, kterými davy pohrdají a jichž se tudíž nebojí. Typem davy zbožňovaného hrdiny bude vždy člověk druhu Caesarova. Jeho okázalé vystupování je oslňuje, jeho autorita jim imponuje a jeho meče se bojí.

Jsa vždy ochoten vzbouřit se proti slabé autoritě, krčí se dav otrocky před autoritou silnou. Působí-li síla autority jen občas, přechází dav postupně od anarchie k otroctví a naopak, jelikož je vždy ve vleku svých výstředních citů.

Neznali bychom však dobře psychologii davů, kdybychom předpokládali, že u nich převládají jenom revoluční pudy. V tomto směru nás mohou uvést v omyl jen jejich násilné skutky. Výbuchy vzpoury a ničivosti jsou vždy jen krátké. Davy jsou krajně konzervativní, poněvadž jsou příliš ovládány nevědomím, a protože jsou podrobeny staletým dědičným vlivům. Ponechány samy sobě brzy se unaví svým zmatkem a tíhnou instinktivně zpět k otroctví. Právě ti nejhrdější a nejnesmiřitelnější jakobíni nejvíce vítali Bonaparta, když potlačil všechny svobody a dal všem pocítit svou železnou ruku.

Je téměř nemožné pochopit dějiny lidových revolucí, neuvědomíme-li si jasně, jak hluboce konzervativní jsou pudy davů. Davy hledí změnit jména svých institucí, a proto přistupují i k nejnásilnějším revolucím; základ těchto institucí je však příliš výrazem dědičných potřeb rasy a tudíž se k nim vždy vracejí. Jejich věčná proměnlivost se týká výhradně povrchních věcí. Konzervativní pudy davů jsou, jako u všech primitivních bytostí, neodstranitelné. Jejich fetišistická úcta k tradicím je naprostá, právě tak jako hrůza před všemi novotami, které by mohly změnit skutečné podmínky jejich existence. Kdyby bývaly měly demokracie svou dnešní moc v období vynálezů mechanického stavu, parního stroje a železnic, stalo by se uvedení těchto vynálezů v život nemožné nebo jen za cenu opětovných revolucí. Naštěstí pro pokrok civilizace zrodila se nadvláda davů teprve po uskutečnění velkých vynálezů vědy a průmyslu.

## *5. Mravnost davů*

Chápeme-li slovo mravnost jako trvalou úctu k určitým společenským zvyklostem a jako trvalé potlačování egoistických popudů, jsou davy příliš popudlivé a proměnlivé, než aby byly schopny morálky. Rozumíme-li však pod pojmem mravnost chvilkový projev jistých vlastností, jako odříkání, oddanost, nezištnost, obětování sebe sama, potřeba spravedlnosti atd., můžeme říci, že naopak jsou davy někdy schopny vysokého stupně mravnosti.

Malý počet psychologů, kteří studovali davy, činili tak pouze z hlediska jejich zločinů; z jejich početnosti usoudili na nízkou mravní úroveň davů.

Beze sporu mají často pravdu: ale proč? Prostě proto, že ničivé pudy jakožto zbytky divokosti z primitivních dob dřímají na dně duše každého z nás. Pro osamocení jedince bylo by nebezpečné je ukojit, ztratí-li se však tento jedinec v neodpovědném davu, kde je mu zaručena beztrestnost, popustí jim plně uzdu. Jelikož nelze normálně zkoušet tyto ničivé pudy na svých bližních, vybíjíme je na zvířatech. Lovecká vášně vyvěrá z téhož pramene jako divoké skutky davů. Tím, že dav zvolna trhá bezbrannou oběť, podává důkaz své zbabělé krutosti, ale pro filozofa je velmi těsně spřízněna se stejnou vlastností lovců, kteří se po



tuctech shromažďují, aby s rozkoší přihlíželi, jak jejich psi uštvou a rozsápnou ubohého jelena.

Je-li dav schopen vraždy, zhárství a všech druhů zločinů, je právě tak schopen velmi vznešených činů oddanosti a nezištnosti, a to ještě v mnohem větší míře, než osamocený jedinec. Nejvíce můžeme působit na jedince v davu, dovoláváme-li se slávy, cti, náboženství a vlasti. Dějiny nám poskytují dosti příkladů, které jsou obdobné křížovým výpravám nebo nadšení dobrovolníků z r. 1793. Toliko kolektivy jsou schopny velké nezištnosti a oddanosti. Kolik davů se dalo hrdinně pobít pro víry a ideje, kterým stěží rozuměly! U davů je osobní zájem velmi zřídka hlavním motivem činů, kdežto u osamocенého jedince je téměř jediným. To jistě nebyl sobecký zájem, který zahnal davy do tolika jejich rozumem nepochopitelných válek, ve kterých se dávaly zabíjet jako skřiváci zhypnotizovaní zrcadélkem lovce.

Pouhá přítomnost v davu dává velmi často i úplným darebákům schopnost nabýt na okamžik velmi přísných mravních zásad. H. Taine zaznamenává, že zářijoví vrazi přinášeli do kanceláří komitétu tobolky a klenoty, které našli u svých obětí a které si mohli velmi snadno ponechat. Řvoucí, zmítající se a zbídačelý dav, který vnikl za revoluce r. 1848 do Tuilerií, neodcizil žádný z předmětů, které ho oslnily a z nichž jediný byl by pro ně znamenal chléb na mnoho dní.

Toto umravňení jedince davem není sice stálým, ale přesto často dodržovaným pravidlem: zachovává se i za daleko méně vážných okolností, než jsou ty, které jsem zde uvedl. Řekl jsem již, že dav v divadle žádá od hrdiny kusu přehnané ctnosti a také z nižších živel složené obecnstvo je často velmi cudné. Světák z povolání, pasák nevěstek nebo posměvačný uličník reptají často proti trochu odvážnější scéně nebo lehčímu vtipu, které jsou jinak v jejich běžném životě zcela obvyklé.

Jako se davy někdy oddávají nízkým pudům, stejně tak zase podávají jindy příklad vznešených mravních skutků. Je-li nezištnost, rezignace nebo naprostá oddanost nějakému ideálu, ať neskutečnému či skutečnému, mravní ctností, můžeme říci, že davy jsou jí schopny v takovém stupni, kterého zřídka dosáhli i nejmoudřejší filozofové. Uvádějí je sice ve skutek neuvědoměle, ale co na tom? Kdyby byly davy často přemýšlely a vzaly zřetel ke svým bezprostředním zájmům, nebyla by snad na naší zemi vznikla žádná civilizace a lidstvo by bylo bez historie.

### **kap. 3. – IDEJE, ZPŮSOB UVAŽOVÁNÍ A OBRAZOTVORNOST DAVŮ**

#### *1. Ideje davů*

Studující v jedné ze svých knih, jakou úlohu mají ideje ve vývoji národů, prokázali jsme, že každá civilizace pochází z malého počtu základních idejí, které jsou zřídka obnovovány. Vysvětlili jsme, jak se tyto ideje zakořeňují v duši davů, jak obtížně do ní vnikají a jaké moci dosáhnou, když už tam pronikly. Veliké historické převraty, jak jsme také ukázali, vyplývají nejčastěji ze změn těchto základních idejí.

Jelikož jsem tento předmět již dostatečně prostudoval, nevrátím se k němu a omezím se již jen na několik poznámek o idejích davům přístupných a o tom, v jaké formě jsou jimi chápány.

Můžeme je rozdělit na dvě třídy: do první zařadíme náhodné a pomíjivé ideje, které vzniknou pod vlivem okamžiku např. nadšení pro nějakou osobu nebo nauku. Do druhé třídy náležejí základní ideje, kterým prostředím, dědičností a veřejné mínění dodávají velkou stálost – jako byly kdysi náboženské víry a dnes to jsou demokratické a sociální ideje.

Základní ideje mohli bychom srovnat se zdlouhavě se valícím proudem řeky: ideje pomíjivé jsou jako na povrchu proudu si hrající a stále se měnící vlnky, které sice nemají skutečnou důležitost, ale jsou viditelnější než tok řeky samé. Základní životní ideje našich otců v přítomné době stále více a více kolísají a současně se hluboce otřásají na nich zbudované instituce. Denně vzniká množství malých přechodných idejí, o kterých jsem se právě zmínil; ale jenom málokteré mohou – zdá se – nabýt rozhodujícího vlivu.

Davům vsugerované ideje jakéhokoliv druhu mohou nabýt převahy jenom tehdy, mají-li velmi prostou podobu a mohou-li si je lidé obrazně představit. Tyto obrazné ideje nespojuje mezi sebou žádné logické pouto analogie nebo poslušnosti; jedna může být nahrazena druhou jako sklíčka v kouzelné svítilně, která majitel vybírá ze skříňky, kde jsou uložena. O davu lze proto pozorovat, že nejprotichůdnější ideje následují těsně za sebou. V důsledku toho může se dav dopustit sobě naprosto si odporujících činů, octne-li se náhodně pod vlivem některé z různých, v jeho mysli uložených idejí. Naprostý nedostatek kritičnosti mu nedovolí, aby postřehl, jak si odporují.

To ovšem není jev charakteristický pouze davům; můžeme ho pozorovat i u mnohých osamocených jedinců, a to nejenom u bytostí primitivních, ale i u těch, kteří jsou jim blízcí jistou stránkou svého ducha – např. sektáři se silnou náboženskou vírou.

Pozoroval jsem je např. u vzdělaných Indů, vchovaných našimi evropskými univerzitami a dosáhnuvších všech diplomů. Na nezměnitelném základě dědičných náboženských nebo sociálních idejí se navrstvily západní ideje, které nejsou k předchozím v žádném organickém poměru. Pod vlivem náhodných okolností objevují se pak jedny nebo druhé s celým svým příslušným slovním doprovodem, a tak týž jedinec vykazuje nejprudší rozpory. Jsou to rozpory spíše zdánlivé než skutečné, poněvadž u osamocného jedince jsou pouze dědičné ideje dosti silné, aby mohly být skutečnou pohnutkou jeho chování. Skutky si mohou zčistajasna zcela odporovat jen tehdy, působí-li křížením na člověka podněty různých druhů dědičnosti. Ačkoliv jsou tyto jevy psychologicky velmi významné, bylo by zbytečné, abychom se jimi dále zabývali. Domníváme se, že by bylo potřebí alespoň deseti let cestování a pozorování, abychom jim porozuměli.

Aby se ideje mohly stát populárními, musí často projít úplnou přeměnou, neboť davům jsou přístupny jenom ty ideje, které přijaly velmi prostou formu. Zvláště, jde-li o poněkud vyšší filozofické nebo vědecké ideje, můžeme pozorovat nezbytnou hloubku jejich změn, mají-li klesnout od stupně k stupni až na úroveň davů. Tyto proměny závisí především na rase, ke které davy náležejí; v každém případě však je jejich vliv snižující a zjednodušující. Proto z hlediska sociálního neexistuje ve skutečnosti žádná hierarchie idejí, tj. idejí vyšších a nižších. Již pouhým faktem, že nějaká idea dojde až k davům a může na ně působit, ztrácí všechno, co tvořilo její vznešenost a velikost.

Ostatně hierarchická hodnota nějaké ideje není důležitá. Je třeba si všimnout pouze jejích důsledků. Nelze říci, že by středověké křesťanské ideje byly příliš vznešené, stejně jako demokratické ideje minulého století a sociální ideje dneška. Filozoficky lze na ně pohlížet jako na dosti ubohé omyly; a přece jejich úloha byla a bude ohromná a vždy budou pokládány za nejdůležitější faktory života různých států.

Idea, která podstoupila zrněny, jež ji činí přístupnou davům, působí jen tehdy, když různými cestami, které budou studovány dále, vnikla do nevědomí a stala se citem. Tato změna trvá obyčejně velmi dlouho.

Nesmíme věřit, že je-li dokázána správnost některé ideje, může již vykonávat svůj vliv, a to dokonce i u vzdělaných duchů. To si jasně uvědomíme, vidíme-li, jak málo vlivu má na většinu lidí i ten nejjasnější důkaz. Bije-li zřejmost do očí, může být vzdělaným posluchačem uznána; ale tento člověk se dá snadno svést svým nevědomím k původnímu názoru. Navštívíte-li ho za několik dní, sdělí vám snad týmiž slovy své staré důvody. Je totiž pod vlivem dřívějších idejí, které se již staly city a jedině takové ideje působí na hluboké pohnutky našich činů a řečí.

Když však konečně různými cestami pronikla idea do duše davů, dostává neodolatelnou moc a rozvíjí celou řadu důsledků. Filozofické ideje, které vyústily ve Francouzskou revoluci, potřebovaly k tomu dlouhou dobu, než se zakořenily v duši lidu. A je známá jejich neodolatelná síla, když se tam usadily. Vypětí celého národa k získání společenské rovnosti, k uskutečnění abstraktních práva ideálních svobod, otřáslo všemi trůny a způsobilo hluboké převraty v západním světě. Po dvacet let se na sebe národy vrhaly a Evropa poznala hekatomby, srovnatelné jen s Čingischánem a Tamerlánem. Nikdy se tak jasně neukázalo, co může způsobit rozpoutání idejí, schopných změnit orientaci citů.

Ideje potřebují mnoho času k tomu, aby se v duši davu ustálily, právě tak jako k tomu, aby z ní byly vypuzeny. Proto jsou davy z hlediska idejí vždy o několik generací pozadu za vědci a filozofy. Všichni státníci jsou si dnes dobře vědomi, jaké omyly obsahují svrchu uvedené základní ideje, ale jelikož jejich vliv je dosud velmi silný, musí vládnout podle zásad, v jejichž pravdu již sami nevěří.

## *2. Způsoby uvažování davů*

Nelze prohlásit za všeobecně platné pravidlo, že rozumové úvahy nemají na davy žádný vliv. Avšak argumenty, kterých užívají a které na ně působí, jsou z logického hlediska tak podřadného druhu, že je možno označit je za úvahy jen uijeme-li jakési analogie.

Úvahy nižšího stupně u davů jsou právě tak, jako úvahy vyššího řádu, založeny na asociacích; avšak myšlenky spojované davy jsou vzájemně spjaty jen zdánlivými svazky podobnosti nebo posloupnosti. Sdružují se podobně jako myšlenky Eskymáka, který ze zkušenosti ví, že led – průzračná látka – se rozpouští v ústech a z toho vyvozuje, že i sklo, rovněž látka průzračná, se musí v ústech rozpustit; nebo jako u primitiva, který se domnívá, že tím, sní-li srdce statečného nepřítele, získá současně jeho chrabrost; nebo jako u dělníka, který z toho, že je vykořisťován jedním zaměstnavatelem, usuzuje, že všichni ostatní zaměstnavatelé jsou vykořisťovateli.

Charakteristickou známkou davové logiky jsou jednak asociace věcí sobě nepodobných, které mají k sobě jen zdánlivé vztahy, jednak bezprostřední zevšeobecňování výjimečných případů. Právě asociace tohoto druhu jsou vždy davům předkládány řečníky, kteří s nimi umějí zacházet. Jen takové asociace mohou ovlivnit davy. Řetězec přísně rozumových úvah by byl davům naprosto nepochopitelný, a proto můžeme říci, že neuvažují nebo uvažují chybně a že na ně úvaha nemá vliv. Při četbě některých proslovů užasneme, že přes to, že byly tak slabé, měly tak ohromný vliv na posluchače; přitom ovšem zapomínáme, že byly sestaveny pro uchvácení davů a ne jako četba pro filozofy. Řečník, který je v důvěrném styku s davem, dovede vyvolávat představy, které ho svádějí. Podaří-li se mu to, bylo účelu dosaženo a celý svazek projevů nevyrovná se v tomto směru několika větám, kterým se podařilo svést duše, jež bylo třeba přesvědčit.

Je zbytečné upozorňovat, že neschopnost davů správně uvažovat zbavuje je kritického ducha, tj. schopnosti rozlišovat pravdu a lež a utvořit si přesný úsudek. Soudy, které davy přijímají, jsou vždy jen vnucené a nikdy věcně prodiskutované. Z tohoto hlediska je mnoho lidí, kteří se nad davy nepovznegli. Snadnost, s jakou některé názory nabývají všeobecné platnosti, souvisí hlavně s neschopností většiny lidí utvořit si odlišné mínění, založené na vlastních úvahách.

### *3. Obrazotvornost davů*

Podobně jako u všech bytostí, u nichž rozum nezasahuje, je obrazotvornost davů hluboce ovlivnitelná. Představy vyvolané v jejich mysli nějakou osobou, událostí nebo náhodou, mají téměř životnost skutečných věcí. V tomto směru jsou davy tak trochu v situaci spáče, u něhož je rozum na nějakou dobu vyřazen a tak se dostávají velice intenzivní představy, které by se ihned rozptýlily, kdyby se dostaly do styku s přemýšlením. Davy neznají pojem nepravděpodobnosti, poněvadž jsou neschopny úvahy a logického myšlení; vždyť právě věci nejnepravděpodobnější budí pravidelně největší pozornost.

Proto také zázračná a legendární stránka událostí působí na davy nejvíce. Analyzujeme-li některou civilizaci, zjistíme, že její skutečné základy jsou zázračné a legendární. V dějinách hrálo vždy zdání daleko důležitější úlohu než skutečnost. Irealita má vždy převahu nad realitou.

Davy dovedou myslit pouze v obrazných představách a dávají také na sebe působit jenom jimi. Jedině obrazné představy je děsí a lákají a jedině ty se stávají pohnutkami jejich jednání.

Proto divadelní hry, které podávají představy v jejich nejzřetelnější formě, mají vždy ohromný vliv na davy. Chléb a hry byly kdysi římskému lidu ideálem štěstí. Během dob se tento ideál změnil jen málo. Nic nepůsobí účinněji na lidovou obrazotvornost, než divadelní představení. Celé hlediště má tytéž pocity a nemění-li je ihned ve skutky, je to jen proto, že i ten nejneuvědomělejší divák je si vědom, že je pouze obětí iluze a že se smál nebo plakal nad událostmi čistě smyšlenými. A přece někdy i city a vnucené představy jsou tak silné, že se snaží – jako obyčejné sugesce – přeměnit se v činy. Je všeobecně známá historka o jednom lidovém divadle, kde bylo při východu vždy třeba chránit herce, který představoval padoucha, před násilnostmi diváků, rozhořčených nad jeho smyšlenými zločiny. Myslím, že toto je jedním z nejpozoruhodnějších projevů duševního stavu davů a zejména příkladem,

jak snadno lze na ně působit. Neskutečné má v jejich očích téměř takový význam jako skutečné. Davy projevují zřejmou tendenci nerozlišovat je.

Moc a síla dobyvatelů i států je založena na lidové obrazotvornosti. Chce-li kdo davy strhnout, musí především na ně působit. Všechny veliké historické události, jako vznik buddhismu, křesťanství, islámu, reformace, revoluce a za našich dnů hrozící vpád socialismu, jsou přímé nebo vzdálené důsledky silných dojmů, které působily na obrazotvornost davů.

A také velcí státníci všech dob a národů včetně těch nejabsolutističtějších despotů, viděli základ své moci v lidové obrazotvornosti. Nikdy se nepokoušeli proti ní vládnout. Napoleon prohlásil ve státní radě: "Skončil jsem tažení ve Vendée tím, že jsem se stal katolíkem; stav se muslimem, uchýlil jsem se v Egyptě a tím, že jsem se stal ultramontánním, získal jsem italské kněžstvo. Kdybych vládl Židům, obnovil bych Šalamounův chrám." Žádný velký muž od dob Alexandra Velikého a Caesara nepochopil lépe, jak působit na obrazotvornost davů. Napoleon vždy velmi pečoval o to, aby ji probudil. Myslel na to při svých vítězstvích, ve svých řečech, ve svých svoláních a při všech svých činech. Myslel na to ještě i na smrtelném loži.

Jak se působí na obrazotvornost davů? Uvidíme to záhy. Nyní si jenom uvědomme, že se nikdy nesmíme pokusit působit na jejich inteligenci a rozum prostřednictvím důkazů. Antonius nepotřeboval učenou rétoriku, aby poštvál dav proti vrahům Caesarovým: přečetl mu jeho závěť a ukázal jeho mrtvolu.

Všechno, co působí na obrazotvornost davů, projevuje se v uchvacující a jasné představě, prosté veškerého vedlejšího výkladu nebo provázené jen některými zázračnými fakty: velikým vítězstvím, velikým zázrakem, velikým zločinem, velikou nadějí. Je třeba ukázat věci najednou a nikdy nepopisovat jejich vznik. Sto malých zločinů nebo příhod nikdy nevzbudí pozornost davů, ale jediný veliký zločin nebo katastrofa je hluboce rozruší, třebaže by následek byl daleko méně škodlivý, než stovky malých příhod dohromady. Velmi malou pozornost vzbudila chřipková epidemie, která jenom v Paříži během několika týdnů usmrtila pět tisíc osob. Tato pravá hekatomba neprojevila se totiž žádným viditelným obrazem, nýbrž pouze týdenními statistickými výkazy. Neštěstí, které by zabilo jenom pět set lidí místo pěti tisíc, ale na veřejném místě a téhož dne, nějakou dobře viditelnou událostí, např. zřícením Eiffelovy věže, učinilo by na obrazotvornost davů obrovský dojem. Domnělé ztroskotání zaoceánského pamíku, o němž se myslelo, že se potopil na širém moři, poněvadž o něm nebylo zpráv, rozrušovalo hluboce představivost davů po celý týden. Oficiální statistiky však vykazují, že se v témže roce nevrátilo do přístavů tisíc větších lodí. Avšak tyto postupné ztráty, které byly co do škod na životech a zboží mnohem závažnější, nevzbudily pozornost davů ani na chvíli.

Jak je vidět, nepůsobí na představivost davu ani tak události samy, jako to, jak jsou jim předkládány. Je třeba, aby svým seskupením, smím-li se tak vyjádřit, vytvořily nápadný obraz, který by zaujal a uchvátil mysl. Kdo ovládá umění působit na představivost davů, zná také umění jim vládnout

#### **kap. 4. – NÁBOŽENSKÁ FORMA VŠECH DAVOVÝCH PŘESVĚDČENÍ**

Viděli jsme, že davy neuvažují; že buď přijímají nebo odmítají ideje jakožto celek, že nesnesou diskusi ani odpor a že sugesce, které na ně působí, opanují zcela jejich mysl a mají

snahu přetvořit se ihned ve skutky. Ukázali jsme, že davy, na které bylo vhodným způsobem působeno, jsou ochotny obětovat se za vnuknutý ideál. Viděli jsme konečně, že znají jen prudké a výstřední city, že se u nich sympatie mění rychle ve zbožňování, a antipatie, sotva vznikla, přetváří se ihned v nenávisť. Tyto obecné údaje dovolují nám již tušit, jaké povahy je jejich přesvědčení.

Studujeme-li přesvědčení davů zblízka, a to jak v obdobích víry, tak i ve velkých politických bouřích, jako byly např. v posledním století, zjišťujeme, že tato přesvědčení vykazují vždy zvláštní formu, kterou nemohu nazvat jinak než jako cit náboženský.

Tento cit má velmi prosté charakteristické znaky: zbožňování domněle vyšší bytosti, bázeň před mocí, která se jí přisuzuje, slepé poslouchání jejích rozkazů, neschopnost rozebírat její dogmata, touhu šířit je a tendenci pokládat za nepřátele všechny, kdo ji neuznávají. Ať se takový cit vztahuje k neviditelnému bohu, ke kamenné modle, k hrdinovi nebo politické myšlence, zůstává vždy v podstatě náboženským. Nadpřirozené a zázračné se zde vyskytují ve stejné míře. Davy přidávají tajemnou mocí politickou formuli nebo vítězného vůdce, kteří je dovedou na okamžik zfanatizovat.

Náboženskými nejsme jen tehdy, uctíváme-li nějakého boha, ale i tehdy, když dáváme všechny síly svého ducha, veškerou oddanost své vůli a všechnen žár fanatismu do služeb nějaké věci nebo bytosti, která se stává cílem a vůdcem našich myšlenek a činů.

Nesnášenlivost a fanatismus obvykle provázejí náboženský cit a jsou nevyhnutelné u těch, kteří věří, že vlastní klíče k pozemskému nebo věčnému štěstí. Tyto dva rysy lze nalézt u lidí ve skupině, jsou-li proniknuti stejným přesvědčením. Jakobíni za hrůzovlády projevovali právě tak hluboký náboženský cit jako katolíci za inkvizice, a jejich vášnivá krutost byla téhož původu.

Přesvědčení davů nabývá rázu slepé oddanosti, divoké nesnášenlivosti a potřebuje násilnou propagandu, která tkví v podstatě každého náboženského citu a proto můžeme říci, že všechny víry davů mají náboženskou formu. Hrdina, kterému dav tleská, je opravdu pro něj bohem. Napoleon jím byl patnáct let a nikdy žádné božstvo nemělo lepší vyznavače. Žádné božstvo neposílalo snáze lidi na smrt. Ani bohové pohanští, ani křesťanský Bůh neměli nikdy úplnější moc nad dušemi.

Zakladatelé náboženských nebo politických věr založili je jen tím, že dovedli vnuknout davům city náboženského fanatismu, které způsobí, že člověk nalézá své štěstí ve zbožňování a které ho doženou k tomu, že je ochoten položit za svůj ideál i život. Tak tomu bylo ve všech dobách. Ve své pěkné knize o římské Galii poznamenal správně Fustel de Coulanges, že římská říše se neudržela silou, ale náboženským obdivem, který dovedla vzbudit: "Ve světových dějinách bylo by nepředstavitelné, kdyby vláda, nenáviděná obyvatelstvem, trvala po pět století... Nebylo by možno vysvětlit, jak třicet římských legií dovedlo přinutit k poslušnosti sto miliónů lidí." Poslouchali-li, bylo to z toho důvodu, že císař, který zosobňoval římskou velikost, byl jednomyslně uctíván jako božstvo. I v nejmenším římském městečku měl císař své oltáře. – "V té době vznikalo v duších, od jednoho konce říše ke druhému, nové náboženství, jehož bohy byli sami císařové. Několik let před narozením Krista celá Galie, reprezentovaná šedesáti městy, postavila společně nedaleko Lyonu chrám Augustovi... Jeho kněží, zvolení na shromáždění galských měst, byli předními osobnostmi svého kraje... Je vyloučeno přičítat to všechno jen bázni a podlézavosti. Celé národy nejsou podlézavé, a

hlavně ne po tři století. Panovníka nezbožňovali jen dvořané, zbožňoval ho Řím. A nejen Řím, nýbrž i Galie, Španělsko, Řecko a Asie."

Většina velkých dobyvatelů duší dnes nemá oltáře, má však sochy nebo obrazy a uctívání, kterého jsou předmětem, neliší se příliš od toho, které takovým lidem bylo prokazováno kdysi. Kdo chce alespoň trochu porozumět filozofii dějin, musí dobře vniknout do tohoto základního problému psychologie davů: je třeba být jim bohem nebo ničím.

Nejsou to pověry minulých dob, které již rozum navždy rozptýlil. Ve svém věčném boji proti rozumu nebyl cit nikdy přemožen. Davy nechtějí již slyšet ani slova o božstvu a náboženství, které je tak dlouho ovládaly, ale v žádném období dějin nepostavily tolik soch a oltářů, jako v posledních sto letech. Lidové hnutí, zvané boulangismus, ukázalo, jak snadno se mohou opět probudit náboženské instinkty u davů. Neexistoval vesnický hostinec, ve kterém by nevisel portrét tohoto hrdiny. Byla mu připisována moc odstranit každou nespravedlnost i všechno zlo a tisíce lidí bylo ochotno dát za něj život. Jaké místo by byl zaujal v dějinách, kdyby se byl jeho charakter vyrovnal legendě, která ho opředla!

Je také hodně zbytečné a nudné, zdůrazňuje-li se stále znovu, že davy potřebují náboženství. Všechny politické náboženské a sociální víry jsou jimi přijímány jen tehdy, vezmou-li na sebe formu náboženskou, která je staví mimo diskusi. Kdyby bylo možno docílit, aby davy přijaly ateismus, nabyl by zcela prudké nesnášenlivosti a žáru náboženského citu a ve svých vnějších formách stal by se brzy kultem. Vývoj malé sekty pozitivistů podává nám o tom důkaz: podobá se onomu nihilistovi, jehož příběh nám vypravuje Dostojevskij. Ozářen jednoho dne světlem rozumu, rozbil obrazy božstev a svatých, které zdobily oltář jeho malé kapličky, zhasl svíce a bez prodlení nahradil zničené obrazy díly několika ateistických filozofů, načež opět nábožně svíce rozsvítil. Změnil se předmět jeho náboženské víry, můžeme však říci, že se skutečně změnil jeho náboženský cit?

Neuvědomíme-li si dobře tuto náboženskou formu, kterou nakonec vždy přijímají přesvědčení davů, nemůžeme pochopit – jak ještě jednou opakuji – jisté, a to právě ty nejdůležitější historické události. Jsou mnohé sociální jevy, které je nutno studovat spíše psychologicky než přírodovědecky. Náš veliký historik H. Taine studoval Francouzskou revoluci jenom jako přírodovědec a proto mu tak často unikl skutečný původ událostí. Pozoroval dokonale fakta, ale protože neznal psychologii davů, nedovedl vždy proniknout až k příčinám. A protože ho fakta zděsila svou krvavou, anarchistickou a násilnou stránkou, viděl v hrdinech této velké epeje jenom hordu divokých epileptiků, oddávajících se bezuzdně svým pudům. Revoluční násilí, hromadné vraždění, potřeba propagandy, vyhlášení války všem králům, nelze vysvětlit jinak, než když uvážíme, že to byl prostě vznik nové náboženské víry v duši davů. Reformace, bartolomějská noc, náboženské války, inkvizice, hrůzovláda – jsou v podstatě totožné jevy, uskutečněné pod vlivem náboženských citů, které nutně vedou k nemilosrdnému vyhlazování ohněm a mečem všeho, co se staví na odpor vítězství nové víry. Metody inkvizice a hrůzovlády jsou metodami všech opravdu přesvědčených. Nebyli by věřícími, kdyby používali jiných metod.

Převraty podobné takovým, jako jsem právě uvedl, jsou možné jenom tehdy, když je vyvolává duše davů. Ani nejabsolutističtější despotové by je nedovedli rozpoutat. Vypravují-li nám historikové, že bartolomějská noc byla dílem určitého krále, neznají psychologii davů právě tak jako psychologii králů. Podobné projevy mohou vyjít pouze z duše lidu. Nejabsolutnější moc nejdespotičtějšího panovníka nedokáže obyčejně více, než urychlit nebo zdržet okamžik, kdy takovéto projevy propuknou. Bartolomějskou noc ani náboženské války

nezavinili králové právě tak jako Robespierre, Danton nebo Saint-Just nezpůsobili hrůzovládu. Za takovými událostmi vidíme vždy duši davů.

\*

KONEC PRVNÍ KNIHY

## **Kniha druhá: NÁZORY A PŘESVĚDČENÍ DAVŮ**

### **kniha 2./kap. 1 – FAKTORY PŮSOBÍCÍ NEPŘÍMO NA PŘESVĚDČENÍ A NÁZORY DAVŮ**

Prostudovali jsme právě duševní stavy davů; známe jejich způsob myšlení, cítění a uvažování. Nyní budeme zkoumat, jak vznikají a vytvářejí se jejich názory a přesvědčení.

Faktory, které určují toto přesvědčení a názory, jsou dvojího druhu: faktory nepřímé a faktory bezprostřední.

Faktory nepřímé jsou ty, které způsobují, že davy jsou schopny přijmout určitá přesvědčení a neschopny dát se proniknout jinými. Tyto faktory připravují půdu, na které náhle vzklíčí nové myšlenky, jejichž síla a následky překvapují, jejichž spontánnost je však pouze zdánlivá. Náhlý vznik a uskutečnění jistých idejí u davů mají někdy rychlost blesku. To je však pouze povrchní výsledek, pod kterým je obyčejně třeba hledat dlouhou předchozí přípravu.

Bezprostřední faktory jsou ty, které budují na této předchozí přípravě, bez které by nemohly působit a vdechují určitému přesvědčení davů život, tj. odívají ideu formou a rozpoutávají ji se všemi jejími důsledky. Pod vlivem těchto bezprostředních faktorů vznikají rozhodnutí, která náhle rozbouří život skupin; jimi vypukne vzpoura nebo je vyvolána stávká; jimi ovlivněné obrovské většiny povznášejí někoho k moci nebo svrhují vládu.

Ve všech velikých historických událostech nalézáme postupné působení těchto dvou faktorů. Francouzská revoluce – chceme-li vzít nejnápadnější případ – měla mezi svými nepřímými faktory kritiku ze strany spisovatelů a vykořisťování starým režimem. Takto připravená duše davů byla pak snadno vyburcována bezprostředními faktory, jako proslovy řečníků a odporem dvora i proti bezvýznamným reformám.

Mezi nepřímými faktory jsou některé všeobecné, které lze nalézt v kořenech všech davových přesvědčení a názorů; jsou to rasa, tradice, doba, instituce a výchova.

Prostudujeme nyní úlohu každého z nich.

#### *1. Rasa*



Rasa musí být jako faktor uvedena na prvním místě, poněvadž převyšuje, co do důležitosti, daleko všechny ostatní. Studovali jsme ji dostatečně již v jiném díle, a proto by bylo zbytečné se zde k ní obsírněji vracet. Tam jsme ukázali, co je to rasa historická a že, jsou-li její vlastnosti jednou zformovány, stávají se její přesvědčení, instituce a její umění – jedním slovem: všechny prvky její civilizace vnějším výrazem její duše. Moc rasy je taková, že žádná část kultury nemůže přejít od jednoho národa k druhému, aniž přitom neprodělá nejhlubší proměny. (Protože tento názor je ještě zcela nový a historie je bez něho úplně nesrozumitelná, věnoval jsem ve svém posledním díle [*Psychologické zákony vývoje národů*] několik kapitol jeho prokázání. Čtenář tam uvidí, že přes klamné zdání ani jazyk, ani náboženství, ani umění – krátce – žádný prvek civilizace nemůže přejít od jednoho národa k druhému beze změny.) Prostředí, okolnosti a události představují okamžité sociální vlivy. Mohou mít značnou důležitost, ale protíví-li se vlivům rasy, tj. celé řadě předků, je tento vliv vždy jen okamžitý.

Ještě v několika kapitolách této knihy budeme mít příležitost se k vlivu rasy vrátit a ukázat, že tento vliv je tak veliký, že ovládá i zvláštní vlastnosti duše davů; to je také příčina, proč davy různých zemí vykazují ve svých přesvědčeních a ve svém chování velmi značné rozdíly a proč na ně nelze působit tímž způsobem.

## 2. Tradice

Tradice představují ideje, potřeby a city minulosti. Jsou syntézou rasy a spočívají na nás celou svou vahou.

Biologické vědy byly přetvořeny od té doby, co embryologie ukázala nesmírný vliv minulosti na vývoj bytostí; stejně tomu bude s historickými vědami, až se rozšíří tento pojem. Doposud tomu tak není a mnozí státníci utkvěli na názorech teoretiků z minulého století, kteří věřili, že společnost může přerušit veškeré spojení se svou minulostí a že může být ve všech svých složkách přebudována pouze pod vedením osvíceného rozumu.

Národ je organismus stvořený minulostí a jako každý organismus se může měnit pouze pozvolným seskupením dědičných znaků.

To, co národy skutečně řídí, jsou jejich tradice, a jak jsem již několikrát opakoval, lze na nich snadno změnit pouze vnější formy. Bez tradice, tj. bez duše národa, nebyla by možná žádná civilizace.

Od té doby, co člověk existuje, měl dva velké úkoly: utvořit si síť tradic a pak, když jsou její dobré účinky vyčerpány, ji zničit. Bez stálých tradic není civilizace a bez jejich pomalého odbourávání není pokrok. Nesnadné je jen nalézt správnou rovnováhu mezi stálostí a proměnlivostí. Tato nesnáze je nesmírně velká. Když nějaký národ nechal po mnoho generací příliš pevně zakořenit své zvyky, nemůže se už vyvíjet a stává se, jako Čína, neschopným zdokonalení. Prudké revoluce zde samy o sobě nepomohou, poněvadž jsou tu dvě možnosti: buď se roztržené články řetězu opět spojí a minulost se znovu ujme beze změny vlády, anebo články zůstanou již rozptýleny a potom po anarchii následuje brzy úpadek.

Základním úkolem národa proto je uchovat si instituce minulosti a měnit je jen pomalu a neznatelně. Je to těžký úkol. Skoro jediní jej dosud provedli Římané ve starověku a Angličané v době moderní.

Jsou to právě davy a jmenovitě ty kategorie davů, jež tvoří kasty, které jsou nejzarputilejšími uchovateli tradičních idejí a které se nejtvrdošijněji vzpírají jejich změně. Zdůraznil jsem již tohoto konzervativního ducha davů a ukázal jsem, že mnoho revolt končí pouhou změnou názvů. Koncem XVIII. století bylo možno věřit při pohledu na zříceniny chrámů, vyhnané nebo gilotinované kněze, za obecné perzekuce katolického vyznání, že staré náboženské ideje ztratily veškerou svou moc – a přece, sotva uplynulo několik let, musil být na všeobecnou žádost zničený katolický kult obnoven. (Zpráva bývalého člena Konventu Fourcroy citovaná Tainem je z tohoto hlediska velmi jasná: " Co všude vidíte při oslavování neděle a navštěvování kostelů dokazuje, že většina Francouzů se chce vrátit ke starým zvykům a není příhodný čas této lidové náklonnosti odporovat... Veliké množství lidí potřebuje náboženství, kult a kněze. *Je to omyl některých moderních filozofů, kterým jsem se dal i sám strhnout*, že věřili v možnost takového rozšíření vzdělání, aby náboženské předsudky tím byly odstraněny: pro velký počet nešťastných jsou zdrojem útěchy... Je třeba tedy nechat masám jejich kněze, jejich kult a oltáře." )

Žádný příklad neukazuje lépe, jakou moc mají tradice nad duší davů. Nejobávanější modly nebydlí ve chrámech, právě tak jako nejdespotičtější tyraní nebydlí v palácích. Ty mohou být v okamžiku rozmetány. Ale neviditelní vládci našich duší unikají každému pokusu o vzpouru a jsou odstraňováni teprve pomalým opotřebováním během staletí.

### 3. Čas

V problémech sociálních právě tak jako v biologických je jedním z nejpůsobivějších faktorů čas. Je to jediný pravý tvůrce a současně veliký ničitel. Zbudoval hory ze zrnků písku a pozvedl nepatrnou buňku z dávných dob až k lidské důstojnosti. K přeměně jakéhokoli jevu stačí, když přes něj přejde několik staletí. Bylo správně řečeno, že i mravenec by mohl během doby srovnat se zemí Mont Blanc. Bytost, která by podle své vůle zázračně vládla časem, měla by moc, kterou věřící připisují svým bohům.

My se zde však budeme zabývat pouze vlivem času na vznik názorů davu. I z tohoto hlediska je jeho působení nesmírné. Na něm jsou závislé veliké síly, jako např. rasa, které se bez něho nemohou utvářet. Je příčinou vývoje i smrti všech přesvědčení: jen jim nabyly své moci a jen jím ji také ztrácí.

Čas připravuje názory a přesvědčení davů, tj. půdu, na které vzklíčí. Proto některé ideje lze uskutečnit pouze v jedné době a nikoli v jiné. Čas hromadí onen ohromný nános přesvědčení a myšlenek, z něhož se rodí ideje určité doby. Ty však neklíčí náhodou a nazdařbůh: jejich kořeny sahají do dávné minulosti. Když vzkvétají, připravil čas jejich rozkvet a chceme-li pochopit jejich zrod, musíme vždy sestoupit do minulosti. Jsou to dcery minulosti a matky budoucnosti, vždy však otrokyně času.

Čas je tedy náš opravdový vládce; stačí nechat jej působit a vše se bude měnit. Dnes nás silně znepokojují hrozivé požadavky davů, zkázy a převraty, jež nám věští. Čas se však sám přičiní o to, aby obnovil rovnováhu. " Žádná vláda," píše správně Lavissee, " nebyla založena během jednoho dne. Organizace politické a sociální jsou výtvořky, které vyžadují celá staletí; feudalita byla beztvářá a chaotická několik století, než našla své zákony; absolutní monarchie žila rovněž po staletí, než počala spořádaně vládnout a v těchto dobách očekávání byly vždy veliké zmatky."

#### 4. Politické a sociální instituce

Je ještě obecně rozšířena myšlenka, že instituce mohou vyléčit nedostatky společností, že pokrok národů je důsledkem zdokonalení ústav a vlád a že společenské změny mohou být provedeny dekrety. Tento názor byl východiskem Francouzské revoluce a také dnešní sociální teorie se o něj opírají.

Ani stále se opakující zkušenosti nedovedly dosud vážně otrást touto nebezpečnou chimérou. Filozofové i historikové se marně snažili dokázat její nesmyslnost. Vyložili sice snadno, že instituce jsou dcerami idejí, citů a mravů a že předělají-li se zákoníky, nepředělají se tím i ideje, city a mravy. Národ si ne zvolil své instituce libovolně právě tak, jako si nevybral barvu svých očí a vlasů. Instituce a vlády jsou produktem rasy. Nejsou vůbec tvůrci určité historické epochy, jsou naopak jejich dílem. Národy nejsou ovládány tak, jak by se to hodilo jejich okamžitým rozmarům, nýbrž tak, jak to vyžaduje jejich povaha. Je často zapotřebí staletí, aby se utvořil nebo aby se změnil politický řád. Instituce nemají žádnou vnitřní moc: samy o sobě nejsou ani dobré, ani zlé. Ty, které jsou v daném okamžiku pro určitý národ dobré, mohou být jinému velmi škodlivé.

Proto také není v moci národa skutečně měnit své instituce. Může ovšem za cenu násilných revolucí změnit jejich názvy, ale jejich podstata se nemění. Názvy jsou pouze prázdná označení, o něž se nemá starat historik, zabývající se skutečnou hodnotou věcí. Tak např. nejdemokratičtější zemí na světě je Anglie (To uznávají i nejpokrokovější republikáni Spojených států. Americký deník *Forum* projevil nedávno toto kategorické mínění slovy, která zde uvádím podle *Review of Reviews* [prosinec 1894]: "Nesmíme nikdy zapomenout, i když jsme třeba nejzapřisáhlejšími nepřáteli aristokracie, že Anglie je dnes nejdemokratičtější zemí na světě, že tam práva jednotlivce jsou nejvíce respektována a že tam jednotlivci mají nejvíce svobody."), ačkoliv je to monarchie, kdežto jihoamerické republiky, přes své republikánské ústavy, jsou země, kde vládne nejtěžší despotismus. Osudy národů jsou určovány jejich povahou, nikoliv jejich vládou. Tuto skutečnost jsem se snažil vyložit ve své předešlé knize, opírající se o přesvědčivé příklady.

Utrácet čas sestavováním ústavních listin je dětinskou námahou a neužitečným cvičením v rétorice. Nutnost a čas, necháme-li je volně působit, ujmou se samy úkolů, aby je vypracovaly. To také učinili Anglosasové a velký historik Macaulay nám to ukazuje na jednom místě svých spisů, kterému by se měli naučit nazpaměť všichni politikové latinských zemí. Poté co ukázal všechno dobro, které z čistě rozumového hlediska mohly způsobit zákony, vypadající jako změt' absurdnosti a rozporů, srovnává řadu ústav, zaniklých ve zmatcích latinských národů v Evropě a Americe, s ústavou anglickou. Ukazuje, že ta se změnila velmi pozvolna, po částech a pod vlivem bezprostředních nutností, nikdy však na základě rozumových spekulací. "Nestarat se o symetrii a starat se hodně o užitečnost; neodstraňovat nikdy anomálii jenom proto, že je to anomálie, zavádět novoty jen tehdy, když je třeba čelit nějakým nesnázím a pak jen potud, aby zlo bylo odstraněno; nestanovit nikdy zásadu, která by se vztahovala na víc, než na určitý zvláštní případ, který má být vyléčen – to jsou pravidla, která od dob Jana až po doby Viktoriiny řídila obecně rozhodování našich dvousetpadesáti parlamentů."

Bylo by třeba u každého národa probrat zákon za zákonem a instituci za institucí, abychom ukázali, do jaké míry jsou výrazem potřeb jeho rasy a neměly by proto být násilně měněny. Je např. možno filozoficky rozebírat přednosti a nevýhody centralizace; když však vidíme určitý národ, skládající se z různých ras, namáhat se tisíc let, aby k této centralizaci dospěl,

když zjistíme, že i Francouzská revoluce, která si vzala za cíl zlomit všechny instituce minulosti, byla přinucena tuto centralizaci nejen respektovat, ale dokonce ji vystupňovala, můžeme učinit závěr, že tato centralizace je důsledkem naprosté nezbytnosti i podmínkou existence a můžeme jen litovat úzkého rozhledu politiků, kteří mluví o jejím odstranění. Kdyby náhodou jejich názor zvítězil, byla by hodina jejich úspěchu signálem ke strašlivé anarchii (Srovnáme-li hluboké náboženské a politické rozdíly, které dělí různé části Francie a jsou zvláště otázkou rasy, se separatistickými tendencemi, které se projeví za Revoluce a počaly se znovu objevovat za francouzsko-německé války, vidíme, že různé rasy, které žijí na naší půdě, mají do úplného splynutí dosud daleko. Energická centralizace, provedená revolucí a zřízení umělých departementů určených k tomu, aby se staré provincie smíchaly, byly jejím nejužitečnějším dílem. Kdyby mohla být provedena decentralizace, o které dnes neprozíraví duchové tolik mluví, skončila by krvavými rozbroji. Kdo by nechtěl uznat tyto skutečnosti, musil by úplně zapomenout naše dějiny), která by ostatně nakonec vedla k nové, ještě těžší centralizaci.

Ze svrchu uvedeného můžeme usoudit, že prostředek, který by hluboce působil na duši davů, se nesmí hledat v institucích. Určité země, např. Spojené státy, dosahují s demokratickými institucemi značných úspěchů, kdežto jiné, jako jihoamerické republiky, žijí v nejubožejší anarchii přesto, že mají podobné zřízení. Tyto instituce nepřispěly ani k velikosti jedněch, ani k úpadku druhých. Národy jsou řízeny svou povahou a všechny instituce, které s ní nejsou těsně spjaty, podobají se pouze vypůjčenému obleku nebo chvilkovému převleku. Jistě, byly a ještě budou rozpoutány krvavé války a prudké revoluce kvůli tomu, aby byly zavedeny instituce, kterým je přisuzována nadpřirozená moc vytvářet štěstí. V tom směru by se mohlo ovšem říci, že i instituce působí na duši davů, protože způsobují takové bouře; my ale víme, že instituce, ať triumfující nebo poražené, nemají ve skutečnosti samy o sobě žádnou moc. Snažíce se o jejich ovládnutí, honíme se pouze za přeludem.

## *5. Vzdělání a výchova*

První místo mezi ideami, ovládajícími naši dobu, má dnes názor, že vzdělání vede bezpečně ke zlepšení lidí a dokonce k tomu, aby si byli navzájem rovni. Stálým opakováním stalo se toto tvrzení konečně jedním z nejneochvějnějších dogmat demokracie. Dnes se ho dotýkat bylo by právě tak nebezpečné, jako kdysi sahat na dogmata církve.

Ale i v této věci, jako v mnoha jiných, jsou demokratické ideje v hluboké neshodě s učením psychologie a se zkušeností. Mnozí vynikající filozofové, mezi nimi zvláště Herbert Spencer, snadno ukázali, že vzdělání nedělá člověka ani mravnějším ani šťastnějším, že nemění jeho instinkty ani jeho dědičné vášně, a že mnohdy " je-li špatně řízeno " je spíše škodlivé než užitečné. Statistikové tyto názory potvrdili prohlašující, že spolu se zevšeobecněním vzdělání nebo alespoň určitého vzdělání přibývá zločinnosti a že nejhorší nepřátelé společnosti " anarchisté " byli kdysi na školách nejlepšími žáky. Státní úředník Adolf Guilloit uvedl, že nyní na 3 000 vzdělaných zločinců připadá 1 000 zločinců nevzdělaných a že v posledních padesáti letech stoupla zločinnost z 227 na 552 případů na 100 000 obyvatel, což znamená vzestup o 133 procent. Zároveň spolu se svými kolegy zaznamenal, že se zločinnost rozmáhá zvláště mezi mladými lidmi, jimž bezplatná a povinná škola nahradila dřívější učednická léta v živnostech.

To ovšem neznamená a také to nikdo netvrdí, že dobře řízené vzdělání nemůže mít praktické výsledky, které mohou být velmi užitečné. I když nemůže pozvednout mravnost, může alespoň rozvinout odborné schopnosti. Bohužel, latinské národy, zvláště v posledních třiceti letech založily svůj vzdělávací systém na úplně chybných principech a přes upozornění vynikajících mužů setrvávají ve svých žalostných omylech. Já sám jsem v různých spisech (Viz *>Psychologie du socialisme*, VII. vyd. a *>Psychologie de l'éducation*, XIV. vyd.) ukázal, že naše dnešní výchova přetváří velký počet těch, kteří ji přijali, v nepřátele společnosti a vychovává je k nejhörším formám socialismu.

Hlavním nebezpečím této výchovy, jež byla správně označena za latinskou je, že spočívá na základním psychologickém omylu, tj. na představě, že se inteligence rozvíjí učením se učebnic nazpaměť. Tím vzniká snaha naučit co nejvíce: od obecné školy až po doktorát nebo státní zkoušku, učí se mladý člověk jen nazpaměť obsah knih, aniž nějak cvičí svůj úsudek a iniciativu. Jeho vzdělání spočívá v odříkávání naučeného a v poslušnosti. "Učit se lekcím, znát zpaměti gramatiku nebo učebnici, dobře opakovat a napodobit, to je," jak píše bývalý ministr vyučování Jules Simon, "podivné vychování, kde každá práce je opřena o víru v učitelovu neomylnost a končí tím, že nás oslabuje a činí bezmocnými."

Kdyby tato výchova byla jenom neužitečná, mohli bychom pouze litovat nešťastné děti, kterým se v obecné škole, místo tolika nutných věcí, vykládá raději genealogie synů Chlotharových, války Neustrie a Austrasie nebo zoologická třídění. Tato výchova však představuje mnohem vážnější nebezpečí, neboť vštěpuje tomu, kdo ji přijal, prudkou nechuť k poměrům, z nichž se zrodil, a neodolatelnou touhu z nich uniknout. Dělník nechce už zůstat dělníkem, sedlák sedlákem a i ten poslední měšťan vidí pro svého syna jedinou možnou kariéru ve státních úřadech. Škola, místo aby připravovala pro život, připravuje jenom pro veřejnou službu, kde k dosažení úspěchu není třeba projevit ani záblesk vlastní iniciativy. Vytváří nám dnes v nižších sociálních vrstvách armádu proletářů, nespokojených se svým osudem a vždy připravených ke vzpouře, a ve vyšších vrstvách naši frivolní a zároveň skeptickou a lehkověrnou buržoazii s její přímo pověrečnou důvěrou v prozřetelnost státu, který však přesto ustavičně kritizuje, obviňuje vždy vládu ze svých vlastních chyb, ač je sama neschopna bez zakročení autority cokoli podniknout.

Stát, který svými učebnicemi vyrábí všechny tyto držitele diplomů, může jich použít jenom malý počet a ostatní musí nechat bez zaměstnání. Musí se tedy odhodlat poskytnout obživu prvním a udělat si nepřátele z druhých. Od základu až k vrcholu společenské pyramidy pozorujeme ohromný nával absolventů na volná úřednická místa. Obchodník jen s velkou obtíží nalezne zástupce pro kolonie, zatím co i ta nejnepatrnější úřednická místa jsou obléhána tisíci kandidáty. Jen v Seinském departementu je bez zaměstnání na dvacet tisíc učitelů a učitelek, kteří pohrdají prací na poli a v dílnách a žádají obživu od státu. A protože počet vyvolených je omezený, je nutně ohromný počet nespokojených. Ti jsou pak ochotní ke všem revolucím, ať je kdokoliv jejich vůdcem a jakýkoliv jejich účel. Nabytí prakticky neupotřebitelných vědomostí je bezpečný prostředek, jak udělat z člověka revolucionáře. (To není ostatně jev vyskytující se jen u latinských národů: můžeme jej pozorovat i v Číně, jež je rovněž řízena pevnou hierarchií mandarínů, kde úřednické místo se rozdává jako u nás na základě výběrových zkoušek, přičemž jediným požadavkem je bezvadné odříkávání tlustých učebnic. Na armádu nezaměstnaných vzdělavců hledí se dnes v Číně jako na národní pohromu. Podobně je tomu v Indii, kde od té doby, co tam Angličané otevřeli školy, ne aby vychovávali, jako je tomu v Anglii, ale prostě jen vzdělali domorodce, utvořila se zvláštní třída vzdělavců, *>Babu*, kteří, nemohou-li obdržet místo, stávají se zapřísáhlými nepřáteli

Anglie. U všech Babu, at' již zaměstnaných nebo ne, bylo prvním výsledkem studia neobyčejné snížení jejich mravnosti. Na tento fakt jsem kladl zvláštní důraz ve své knize *Les Civilisations de l'Inde* a rovněž jej pozorovali všichni spisovatelé, kteří navštívili Indii.)

Je zřejmě již příliš pozdě plout proti takovému proudu. Jedině zkušenost, poslední vychovatelka národů, ukáže nám jednu náš omyl. Ona jediná bude s to dokázat nám nutnost nahradit naše odporné učebnice a naše ubohé zkoušky odborným vzděláním, které by uvedlo naši mládež do polí, dílen a koloniálních podniků, jež dnes leží ladem.

Tohoto odborného vzdělání, po němž dnes volají všichni osvícení duchové, dostávalo se kdysi našim předkům. Národy, které dnes ovládají svou vůlí, svou iniciativou a svým podnikavým duchem svět, dovedly si ho uchovat. V pozoruhodných stránkách, jejichž nejdůležitější části dále uvedu, vysvětlil jasně H. Taine, že naše dřívější výchova byla téměř totožná s dnešní výchovou anglickou a americkou a ukázal v pozoruhodné paralele latinského a anglosaského systému důsledky obou metod.

Snad by bylo možné prominout všechny tyto vady naší klasické výchovy i přes to, že vychovává jen vyděděné a nespokojené lidi, kdyby povrchní získání tolika vědomostí a dokonalé odříkávání tolika učebnic pozvedlo alespoň úroveň inteligence " ale pozvedá ji skutečně? Bohužel, nikoliv! Úsudek, zkušenost, iniciativa, charakter " to jsou podmínky úspěchu v životě a těm se nelze naučit z knih. Knihy jsou dobré jako příručky, v nichž se můžeme v případě potřeby poučit, je však naprosto neúčinné znát z nich dlouhé stati nazpaměť.

H. Taine ukázal velmi jasně, jak může odborné vzdělání rozvinout inteligenci v míře, která je naprosto nedostupná klasickému vzdělání:

"Myšlenky se tvoří jen ve svém přirozeném a normálním prostředí; co podporuje jejich klíčení, jsou nesčetné smyslové dojmy, které mladík přijímá denně v dílně, v dolech, před soudem, v písárně, v loděnici, v nemocnici, na výstavě nářadí, materiálů a výkonů, od zákazníků, dělníků, práce, od díla dobře nebo špatně provedeného, levného nebo nákladného " to jsou malé zvláštní vjemy očí, ucha, rukou nebo dokonce čichu, které bezděčně přijaty a neuvědoměle zpracovány, organizují se v něm, aby ho později ovlivnily nějakou novou kombinací, zjednodušením, zmenšením nákladu, zdokonalením nebo vynálezem. A všech těchto cenných styků, všech těch připodobnění schopných a nezbytných prvků je mladý Francouz zbaven, a to právě v plodném věku; po sedm nebo osm let je uzavřen ve škole, vzdálen přímé a osobní zkušenosti, která by mu byla dala přesný a živý názor na věci, lidi a způsoby, jak s nimi zacházet."

" ... Alespoň devět z deseti jich ztratilo čas, námahu a několik let svého života, a to let výkonných, důležitých, dokonce rozhodujících: počítejte nejprve polovinu nebo dvě třetiny těch, kteří se přihlašují ke zkoušce a bývají odmítáni; potom mezi přijatými, graduovanými, patentovanými a diplomovanými zase polovinu nebo dvě třetiny přepracovaných. Kladly se na ně příliš velké požadavky, aby v určitý den na lavici nebo před tabulí po dvě hodiny a pro celou řadu věd byli živými tlampači všech lidských vědomostí; oni jimi byli toho dne skutečně po dvě hodiny; ale za měsíc už jimi nejsou, už by nemohli podstoupit tutéž zkoušku znovu; jejich vědomosti, poněvadž jsou příliš černé a příliš těžké, vyprcháávají ustavičně z jejich mysli a nové nezískávají. Jejich duševní svěžest se otupila; bohatá míza vyschla, objevuje se hotový člověk a často je to člověk, jehož vývoj je ukončen. Umístěn ve společnosti, ženat, odhodlán točit se v kruhu, a to v témže kruhu donekonečna, uzavře se ve svém omezeném

úradě; vykonává ho přesně, ale nic jiného. To je průměrný výsledek – jistě se zde zisk nevyrovná vydání. V Anglii a Americe, kde se užívá, jako kdysi před r. 1789 ve Francii, opačná metoda, je dosažený výsledek stejný nebo vyšší."

Slavný historik nám potom ukazuje rozdíl mezi systémem našim a anglosaským. U nich se vyučování nepodává knihou, nýbrž z věcí samých. Inženýr se např. vzdělává v továrně, nikdy ve škole; to dovoluje každému dosáhnout právě toho stupně, na který stačí jeho inteligence, tj. dělníka nebo dílovedoucího, nemůže-li pokračovat, inženýra, vedou-li ho k tomu jeho schopnosti. To je rozhodně demokratičtější a pro společnost užitečnější postup, než když celá kariéra jedince závisí na několikahodinové zkoušce, podstoupené ve věku osmnácti nebo dvaceti let. "V nemocnici, v dolech, továrně, u stavitele, u právníka je žák velmi záhy připuštěn, aby se učil a prodělává svůj zkušební čas tak, jako u nás písař ve své kanceláři, nebo malířský učeň v ateliéru. Předběžně a než tam vstoupil, mohl prodělat nějaký všeobecný a celkový kurs, aby si tak připravil hotový základ pro pozorování, jež potom bude činit. Zároveň mu bývá obyčejně přístupno několik technických kursů, které může ve volných hodinách navštěvovat, aby si mohl podle nich upravit své denní zkušenosti. Tímto způsobem vzrůstá a rozvíjí se praktická schopnost sama o sobě, a to právě ve stupni, jaký odpovídá celkovým schopnostem a ve směru, podmíněném jeho budoucím zaměstnáním, odborným dílem, kterému se chce již od nynějška přizpůsobit. Tak dovede v Anglii a ve Spojených státech mladý člověk velmi záhy vydat ze sebe vše, co v něm je. Od svých pětadvaceti let a ještě dříve, nechybí-li mu k tomu předpoklady, je z něho nejen užitečný pracovník, ale i samostatný podnikatel, nejen kolečko, ale spíše motor. – Ve Francii, kde převládá opačná metoda, která se v každé generaci stává ještě čímštější, je množství ztracených sil ohromné."

A velký filozof dochází k tomuto závěru o rostoucí neshodě mezi naší latinskou výchovou a životem:

"Ve třech stupních výchovy – určených pro dětství, chlapectví a jinošství – prodloužila se teoretická a školní příprava v učebnách a knihami a ztížila se těmi nejhoršími prostředky s jediným ohledem na zkoušku, gradus, diplom a vysvědčení; užitím nepřirozeného a protisociálního systému, neobyčejným zpožděním praktického učení, internáty, umělým zacvičováním a mechanickým použitím, přepínáním, a to zcela bez ohledu na čas, následující po dospělém věku a na povinnosti muže, jež musí, jakožto hotový člověk vykonávat; a ztížila se tím, že je mu podáno pouze abstraktní pojetí o skutečném světě, do kterého vstoupí mlád a obklopující ho společnosti, které se musí přizpůsobit nebo už předem přimět k rezignaci, o lidském boji, kde, kdo se chce uhájit a udržet na nohou, musí být předběžně opatřen, vyzbrojen, vycvičen a otužen. A toto nutné vyzbrojení, toto získání vědomostí, důležitějších než vše ostatní, tuto pevnost zdravého rozumu, vůle a nervů, to mu školy nedají; právě naopak, místo aby ho připravily, činí ho neschopným k jeho budoucímu a definitivnímu povolání. Proto jeho vstup a jeho první kroky na poli praktické činnosti jsou obyčejně pouze řadou bolestných pádů; zůstává po nich zjizven a na dlouho zdrcen, často zmrzačen navždy. Je to tvrdá a nebezpečná zkouška; rovnováha mravní a duševní se tu porušuje a je obava, že se už nedá napravit; dostavilo se příliš prudké a úplné vystřízlivění: zklamání byla příliš veliká a trpkost z nich příliš silná. (H. Taine, *>Le Régime moderne*, díl II. 1894. – Jsou to skoro poslední stránky, které Taine vůbec napsal a shrnují podivuhodně výsledky jeho dlouhé zkušenosti. Výchova je jediným prostředkem, kterým můžeme poněkud působit na duši národa. Je velice smutné, že ve Francii není skoro nikdo, kdo by dovedl pochopit, že

naše dnešní výchova je nebezpečným prvkem úpadku, a že místo, aby mládež povznášela, ji snižuje a kazí.)

Vzdálili jsme se předcházejícími úvahami od psychologie davů? Nikoliv. Chceme-li však pochopit ideje, názory, které v nich dnes klíčí a zítra vypučí, je nezbytné, abychom znali, jak byla půda připravena. Výchova, kterou některá zem své mládeži poskytuje, umožňuje nám poněkud předvídat osud této země. Výchova dnešní generace opravňuje k nejchmurnějším obavám. Duši davů lze alespoň částečně zlepšit nebo zhoršit vzděláním a výchovou. Bylo tedy nutné ukázat, jak ji dnešní systém zformoval a jak se množství lhostejných a neutrálních lidí stalo postupně obrovskou armádou nespokojenců, kteří jsou ochotni podlehnout všem vlivům utopistů a davových řečníků. Škola dnes vychovává nespokojence a anarchisty a v ní se připravuje úpadek latinských národů.

## **kniha 2./kap. 2. – FAKTORY PŮSOBÍCÍ BEZPROSTŘEDNĚ NA NÁZORY DAVŮ**

Prostudovali jsme vzdálené a přípravné faktory, které dávají duši davů zvláštní citlivost k přijímání dojmů, umožňující v ní vznik určitých citů a idejí. Nyní nám ještě zbývá zkoumat faktory, které jsou s to působit bezprostředně. V nejbližší kapitole uvidíme, jak je třeba s nimi zacházet, aby bylo dosaženo všech jejich účinků.

V první části této knihy jsme studovali city, ideje a uvažování skupin a z toho bychom mohli zcela všeobecně vyvodit prostředky, jakými je třeba působit na jejich duši. Víme již, co působí na obrazotvornost davů: síla a nákaza sugescí, zvláště těch, které vystupují v obrazné formě. Protože však sugestivní vlivy mohou být velmi rozdílného původu, vzniká tím i značná rozmanitost faktorů, které mohou působit na duši davů. Davy se tak trochu podobají sfínze z antické báje: je nutno buď rozřešit hádanky, které nám jejich psychologie předkládá, nebo se jimi nechat pohltnout.

### *1. Obrazy, slova a formule*

Studující obrazotvornost davů, viděli jsme, že na ně působí především obrazné představy. Nemáme ovšem vždy tyto obrazné představy po ruce, je však možno je vyvolat správným užitím slov a formulí. Je-li jich užito správně, mají skutečně tajemnou moc, kterou jím kdysi připisovala magie. V duši davů dovedou vyvolat, ale také utišit strašlivé bouře. Z kostí lidí, kteří se stali obětí moci slov a formulí bychom vystavěli mnohem vyšší pyramidu než je Cheopsova.

Moc slov je těsně spjata s představami, jež slova vyvolávají a je úplně nezávislá na jejich skutečném významu. Obyčejně jsou nejpůsobivější právě ta slova, jejichž smysl je nejméně vymezený. Takové jsou např. výrazy: demokracie, socialismus, rovnost, svoboda apod., jejichž smysl je tak nejasný, že k jeho přesnému vymezení by nestačily ani objemné knihy. A přece je jisto, že se k jejich krátkým slabikám pojí síla opravdu magická, jako kdyby obsahovaly rozřešení všech problémů. Shrnují v sobě různé druhy neuvědomělých tužeb a zároveň i naděje v jejich uskutečnění.

Proti určitým slovům a formulím nemohou rozumové důvody vůbec bojovat. Jsou slavnostně pronášeny před davy, a jakmile se tak stane, dostanou všechny obličejy uctivý



výraz a hlavy se sklánějí. Mnozí na ně hledí jako na přírodní síly nebo nadpřirozenou moc. Vyvolávají v duších velkolepé a nejasné představy, ale právě tato nejasnost ještě zvyšuje jejich tajemnou moc. Jsou jako strašlivé božstvo, ukryté ve svatostánku, k němuž se věřící přibližuje jen s rozehvěním.

Představy vyvolané slovy jsou na jejich smyslu nezávislé a mění se od věku k věku a od národa k národu, třebaže formule zůstávají vždy stejné. K určitým slovům se pojí přechodně určité představy: slovo je pouze vypínač, po jehož otočení se představa objeví.

Moc vyvolávat představy nemají ovšem všechny slova a formule; jsou také takové, které, když je vyvolaly, se opotřebují a zůstávají v mysli bez ohlasu. Pak se z nich stávají jen prázdné zvuky, jejichž hlavní přednost je ta, že zbavují toho, kdo jich užívá, potřeby myslit. S malou zásobou formulí a obecných frází, jimž jsme se v mládí naučili, získali jsme vše na cestu životem, aniž nás tíží únavná nutnost přemýšlet.

Při studiu určitého jazyka vidíme, že slova, z nichž se skládá, mění se během století dosti pomalu; co se však mění bez ustání jsou představy, jež vyvolávají, nebo smysl, který se jim přikládá. Proto jsem došel v jiném díle k závěru, že naprosto přesný překlad z nějakého jazyka, zvláště jde-li o národy zaniklé, je nemožný.

Co činíme, nahrazujeme-li latinský, řecký nebo sanskrtský výraz výrazem francouzským nebo dokonce, když se snažíme porozumět knize, napsané v našem vlastním jazyku před několika staletími? Představy a ideje, které vzbudila v našem vědomí moderní doba, zaměňujeme prostě za zcela rozdílné pojmy a představy, které minulá doba vložila do duše ras, jež žily za úplně jiných životních podmínek než my. Když si mužové Revoluce představovali, že napodobují Řeky a Římany, co dělali jiného, než že dávali dávným výrazům smysl, který tyto nikdy neměly? Co měly společného řecké instituce s institucemi, jež dnes označujeme stejnými jmény? Co byla tehdy republika, ne-li v podstatě aristokratická instituce, skládající se ze shromáždění malých despotů, ovládajících množství otroků, udržovaných v nejabsolutnějším poddanství? Tyto aristokratické městské státy, založené na otroctví, byly by bývaly nemohly bez něho existovat ani okamžik.

A slovo svoboda, co mohlo znamenat podobného tomu, co jím dnes rozumíme my, v době, kdy o svobodě myšlení nebylo ještě potuchy a kdy nebylo většího a zároveň vzácnějšího zločinu, než kriticky přemýšlet o bozích, zákonech a zvycích obce? A co znamenalo v duši Aténana nebo Spartána slovo vlast, ne-li kult Atén a Sparty, a nikdy ne kult Řecka, skládajícího se ze vzájemně soupeřících a vždy spolu válčících obcí? Jaký smysl mělo totéž slovo vlast u starých Galů, rozdělených na soupeřící kmeny různých ras, jazyků a náboženství, které Caesar přemohl proto tak snadno, že měl vždy mezi nimi spojence. Teprve Řím dal Galii jednu vlast, dává jí jednotu náboženskou a politickou. A nemusíme chodit ani tak daleko: vrátíme-li se jen o dvě století nazpět, můžeme si představit, že totéž slovo vlast bylo chápáno francouzskými velmoži, jako byl např. le Grand Condé, který se spojil s cizinci proti svému panovníku, tak jako dnes? A konečně nemělo totéž slovo velmi rozdílný smysl od moderního významu u emigrantů, kteří se domnívali, že jsou poslušni zákonu cti, když bojují proti Francii? A ze svého hlediska byli jich opravdu poslušni, protože feudální zákon poutal vazala k pánu, a nikoliv k zemi a tak tam, kde byl panovník, byla i pravá vlast.

Je mnoho slov, jejichž smysl se během staletí tak hluboce změnil, že dnes musíme vynaložit veliké úsilí, abychom pochopili, jak jim bylo kdysi rozuměno. Bylo správně řečeno, že by bylo

zapotřebí dlouhé četby jen k tomu, abychom pochopili, co znamenala pro naše předky slova král a královská rodina. A což teprve u výrazů daleko složitějších!

Slova mají tedy pouze proměnlivý a přechodný význam, mění se od věku k věku a od národa k národu; chceme-li jimi působit na dav, musíme dobře znát smysl, který pro něj v daném okamžiku mají, a nikoliv ten, který měla kdysi nebo který mohou mít pro jedince odlišné mentality. Život slov se podobá životu idejí.

A tak, když davy pro politické převraty nebo změny přesvědčení pojaly hlubokou nechuť k představám, vyvolaným určitými slovy, je první povinností opravdového státníka změnit ona slova, ale nedotknout se věcí samých. Ty jsou příliš těsně spjaty s dědičnou stavbou, než aby mohly být přetvořeny. Správně uvažující Tocqueville poznamenal, že působení konzulátu a císařství spočívalo zvláště v tom, že odívalo většinu starých institucí novými názvy, tj. že nahrazovalo výrazy, vyvolávající v obrazotvornosti davů nenáviděné představy, slovy jinými, jejichž novost tomu zabraňovala. >Berně se stala pozemkovou daní, >spotřební daň daní nepřímou, >daň z mistrovského titulu a >daň cechovní se pak nazývala daní živnostenskou atd.

Jedna z nejdůležitějších funkcí státníků spočívá tedy v tom, označovat populárními nebo alespoň neutrálními názvy věci, jejichž staré názvy se davům zprotivily. Moc slov je tak veliká, že stačí označit dobře volenými výrazy i nejnenáviděnější věci tak, aby je davy přijaly. H. Taine správně poznamenává, že jedině vzýváním svobody a bratrství, slov tehdy velmi populárních, mohli jakobíni "zavést despotismus hodný Dahomeje, tribunál podobný inkvizičnímu soudu a krveprolití, připomínající lidské hekatomby starého Mexika". Umění vládců, právě tak jako advokátů, spočívá hlavně ve správném zacházení se slovy. Je to umění obtížné, poněvadž stejná slova mívají v téže společnosti pro různé vrstvy často odlišný smysl. Přes to, že užívají zdánlivě týchž slov, nemluví stejným jazykem.

V předcházejících příkladech jsme uváděli čas jako hlavní faktor při změně významu slov. Kdybychom však uváděli i rasu, viděli bychom, že v téže době u stejně civilizovaných národů, ale složených z různých ras, odpovídají často táž slova naprosto rozdílným ideám. Je nemožné pochopit tyto rozdíly, aniž člověk hodně cestoval, a proto na ně nemohu klást mnoho důrazu. Poznamenávám jenom, že právě slova nejvíce užívaná mají u různých národů nejodlišnější smysl, jako např. slova demokracie a socialismus, užívané dnes tak často.

V latinských a anglosaských duších odpovídají tato dvě slova skutečně opačným ideám a představám. U latinských národů znamená slovo demokracie především potlačení vůle a individuální iniciativy vůči celku, představovanému státem. Stát má vše řídit, centralizovat, monopolizovat a vyrábět. Na něj se bez výjimky ustavičně odvolávají všechny strany, jak radikálové, tak socialisté i monarchisté. U Anglosasů, a to zvláště Američanů, slovo demokracie představuje naopak intenzivní rozvoj vůle a jedince a co možná největší omezení státu, kterému se kromě policie, armády a diplomatických styků nic neoponechává, dokonce ani výchova. Totéž slovo má tedy u těchto dvou národů úplně protichůdný smysl. (V knize *Psychologické zákony vývoje národů* jsem podrobně zdůraznil rozdíl demokratického ideálu latinského a anglosaského.)

## 2. Iluze

Již od dob vzniku civilizací podléhaly davy vždy vlivu iluzí. Nejvíce chrámů, soch a oltářů bylo postaveno právě tvůrcům iluzi. Ať jsou to náboženské iluze kdysi a filozofické a sociální dnes, nalézáme vždy tyto strašlivé vládce v čele všech civilizací, které postupně vznikly na naší planetě. V jejich jménu byly vystavěny chaldejské a egyptské chrámy, církevní budovy středověké; v jejich jménu byla před staletími rozvrácena celá Evropa a dnes není ani jeden umělecký, politický nebo sociální názor, aby nenesl stopy jejich moci. Člověk je někdy zničen za cenu velikých převratů, ale zdá se, jako by byl odsouzen k tomu, tvořit je vždy znovu. Bez nich by nemohl vyjít z primitivního barbarství a bez nich by do něho opět záhy upadl. Není pochyby, že jsou to jen prázdné stíny, ale tyto dcery našich snů přiměly národy stvořit vše, co tvoří lesk umění a velikost civilizací.

Autor, který shrnuje naše názory, napsal: "Kdybychom zničili v muzeích a knihovnách a strhli ze stěn chrámů všechna díla a všechny umělecké památky, které vznikly vlivem náboženství, co by zbylo z velikých lidských snů? Dát lidem trochu nadějí a iluzí, bez kterých nemohou žít, je smyslem existence bohů, hrdinů a básníků. Nějakou dobu se zdálo, že tento úkol na sebe převezme věda. Co ji však zkompromitovalo v srdcích žíznících po ideálu, bylo, že se už neodvažuje dost slibovat a že neumí dost lhát". Filozofové posledního století počali s nadšením ničit všechny náboženské, politické a sociální iluze, ve kterých po dlouhá staletí žili naši předkové. A ničíce je, vysušili zdroje naděje a rezignace. Za rozdrčenými chimérami našli však slepé přírodní síly, které jsou neúprosné k slabostem a neznají slitování.

Přes všechny své pokroky nemohla dosud filozofie poskytnout davům žádný ideál, který by je mohl okouzlit; poněvadž však potřebují iluze za každou cenu, obracejí se pudově, tak jako hmyz, jdoucí za světlem, k davovým řečníkům, kteří jim je poskytují. Hlavním faktorem ve vývoji národů nebyla nikdy pravda, nýbrž klam. A je-li socialismus dnes tak mocný, je to proto, že představuje jedinou dosud žijící iluzi. Všechny vědecké důkazy nemohou zastavit jeho postup. Jeho největší síla spočívá v tom, že je hájen lidmi, kteří dost neznají skutečnou podstatu věcí, a proto se směle odvažují slibovat lidem štěstí. Sociální iluze dnes vládne nad troskami minulosti a patří jí budoucnost. Davy nikdy nežízní po pravdě; odvracejí se od skutečností, které se jim nelíbí a zbožňují raději klam, když je oslňuje. Kdo v nich umí vzbudit iluze, ovládne je velmi snadno; kdo se je snaží iluzí zbavit, stane se vždy jejich obětí.

### *3. Zkušenost*

Jedině zkušenost má dost moci, aby ustálila pravdu v duši davů a zničila iluze, které se staly příliš nebezpečnými. A i zde je nutné, aby byla zbudována na široké základně a aby byla často opakována. Zkušenosti, nabyté jednou generací, jsou obvykle bez užitku pro generaci následující: proto nemohou historická fakta sloužit za důkaz. Jediný prospěch, který přinášejí, spočívá v tom, že dokazují, jak často se musí zkušenosti v každé době opakovat, mají-li nabýt nějakého vlivu a zviklat jen jediný omyl, který je pevně zakořeněn.

Naše a předcházející století budou uváděna budoucími historiky jako období zajímavých zkušeností; v žádné době nebylo vykonáno tolik pokusů.

Největší z těchto zkušeností byla Francouzská revoluce. Aby se dokázalo, že nelze předělat celou společnost ve všech směrech jenom podle zásad čistého rozumu, bylo třeba pobít několik miliónů lidí a rozvrátit během dvaceti let celou Evropu. Aby se nám experimentálně ukázalo, jak draho přijdou národům Caesarové, kterým tleskají, bylo třeba dvou zhoubných zkušeností během padesáti let a přes jejich průkaznost se zdá, že ještě nebyly dosti

presvědčivými. První stála životy tří miliónů lidí a nepřátelský vpád, druhá roztržení vlasti a nutnost stálých armád. O třetí byl učiněn pokus nedávno a bude nepochybně proveden ještě jednou. Aby lid pochopil, že ohromná německá armáda nebyla jen, jak se před rokem 1870 u nás tvrdilo, jakousi neškodnou národní gardou (Veřejné mínění utvořilo se v tomto případě povrchní asociací nepodobných věcí, jejíž mechanismus jsem nedávno vyložil. Protože tehdejší naše národní garda, složená z pokojných kramářů, beze stopy po disciplíně, nemohla být brána vážně, budilo vše, co mělo podobné jméno, tytéž představy a bylo rovněž posuzováno jako neškodné. Omyl davů byl tehdy, což se stává při veřejném mínění dosti často, sdílen i jejich vůdci. V řeči pronesené v poslanecké sněmovně 31. prosince 1867 opakoval státník Thiers, který často sdílel mínění davů, že Prusko, kromě aktivní armády počtem asi stejné s naší, má jenom národní gardu, podobnou té, kterou máme my a tedy bez jakéhokoliv významu. Bylo to tvrzení právě tak přesné, jako slavná předpověď téhož státníka o tom, že železnice nemají žádnou budoucnost), bylo třeba strašné války, která nám přišla tak draho. Aby se poznalo, že systém ochranných cel uvádí národy, které jej přijaly, nakonec na mizinu, bude třeba osudných zkušeností. A podobné příklady bychom mohli uvádět donekonečna.

#### 4. Rozum

Při vyjmenování faktorů, které dovedou působit na duši davů, mohli bychom rozum úplně vynechat, kdyby nebylo nutno ocenit alespoň negativní stránku jeho vlivu.

Ukázali jsme již, že na davy nelze působit logickými úvahami a že chápou pouze hrubé asociace idejí. Proto také řečníci, kteří je dovedou ovlivnit, odvolávají se vždy jen na jejich city a nikdy na jejich rozum. Zákony rozumové logiky na ně vůbec nepůsobí. (Moje první pozorování o umění působit na davy a o slabých oporách, jež v tomto směru poskytují logická pravidla, sahají do doby obležení Paříže, když jsem viděl vést do Louvru, kde tehdy sídlila vláda, maršála V., o kterém zuřící dav tvrdil, že ho překvapili, když zhotovoval plán opevnění, aby ho prodal Prušákům. Vyšel jeden z členů vlády, G. P., velmi slavný řečník, aby promluvil k zástupům, které žádaly okamžitou maršálovu popravu. Čekal jsem, že řečník dokáže, jak je obvinění nesmyslné prohlášením, že obviněný maršál byl právě jedním z tvůrců oněch opevnění, jejichž plán se ostatně prodával ve všech knihkupectvích. K mému velikému překvapení – byl jsem tehdy velmi mlád – promluvil zcela jinak: "Spravedlnosti bude učiněno zadost", vzkřikl řečník, obraceje se k zajatci, "a to neúprosně. Dovolte jen velitelství Národní obrany, aby vaši věc dokončilo. Pro zatím dáme zajatce uvěznit". Dav ihned upokojen tímto zdánlivým zadostiučiněním se rozešel a maršál se mohl za čtvrt hodiny vrátit do svého bytu. Byl by však býval nepochybně ubit, kdyby byl řečník před rozrušeným davem rozvinul logické úvahy, které se zdály mému mládí zcela přesvědčivými.) Chceme-li davy přesvědčit, je nejprve třeba dobře si uvědomit city, jimiž jsou ovládány, tvářit se, jako bychom je sdíleli a potom se pokusit o jejich změnu vyvoláním určitých sugestivních představ pomocí primitivních asociací; musíme umět vrátit se v případě potřeby zpět a zvláště uhodnout v každém okamžiku city, které vzbuzujeme. Tato nutnost měnit řeč stále podle účinku, vzbuzeného v okamžiku, kdy se mluví, láme předem hrot působivosti každé nastudované a připravené řeči; řečník tu sleduje svou myšlenku a ne myšlenku svých posluchačů a již tou skutečností ztrácí jeho vliv jakýkoliv význam.

Řečníci logicky uvažující a zvyklí dát se přesvědčit soustředěným sledem úvah, nemohou odolat, aby nepoužili tohoto způsobu přesvědčování, když se obracejí k davům a jsou pak velmi překvapeni svým neúspěchem. "Obvyklé matematické důsledky, založené na

sylogismu, tudíž na sdružování totožnosti," píše jistý logik, "jsou nutné... Tato nutnost by vynutila souhlas i neorganické masy, kdyby tato masa byla schopna sledovat sdružování totožnosti." O tom není pochyb; ale dav není schopen je sledovat a jim rozumět lépe než neorganická hmota. Pokusme se úvahami přesvědčovat např. primitivní mozky, divochy nebo děti a uvědomíme si jasně nepatrnou cenu tohoto druhu důkazů.

A není ani třeba sestupovat až k primitivním bytostem, abychom viděli úplnou bezmocnost rozumu v boji proti citům. Stačí si jen uvědomit, jak se náboženské předsudky, přičící se i nejprostší logice, udržely po dlouhá staletí. Skoro dva tisíce let se skláněli i největší géniové pod jejich zákonitostmi, a teprve v moderní době je jejich pravdivost alespoň popírána. Středověk a renesance měly mnoho osvícených mužů, a přece se nenašel ani jeden, jemuž by rozumová úvaha ukázala dětinskost těchto předsudků a ve kterém by byla vzklíčila byt' jen slabá pochybnost o působení d'ábla či o nutnosti upalovat čarodějnice. Máme však litovat, že davy nejsou řízeny rozumem? Neodvážil bych se to tvrdit. Lidský rozum by jistě nestrhl lidstvo na cesty civilizace s takovým nadšením a smělostí, jak to dokázaly jeho chiméry. Chiméry, dcery nevědomí, jež nás vede, byly jistě nezbytné. Každá rasa má ve své duševní stavbě zákony svých osudů a snad právě těchto je z nepřekonatelného pudu poslušna i v podnětech zdánlivě zcela nerozumných. Často se zdá, jako by národy byly podrobeny tajným silám, podobným těm, které nutí žalud měnit se v dub a kometu pohybovat se stanovenou dráhou.

To málo z těch sil, které můžeme tušit, musí se hledat v obecném vývoji národa a nikoli v ojedinelých faktech, z nichž tento vývoj někdy zdánlivě vychází. Kdybychom hleděli jen na tato osamělá fakta, zdálo by se, že historie je řízena nepravděpodobnými náhodami. Bylo by neuvěřitelné, že nevzdělaný galilejský tesař se mohl na dva tisíce let stát všemohoucím Bohem, v jehož jménu byly založeny nejdůležitější civilizace. Rovněž by bylo nepochopitelné, že několik arabských tlup, vyšlých ze svých pouští, mohlo dobýt největší část starého řecko-římského světa a založit větší říši, než byla říše Alexandra Velikého; a konečně bylo by nepravděpodobné, aby v zestárlé a hierarchizované Evropě mohl prostý dělostřelecký poručík ovládnout masy národů i králů.

Nechme tedy rozum filozofům, ale nežádejme na něm, aby zasahoval příliš do ovládnání lidí. City, které až dosud byly největšími hybnými silami všech civilizací, jako čest, sebezapření, náboženská víra, touha po slávě, láska k vlasti, utvořily se bez rozumu a velmi často navzdory němu.

### **kniha 2./kap. 3. – VŮDCOVÉ DAVU A PROSTŘEDKY, JIMIŽ PŘESVĚDČUJÍ**

Známe nyní již duševní založení davů a víme také, jaké jsou síly, které mohou na jejich duši působit. Zbývá nám ještě prostudovat, jak se tyto síly mají používat a kdo je může s úspěchem uvést v činnost.

#### *1. Vůdcové davů*

Jakmile je shromážděn určitý počet živých bytostí, ať jde o dav lidí nebo stádo zvířat, počnou pudově podléhat autoritě určitého náčelníka, tj. svého vůdce.

V lidských davech hraje vůdce značnou úlohu. Jeho vůle je jádrem, kolem kterého se formují a sjednocují názory. Dav je stádo, jež se nemůže obejít bez pána.

Vůdce sám bývá obyčejně z počátku jedním z vedených, z těch, kteří byli hypnotizováni ideou, jejímž apoštolem se později stane. Ovládla ho tou měrou, že vše mimo ni v něm mizí a že každý opačný náhled se mu zdá klamem a pověrou. Takový byl např. Robespierre, ovlivněný bloumivými ideami a užívající k jejich propagaci metod inkvizice.

Vůdcové nebývají zpravidla muži myšlenky, ale činu. Jsou málo prozíraví a nemohou ani jinak, poněvadž prozíravost vede obyčejně k pochybnostem a nečinnosti. Vycházejí z lidí nervózních, podrážděných a polopomatených, kteří se pohybují na hranici šílenství. Ať je idea, kterou hájí, nebo cíl, který sledují, sebenesmyslnější, rozbíjí se každá rozumová úvaha o jejich přesvědčení. Pohrdání a pronásledování je pouze ještě více popudí. Osobní zájem, rodina a vše ostatní je obětováno. I sám pud sebezáchovy je u nich potlačen do té míry, že jediná odměna, po které často touží, je mučednictví. Síla jejich víry dodává jejich slovům velikou sugestivní moc. Množství lidí poslouchá vždy člověka, obdařeného silnou vůlí. Lidé shromáždění v davu ztrácejí veškerou svou vůli a instinktivně se obracejí k tomu, kdo ji má.

Národům nikdy nechyběli vůdcové, ale ti všichni neměli nezbytné pevné přesvědčení, jež dělá z lidí apoštoly. Jsou to často bezvýznamní řečníci, kteří sledují pouze své osobní zájmy a snaží se přesvědčovat dav tím, že lichotí jeho nízkým pudům. Vliv, který takto vykonávají, je vždy jen krátkodobý. Muži hlubokého přesvědčení, kteří vzbouřili duši davů, jako Pavel Poustevník, Luther, Savonarola, mužové Francouzské revoluce, uchvacovali teprve tehdy, když byli sami dříve vírou podmaněni. Proto mohli vyvolat v duších onu strašlivou moc, zvanou víra, která činí člověka naprostým otrokem jeho snu.

Vyvolat v život víru, ať už jde o víru náboženskou, politickou nebo sociální, o víru v dílo, osobu nebo v ideu – je vždy úlohou velikých vůdců. Ze všech sil, které jsou lidstvu k službám, byla vždy víra jednou z největších a právem jí připisuje evangelium schopnost hory přenášet. Dát člověku víru znamená zdvojnásobit jeho sílu. Veliké historické události byly provedeny neznámými věřícími, kteří měli pouze svou víru. Veliká náboženství, jež řídila svět a rozsáhlé říše, které se rozkládaly od jedné polokoule k druhé, nebyly jistě zbudovány učenci a filozofy, a zvláště ne skeptiky.

V těchto příkladech však jde o veliké vůdce, kteří se rodí tak zřídka, že dějiny mohou lehce stanovit jejich počet. Oni tvoří vrchol nepřetržité řady, sestupující od oněch mocných vůdčích druhů až po dělníka, který v zakouřené hospodě pomalu uchvacuje své druhy, vykládá jim ustavičně jisté formulky, kterým stěží rozumějí a které, budou-li uskutečněny, přivodí podle něho jisté vyplnění všech jejich snů a nadějí.

Ve všech společenských vrstvách, od těch nejvyšších až po nejnížší, propadá člověk, není-li osamocen, brzy zákonu nějakého vůdce. Většina jedinců, zvláště v lidových masách, nemá kromě svého oboru o ničem určitou a rozumnou představu. Jsou neschopní vést sami sebe a proto potřebují vůdce. Ten může být ovšem nahrazen – ale velmi nedostatečně – periodickými časopisy, které vyrábějí mínění pro čtenáře a poskytují jim ony hotové fráze, které je ušetří přemýšlení.

Autorita vůdců je velmi despotická a právě jen tímto despotismem se uplatňuje. Už se upozorňovalo na to, s jakou snadností si vůdcové vynutí poslušnost i v nejbouřlivějších

dělnických vrstvách, ačkoliv nemají nic, oč by mohli opřít svou autoritu. Stanoví pracovní dobu a mzdové sazby, rozhodují o stávkách, zahajují je a určují jejich konec.

Dnes se vůdcové snaží vždy více a více nahradit veřejnou moc podle toho, jak tato nechá o sobě diskutovat a oslabovat se. Tyranie těchto nových pánů působí, že je davu poslouchají mnohem ochotněji, než kdy poslouchaly vládu. Zmizí-li nějakým způsobem vůdce a není ihned nahrazen, dav se opět rozpadne a je neschopen odporu. Poslední stávka dostavníkových zřízenců v Paříži byla po zatčení dvou vůdců, kteří ji řídili, okamžitě skončena. Duši davů nikdy neovládá potřeba svobody, ale potřeba otroctví. Dav žízni po poslušnosti tou měrou, že se instinktivně podrobuje tomu, kdo se prohlásí za jeho pána.

Vůdce lze dost přesně rozdělit. Jedni jsou mužové energičtí s pevnou, ale okamžitou vůlí, druzí – a ti jsou daleko vzácnější – mají vůli zároveň pevnou i trvalou. První jsou bouřliví, stateční a smělí. Hodí se zvláště k řízení náhlé akce, k uchvácení mas bez ohledu na nebezpečí a k přeměnění včerejších nováčků v hrdiny. Takovými byli např. za prvního císařství Ney a Murat. V naší době to byl Garibaldi, dobrodruh bez nadání, ale energický, který se dovedl s hrstkou lidí zmocnit starého Neapolského království, ačkoliv bylo hájeno pravidelnou armádou.

Jakkoli je však energie těchto vůdců značná, je pouze chvilková a přetrvá málokdy podnět, který ji vyvolal. Vráťivše se do běhu všedního života, podávají hrdinové, kteří jí byli oživeni, často důkaz neobyčejné slabosti jako ti, které jsem uvedl. Zdají se neschopnými přemýšlet a poradit si i v těch nejjednodušších záležitostech, ačkoliv dříve dovedli tak znamenitě vést druhé. Jsou to vůdcové, kteří jimi mohou být jen s tou podmínkou, že sami budou vedeni a stále pobízeni, že budou mít nad sebou vždy člověka nebo ideu a že směr jejich jednání jim bude vždy přesně určen.

Druhá kategorie vůdců, mužové s vůlí trvalou, má přes méně okázalé formy mnohem větší vliv. Do ní náležejí praví zakladatelé náboženství nebo tvůrčové velikých děl: sv. Pavel, Mohamed, Kryštof Kolumbus, Lesseps. Svět jim bude vždy náležet, ať jsou vzdělaní nebo omezení. Vytrvalá vůle, kterou mají, je neobyčejně vzácnou a silnou schopností, která překoná všechny překážky. Neuvědomujeme si vždy zcela jasně, co zmůže pevná a trvalá vůle: jí nic neodolá, příroda, bohové ani lidé.

Nejnovějším příkladem může nám být slavný inženýr, který oddělil dva světy a provedl tak dílo, o které se marně po tři tisíce let pokoušeli největší panovníci. Ztroskotal později v podobném podniku, ale to již přišlo stáří, v němž hasne vše, i vůle.

Abychom ukázali sílu vůle, stačilo by jen podat podrobné vyličení obtíží, které musily být překonány při prokopávání Suezského průplavu. Očitý svědek dr. Cazalis shrnul v několika strhujících větách syntézu tohoto velikého díla, jak ji podal sám jeho nesmrtelný tvůrce: "Vypravoval den po dni úryvkovitě epopej kanálu. Popisoval vše, co musil překonat, vše nemožné, co učinil možným, všechen odpor a koalice, které měl proti sobě, únavu, nehody a porážky, které ho však nikdy nezbavily odvahy a nedovedly jej zdrtit; připomínal, jak Anglie bojovala proti němu, jak na něj stále útočila, jak Egypt a Francie váhaly a jak se francouzský konzul stavěl k zahájení prací na odpor více než kdo jiný. Připomínal, jak mu odrazovali dělníky žízni, odpírajíce jim sladkou vodu a jak ministerstvo námořnictva a inženýři, mužové vesměs vážní, zkušení, vědečtí, přirozeně jemu nepřátelští a zároveň všichni vědecky přesvědčení o nezdaru, vypočítávali a předpovídali tento nezdar přesně na den a hodinu jako stanovíme zatmění."

Kniha, jež by vyprávěla o životě všech těchto velkých vůdců, obsahovala by málo jmen; ale tato jména vévodila nejdůležitějším událostem civilizace a dějin.

## *2. Prostředky, jimiž vůdcové působí: tvrzení opakování, nákaza*

Jde-li o to, uchvátit na okamžik dav a přimět ho k tomu, aby vykonal nějaký čin, např. vyplnil palác nebo se dal pobít při obraně barikády, je třeba působit naň rychlou sugescí. Nejúčinnější je zajisté jít sám příkladem. Dále je nutné, aby dav byl již jistými okolnostmi připraven a aby ten, kdo chce dav strhnout, měl vlastnost, kterou dále popíši pod jménem prestiž.

Mají-li však ideje a přesvědčení pozvolna vnikat do duše davů – např. moderní sociální teorie – jsou metody vůdců naprosto odlišné; uchylují se však hlavně ke třem prostředkům: tvrzení, opakování a k nákaze. Působení těchto prostředků je dosti zdlouhavé, ale jeho účinky jsou trvalé.

Čisté a prosté tvrzení bez uvažování a bez důkazů je jedním z nejjistějších prostředků, jde-li o to, aby se nějaká idea ujala v mysli davů. Čím je tvrzení stručnější, čím více je zbaveno jakýchkoliv důkazů a výkladů, tím větší má autoritu. Náboženské knihy a zákoníky všech věků užívaly vždy pouhého tvrzení. Jeho cenu znají velmi dobře státníci, povolání hájit nějaké politické stanovisko, i průmyslníci, doporučující reklamou svoje výrobky.

Tvrzení však nabývá skutečného vlivu jenom tehdy, je-li ustavičně opakováno, a to pokud možno týmiž slovy. Napoleon říkal, že je jenom jeden důležitý řečnický obrat, a to opakování. Tvrzená věc se opakováním konečně ustálí v myslích do té míry, že je přijata za dokázanou pravdu.

Pochopíme velmi dobře vliv opakování na davy, vidíme-li do jaké míry působí i na nejvzdělanější jedince. Opakováním se věc posléze zakoření v hluboko ležících oblastech nevědomí, kde se vytvářejí motivy našich činů. Zakrátko zapomeneme, kdo je původcem opakovaného tvrzení a nakonec mu sami věříme. Z toho pramení překvapující síla reklamy. Když jsme stokrát četli, že nejlepší čokoláda je čokoláda X, představujeme si, že jsme to slyšeli z mnoha stran a jsme o tom konečně pevně přesvědčeni. Čteme-li tisíckrát, že prášek Y vyléčil největší osobnosti z nejúpornějších nemocí, jsme nakonec v pokušení jej také zkusit, onemocníme-li stejnou chorobou. Čteme-li stále v týchž novinách, že A je úplný padouch a naopak B velmi čestný muž, jsme o tom nakonec přesvědčeni, nečteme-li ovšem často také jiný deník opačného mínění, kde ocenění obou je obrácené. Jedině tvrzení a opakování mají dost moci, aby se mohly vzájemně potírat.

Je-li tvrzení stále stejně a dosti často opakováno, jak se to stává u jistých finančních podniků, jež mohou vykoupit všechny konkurenční firmy, vznikne to, co nazýváme myšlenkovým proudem, a začne působit mohutný mechanismus nákazy. Ideje, city, emoce a přesvědčení mají v davech nakažlivou moc, která je stejně silná jako nákaza bacily. Tento jev pozorujeme i u zvířat, jakmile jsou ve stádu. Trhnutí jednoho koně napodobí záhy i ostatní koně v téže stáji. Zděšení nebo bezhlavý poplach několika ovcí přenese se ihned na celé stádo. Nakažlivost rozčilení vysvětluje náhlost paniky. Také mozkové poruchy, jako např. šílenství, se šíří nákazou. Je známo, že psychiatři často propadají šílenství. Nedávno byly uvedeny



dokonce případy, kdy se některé formy šílenství, např. agorafobie, přenesly z člověka i na zvířata.

Nákaza nevyžaduje současnou přítomnost jedinců na jednom místě; může působit i na dálku pod vlivem jistých události, která zaměří myslí týmž směrem a dají jim zvláštní vlastnosti davů, jmenovitě jsou-li myslí připraveny nepřímými faktory, které jsme již studovali v dřívějších kapitolách. Tak např. revoluční výbuch v r. 1848 rozšířil se z Paříže rychle po velké části Evropy a otrásl několika monarchiemi. (Viz mé poslední knihy *Psychologie politique, Opinions et Croyances, Révolution française.*)

Napodobování, kterému se přikládá tolik vlivu v sociálních jevech, je ve skutečnosti pouze výsledkem nákazy. Jelikož jsem ukázal vliv napodobování jinde, omezím se zde na prostou reprodukci toho, co jsem o této věci již dávno pověděl a co od té doby bylo rozvedeno jinými spisovateli:

"Jsa podoben zvířatům, je člověk svou přirozeností napodobivý. Napodobování je pro něho potřebou, ovšem pod tou podmínkou, že je zcela snadné; z této potřeby se rodí vliv módy. Ať jde o názory, ideje, literaturu nebo prostě o oblek, kolik lidí se odváží vzepřít se její moci? Davy je třeba vést ne důvody, ale vzory. V každé době je skromný počet osobností, které ji vnucují svůj způsob jednání a které pak neuvědomělá masa napodobuje. Tyto osobnosti se však nesmějí příliš odchýlit od všeobecně přijatých názorů. Potom by bylo velmi obtížné je napodobit a jejich vliv by se rovnal nule. Proto také lidé, kteří stojí příliš vysoko nad svou dobou, nemají na ní obyčejně skoro žádný vliv. Propast je příliš hluboká. Z téhož důvodu mají Evropané se všemi výhodami své civilizace tak nepatrný vliv na východní národy.

Společné působení minulosti a vzájemného napodobování způsobují, že všichni lidé téže země a téže doby jsou si navzájem tak podobní, že i u těch, o nichž bychom si mohli myslit, že se z tohoto vlivu nejspíše vymaní, filozofové, učenci a literáti, mají myšlení i sloh tak příbuzný, že lze okamžitě poznat, ke které době náleží. Není třeba dlouho hovořit s nějakým člověkem, abychom podle toho, co čte, poznali, jaké je jeho pravidelné zaměstnání a prostředí, v němž žije." (Gustav le Bon: *l'Homme et les Sociétés, leurs origines et leur histoire*, díl II., strana 116, r. 1881.)

Nákaza je tak mocná, že vnucuje lidem nejen určité názory, ale i určité způsoby citění. Tato nákaza vzbudí někdy pohrdání i takovým dílem, jako např. *Tannhausser* a za několik let vyvolá naopak k němu obdiv, a to právě u těch, kteří je dříve nejvíce snižovali.

Také názory a přesvědčení davů se šíří hlavně cestou nákazy a nikoliv cestou uvažování. Dnešní názory dělníků se tvoří v hospodách tvrzením, opakováním a nákazou. Přesvědčení davů všech dob vznikla sotva jinak. Renan právem srovnává první zakladatele křesťanství "se socialistickými dělníky, kteří šíří své ideje od hostince k hostinci" a již Voltaire poznamenal o křesťanském náboženství, že "po více než sto let k němu lnula ta nejnížší lůza".

V podobných případech nákaza, vykonavši svůj vliv na lidové vrstvy, přechází později do vyšších vrstev společnosti. Vidíme to dnes na socialistických naukách, které si počínají podmaňovat i ty, kteří by byli pravděpodobně jejich první obětí. Mechanismu nákazy ustupuje i osobní zájem.

A proto každý názor, který se stal lidovým, vnutí se nakonec i nejvyšším společenským vrstvám, i když je absurdnost tohoto vítězného názoru sebestatnější. Tento zpětný vliv nižších společenských tříd na vyšší je tím zajímavější, že přesvědčení davů vyplývá vždy více nebo méně z nějaké vyšší ideje, která v prostředí, kde se zrodila zůstala často bez vlivu. Vůdcové, nadšení touto vyšší ideou, se jí zmocní, znetvoří ji a stvoří sektu, která ji znovu přemění a šíří ji pak v davech stále více překroucenou. Stavší se lidovou pravdou, vystupuje jaksi zpět ke svému zdroji a působí pak na vyšší vrstvy národa. A tak přece jen nakonec rozum řídí svět, ale řídí jej velmi zdaleka. Filozofové, kteří tvoří ideje, obrátili se již dávno v prach když účinkem právě popsaného pochodu jejich myšlenka konečně vítězí.

### 3. *Prestiž*

Nabývají-li názory, propagované tvrzením, opakováním a nákazou velké moci, je to proto, že nakonec získají tajemnou sílu, zvanou prestiž.

Vše, co ve světě vládlo, ať ideje nebo lidé, uplatnilo se hlavně jen touto neodolatelnou silou, kterou vyjadřuje slovo prestiž. Je to výraz, kterého se užívá příliš různým způsobem, takže je nesnadné ho definovat, i když můžeme pochopit smysl, který se mu dává. Prestiž se může snést s jistými city, jako např. s obdivem nebo bází – stává se často, že jsou přímo jejím základem – může však docela dobře existovat i bez nich. Velkou prestiž mohou mít mrtví, kterých se již nebojíme, jako Alexandr Veliký, Caesar, Mohamed a Buddha. Na druhé straně se neobdivujeme určitým fikcím, jako příšerným božstvům podzemních indických chrámů, která přesto mají zřejmě značnou prestiž.

Prestiž je ve skutečnosti jakási fascinace, kterou náš duch pocítuje před určitým jedincem, dílem nebo ideou. Tato fascinace ochromuje všechny naše kritické schopnosti a naplňuje naši duši úžasem a úctou. City, jež pak vyvolává, jsou nevysvětlitelné jako všechny city, patří však asi do téže třídy jako sugesce, které podléhá hypnotizovaný. Prestiž je nejmocnější hybnou silou každé vlády a bohové, králové i ženy nebyli by mohli nikdy bez ní vládnout.

Rozmanité druhy prestiže lze rozdělit na dvě základní formy: prestiž získaná a prestiž osobní. Prestiž získaná je ta, která je nám propůjčována jménem, jměním a vážností. Může být zcela nezávislá na osobní prestiži. Osobní prestiž je naopak něco osobitého, co může někdy existovat současně s vážností, slávou i jměním, bývá někdy jimi i zesílena, ale může docela dobře působit i samostatně.

Získaná nebo umělá prestiž je mnohem rozšířenější. Někdo má prestiž již jen prostě proto, že má určité postavení, jmění a hodnosti, třeba by jeho osobní hodnota byla sebestatnější. Voják v uniformě a soudce v červeném taláru mají vždy prestiž. Pascal proto právem zdůraznil nutnost talárů a paruk pro soudce; bez nich by ztratili velkou část své autority. I nejzavilejší socialista je rozechvén při pohledu na prince nebo markýze a s podobnými tituly vylákáme na obchodníky vše, co si jen budeme přát. (Tento vliv titulů, uniforem a vyznamenání na davy se vyskytuje ve všech zemích, i v těch, kde vědomí osobní nezávislosti je nejvíce rozvinuto. Otiskuji při té příležitosti zajímavý úryvek z nové knihy známého cestovatele o prestiži jistých osob v Anglii:

"Pozoroval jsem při různých příležitostech zvláštní opojení, v jaké i nejrozumnější Angličany uvádí styk nebo i pouhé shlédnutí anglického pára.

A je-li jeho titul posílen ještě jeho vystupováním, milují jej již předem a setkají-li se s ním, snáší od něho vše s nadšením. Červenají se radostí, blíží-li se k nim, osloví-li je, zvyšuje radost toto uzardění a rozzaňuje jejich oči nezvyklým leskem. Angličané mají, lze-li to tak říci, lorda v krvi, jako mají Španělé tanec, Němci hudbu a Francouzi revoluci. Jejich vášeň pro koně a Shakespeara je méně prudká a uspokojení a pýcha nad nimi nejsou tak hluboké. Kniha pairů se prodává velmi hojně a at' jdeme, kam chceme, nalezneme ji jako bibli.")

Prestiž, o které jsem právě mluvil, mají pouze osoby; vedle ní lze však postavit ještě prestiž, kterou mají i názory, literární nebo umělecká díla atd. Je to obyčejně jen výsledek opětovného opakování. Protože dějiny a zvláště dějiny literární a umělecké jsou pouze opakováním týchž soudů, které se nepokouší nikdo kontrolovat, opakuje nakonec každý to, čemu se naučil ve škole. Jsou určitá jména a určité věci, kterých se nikdo neodvážívá ani dotknout. Pro moderního čtenáře je četba Homéra nepopíratelně nesmírně nudná – kdo se to však odvážívá říci? Parthenón je ve svém nynějším stavu celkem nezajímavá zřícenina, má však takovou prestiž, že ji vidíme jen v rámci historických vzpomínek. Zvláštností prestiže je především to, že nám brání vidět věci tak, jak ve skutečnosti jsou a že ochromuje naše úsudky. Davy potřebují vždy a jedinci velmi často zcela hotové názory na všechny věci. Úspěch těchto názorů nezávisí na tom, jak dalece jsou pravdivé nebo pomýlené, ale závisí jedině na své prestiži.

Přicházím nyní k osobní prestiži. Je zcela jiné povahy, než prestiž umělá nebo získaná a představuje vlastnost nezávislou na každém titulu a každé autoritě. Malý počet osob, které ji mají, působí opravdu magnetickým vlivem na své okolí i na lidi jim společensky rovné. Vynucují si poslušnost jako krotitel u dravé šelmy, která by ho mohla tak snadno rozsápat.

Velcí vůdcové davů, Buddha, Ježíš, Mohamed, Johanka z Arku, Napoleon, měli tuto formu prestiže ve velkém měřítku. Především jí mají co děkovat, že se uplatnili. Bohové, hrdinové a dogmata se vnucují, ale nediskutuje se o nich: jakmile se počnou kriticky rozebírat, rozplynou se.

Osobnosti, které jsem právě uvedl, měly svou fascinující sílu již předtím, než se staly slavnými a bez ní by se nikdy jimi nebyly staly. Napoleon měl nesmírnou prestiž na vrcholu slávy již tím, že měl svou moc. Byl jí však částečně obdařen již na počátku své kariéry. Když byl jako neznámý generál z protekce poslán za vrchního velitele italské armády, octl se mezi drsnými generály, kteří se chystali tvrdě přijmout mladého vetřelce, kterého jim poslalo direktorium. Avšak byli zkroceni hned v prvním okamžiku při prvním setkání, bez frází, bez posuňků a bez hrozeb, prvním pohledem budoucího velikána. H. Taine popisuje toto setkání velmi zajímavě podle vzpomínek současníků:

"Divizní generálové, mezi nimi i Augereau, statečný a hrubý mazák, hrdý na svůj vysoký vzrůst a na svou odvahu, přicházejí do hlavního stanu, velmi málo nakloněni malému povýšenci, kterého jim z Paříže posílají. Když jim byl popsán, Augereau jej již předem uráží a odpírá mu poslušnost; je to prý Barrasův oblíbenec, vendemiairový generál, generál ulice, hotový medvěd, protože je stále sám se svými myšlenkami, človíček s pověstí matematika a snílka. Uvedou je: Bonaparte dá na sebe čekat. Konečně se objeví opásán kordem, pokryje hlavu, vysvětlí své plány, dá rozkazy a propustí je. Augereau zůstal němý: teprve venku se opět vzpomíná a nalézá své obvyklé kletby; shoduje se s Massenou, že ten malý, zatracený generál mu nahnal strach a nemůže pochopit zvláštní moc, kterou byl omráčen při jeho prvním pohledu."

Když se stal velkým mužem, vzrostla jeho prestiž o celou jeho slávu a vyrovnala se skutečně moci, jakou má božstvo nad svými věřícími. Generál Vandamme, starý revolucionář a válečník, ještě brutálnější a energičtější než Augereau, pravil o něm maršálkovi d'Ornano jednoho dne r. 1815, když spolu stoupali po schodech Tuilerií: "Můj drahý, ten d'ábelský člověk působí na mne mocí, kterou si nedovedu vysvětlit. A jde to tak daleko, že já, který se nebojím Boha ani d'ábla, přiblížím-li se k němu, chvěji se hned jako dítě a na jeho rozkaz bych se protáhl i uchem jehly a vrhl do ohně."

A stejně fascinoval Napoleon všechny, kdo se k němu přiblížili. (Napoleon, jsa si vědom své moci věděl, že ji ještě zvýší, bude-li zacházet s velkými osobnostmi svého okolí, mezi nimiž bylo několik z oněch slavných členů Konventu, kteří tolik poděsili Evropu, ještě méně laskavě, než se svými štolby. Současná vypravování jsou v tomto směru plná charakteristických faktů. Jednou ve státní radě vyjede Napoleon hrubě na Beugnota a zachází s ním jako s nešikovným sluhou. Když dosáhl, co chtěl, přiblížil se k němu a pravil mu: "Nuže, veliký pitomče, dal jste se už dohromady?" A Beugnot, velký jako plukovní tambor, ukloní se velmi hluboce a malý mužíček, zvedaje ruku, uchopí velikána za ucho – "známka to opojné přízně", píše Beugnot, "důvěrný posunek blahosklonného pána". Podobné příklady dávají jasný pojem o stupni podmanění, jaký může prestiž vyvolat a vysvětlují zároveň nesmírné pohrdání velikého despoty k lidem svého okolí.)

Davout říkával, mluvě o své a Maretově oddanosti: "Kdyby nám císař oběma řekl: Zájmy mé politiky žádají, aby Paříž byla zničena a aby z ní nikdo nevyvázl, Maret by zachoval tajemství, tím jsem si jist, nedovedl by se však přece jen zdržet, aby dříve neodvedl svou rodinu. Nu, a já ze strachu, abych se neprozradil, nechal bych tam ženu i děti."

Tato ohromující moc fascinace vysvětluje zázračný návrat z ostrova Elby, ono rychlé dobytí Francie osamělým mužem, který měl proti sobě všechny organizované síly veliké země, o které se dalo předpokládat, že je unavena jeho tyraní. Stačilo, aby pohlédl na generály poslané proti němu, kteří přísahali, že se ho zmocní, a všichni se mu bez odporu poddali.

"Napoleon," píše anglický generál Wolseley, "přistál ve Francii skoro sám a ještě jako uprchlík z malého ostrova Elby, který byl jeho královstvím, a přece dokázal v několika týdnech bez krveprolití podvrátit celou organizaci Francie pod mocí jejího legitimního krále – projevila se kdy jasněji osobní síla člověka? A po celou tuto výpravu, která byla jeho poslední, je pozoruhodná i moc, kterou měl nad protivníky nutě je, aby se podřizovali jeho vlastní iniciativě a mnoho-li chybělo k tomu, že by je byl rozdrtil?"

Jeho prestiž jej přežila a vzrůstala dále, udělala jeho neznámého synovce císařem a vidíme-li, že ještě dnes ožívá jeho legenda, je to důkazem, jak velkou moc má dosud tento mohutný stín. Týrejte lidi jak chcete, dejte je zabíjet po miliónech, buďte příčinou vpádu za vpádem - vše je vám dovoleno, máte-li jen dostatečný stupeň prestiže a schopnost si ji udržet.

Uvedl jsem tu bezesporu zcela výjimečný příklad prestiže, bylo však přece užitečné ho zaznamenat, abych usnadnil pochopení vzniku velikých náboženství, velikých učení a velikých říší. Nepřipustíme-li, že prestiž má moc nad davy, nelze vůbec pochopit jejich vznik.

Prestiž se však nezakládá pouze na osobní moci, na vojenské slávě a náboženské hrůze; může mít též skromnější původ, a přece ještě může být pozoruhodná. Naše století poskytuje mnoho podobných příkladů. Jeden z nejnápadnějších, který si bude potomstvo připomínat po celá staletí, byl dán životem již zmíněného slavného muže, který změnil tvářnost světa a

obchodní styky národů, odloučiv od sebe dvě pevniny. Provedl svůj podnik nejen vlivem své nesmírné vůle, ale i tím, jak fascinoval své okolí. Potřeboval se jen ukázat, aby přemohl jednomyslnou opozici. Stačilo, aby okamžik mluvil, a pod vlivem jeho kouzla měnili se odpůrci v jeho přátele. Angličané byli zprvu zcela proti jeho projektu; pouhá jeho přítomnost v Anglii získala mu všechny hlasy. Když projížděl později Southamptonem, zvonily mu zvony na cestu. Překonav vše, lidi i věci, nevěřil již v překážky a chtěl vybudovat Suez i v Panamě. Počal jej skutečně s týmiž prostředky, ale víra, která hory přenáší, přenáší je jen tehdy, nejsou-li příliš vysoké. Hory vzdorovaly a katastrofa, která následovala, zničila aureolu slávy, kterou byl hrdina obklopen. Jeho život nás poučuje, jak může prestiž vzrůst i zmizet. Když se vyrovnal velikostí nejslavnějším hrdinům dějin, byl stažen soudci ve své vlasti mezi nejsprostší zločince a jeho opuštěná rakev byla nesena uprostřed zcela lhostejných davů. Pouze cizí panovníci vzdali čest jeho památce. (Vídeňský deník *Neue freie Presse* přinesl při příležitosti Lessepsova osudu velmi správné psychologické úvahy a proto je zde uvádím:

"Po odsouzení Ferdinanda Lessepse nemůžeme již žasnout nad smutným koncem Kryštofa Kolumba. Je-li Ferdinand Lesseps podvodníkem, je každá vznešená iluze zločinem. Starověk by byl korunoval jeho památku aureolou slávy a byl by mu dal na Olympu vyprázdnit číši nektaru, neboť změnil tvářnost povrchu zemského a vykonal díla, která zdokonalují dílo Stvořitelovo. Odsouzením Ferdinanda Lessepse stal se nesmrtelným prezident apelačního soudu, neboť vždy se budou lidé ptát na jméno člověka, který neváhal snížit své století, aby mohl obléknout do zločineckých šatů starce, jehož život byl chloubou všech současníků. – Nechceme již slyšet o neúprosné spravedlnosti tam, kde vládne byrokratická nenávisť k velikým, odvážným dílům. Národy potřebují právě tyto statečné muže, kteří si důvěřují a bez ohledu na svou vlastní osobu lámou všechny překážky. Génieus ani nemůže být opatrný; s opatrností by nikdy nemohl rozšířit oblast lidského uplatnění... Ferdinand Lesseps poznal opojení triumfu i trpkost zklamání: Suez a Panamu. Srdce se tu vzpírá proti morálce úspěchu. Když Lesseps dokázal spojit dvě moře, vzdali mu národové i panovníci svůj nadšený obdiv, dnes, když se rozbíjí o kordillerské skály, je jen obyčejným podvodníkem... Je to válka společenských tříd, nespokojenost byrokratů a úředníků, kteří se mstí trestním zákoníkem na těch, kdo se chtěli povznést nad jiné... Moderní zákonodárci jsou na rozpacích před velikými idejemi lidského génia; veřejnost je chápe ještě méně a proto mohl státní zástupce snadno dokázat, že Stanley je vrahem a Lesseps podvodníkem.")

Tyto různé příklady, které byly právě uvedeny, představují však krajní formy působení prestiže. K objasnění všech jednotlivostí psychologie prestiže musili bychom zkoumat celou řadu jejích projevů od zakladatelů náboženství a říší až k jednotlivému občanu, který se snaží oslnit své sousedy novým oblekem nebo šperkem.

A mezi krajní body této řady zařadili bychom všechny formy prestiže v různých úsecích civilizace: ve vědách, v umění, v literatuře atd., a pak bychom viděli, že tvoří základní prvek přesvědčení. Ať už vědomě nebo ne, bytost, idea nebo věc, které mají prestiž, jsou ihned napodobeny cestou nákazy a vnucují celé generaci určité způsoby citění a myšlenkového výrazu. Napodobování bývá ostatně obyčejně neuvědomělé, a právě to je činí dokonalým. Moderní malíři, kteří reprodukují nevýrazné barvy a strnulé postoje jistých primitivů, asi sotva tuší, odkud pochází jejich inspirace; věří ve svou původnost, ale kdyby jeden znamenitý mistr nebyl vzkřísil tento druh umění, byli by v něm i dále viděli jen jeho naivní a nižší stránky. A podobně ti, kteří podle vzoru jistého slavného mistra zaplavují svá plátna fialovými stíny, nevidí v přírodě více fialového, než před padesáti lety, ale podlehl zvláštnímu

osobnímu dojmu jednoho malíře, který si dovedl získat velikou prestiž. Podobné příklady by se daly uvést ze všech oborů civilizace.

Z toho je vidět, že při zrodu prestiže působí mnoho faktorů; jedním z nejdůležitějších byl však vždy úspěch. Každý člověk, který měl úspěch a každá idea, která se uplatnila, lámou již touto skutečností veškerý odpor.

Prestiž mizí vždy s neúspěchem. Hrdina, kterého dav včera vítal, bude jím zítra poplíván, potká-li ho nezdár. Reakce bude tím větší, čím větší byla prestiž. Lid pak pohlíží na padlého hrdinu jako na sobě rovného a mstí se na něm za to, že se sklonil před nadřazeností, kterou již neuznává. Robespierre měl nesmírnou prestiž, když dal popravovat své kolegy a veliký počet současníků; když však byl jednou nepatrnou většinou přehlasován, ztratil okamžitě prestiž a byl veden na popraviště s tímž proklínáním, jako před nedávnem jeho oběti. Věřící vždy rozbíjejí sochy svých starých bohů s velkou zuřivostí.

Prestiž, ztracená neúspěchem, mizí velmi rychle, může však být také vyčerpána diskusí, což přirozeně vyžaduje delší dobu. Tento postup má ovšem zaručený výsledek, neboť kriticky rozebraná prestiž přestala být prestiží. Bohové a lidé, kteří si dovedli dlouho zachovat svou prestiž, nestrpěli nikdy, aby se o nich diskutovalo. Chceme-li se dát obdivovat davy, musíme si je vždy držet od těla.

## **kniha 2./kap. 4. – HRANICE PROMĚNLIVOSTI PŘESVĚDČENÍ A NÁZORŮ DAVŮ**

### *1. Pevné přesvědčení*

Mezi anatomickými a psychologickými vlastnostmi bytostí je těsný paralelismus. Mezi anatomickými vlastnostmi nalézáme jisté neměnné nebo tak málo proměnlivé prvky, že k jejich změně je potřeba geologických věků; vedle těchto pevných a neměnných vlastností vyskytují se však i vlastnosti velmi proměnlivé, které prostředí, zahradnické umění či pěstitelství dobytka přetváří často do té míry, že méně pečlivému pozorovateli zakryjí i vlastnosti základní.

Týž jev můžeme pozorovat i u vlastností mravních. Vedle neměnných psychologických prvků určité rasy vidíme zde i prvky pohyblivé a proměnlivé. Proto při studiu přesvědčení a názoru davů zjišťujeme vždy velice pevný základ, na který se potom vrství názory právě tak proměnlivé, jako je písek pokrývající skálu.

Přesvědčení a názory davů tvoří tedy dvě od sebe velmi odlišné třídy. Na jedné straně jsou velké a trvalé víry, které se udržují po několik staletí a na kterých spočívá celá civilizace, jako kdysi feudální myšlenka, křesťanské a reformační ideje, a dnes národnostní princip, ideje demokratické a sociální. Na druhé straně jsou to okamžité a proměnlivé názory, které vyplývají obyčejně z obecných pojetí a jež se rodí a zanikají v každém věku; sem náleží teorie, jež ovládají na chvíli umění a literaturu, např. teorie, které přinesly romantismus, naturalismus atd. Jsou stejně povrchní jako móda a mění se jako malé vlnky, které neustále vznikají a rozplývají se na povrchu hlubokého jezera.

Počet velkých obecných idejí je velmi nepatrný a jejich zrození i zánik jsou pro každou historickou rasu vrcholnými body jejich dějin; z nich se skládá vlastní kostra civilizací.

Je velmi snadné vzbudit v duši davů pomíjivý názor, je však velmi obtížné vstítit jí trvalé přesvědčení. Stejně nesnadné je však opět je odstranit, když už se jednou zakořenilo. Obyčejně je lze změnit jen za cenu prudkých revolucí a jen definitivně odklidí, co již bylo téměř opuštěno, co však držela jen síla zvyku. Počátek revolucí je tedy vlastně koncem určitého odumírajícího přesvědčení.

Den, kdy určité velké přesvědčení je určeno k záhubě, je ten, kdy se počíná jeho cena kriticky rozebírat. Jelikož každé obecné přesvědčení je vlastně pouhou fikcí, může žít jen pod tou podmínkou, že nebude podrobováno žádnému zkoumání.

Avšak i tehdy, kdy je již přesvědčení silně otřeseno, zachovávají z něho vyplývající instituce svou moc a mizí jen velmi pomalu; teprve když víra ztratila zcela svou sílu, zřítí se brzy vše, co podpírala. Ještě žádný národ nemohl změnit svou víru, aniž by přitom nebyl zároveň odsouzen ke změně prvků své civilizace.

A ty mění tak dlouho, až konečně přijme nové obecné přesvědčení; do té doby žije nutně ve stavu anarchie. Obecná přesvědčení jsou nezbytnými pilíři civilizací: určují směr idejí a jen ony mohou vdechnout víru a stvořit povinnost.

Národy vždy cítily užitečnost obecných přesvědčení a instinktivně pochopily, že jejich zánik znamená hodinu úpadku národa. Fanatický kult Říma byl vírou, která udělala z Římanů pány světa a když tato víra odumřela, musil Řím zahynout. A barbaři, kteří zničili římskou civilizaci, dosáhli teprve tehdy jisté soudržnosti a mohli vybřednout z anarchie, když si utvořili některé společné víry.

Mělo to svůj dobrý důvod, že národy bránily vždy nesnášenlivě svá přesvědčení; nesnášenlivost, která je z hlediska filozofického nesprávná, je vlastně v životě národů ctností. Jen proto, aby založil nebo udržel obecné víry, zapálil středověk tolik hranic, a proto musilo tolik vynálezců a novotářů zemřít v zoufalství, i když unikli mučírám. Pro obranu obecných idejí byl tolikrát rozvrácen svět a za ně zemřely a ještě zemřou na bojištích milióny lidí.

Založení nějakého obecného přesvědčení je spojeno s velkými obtížemi. Je-li však již jednou ustáleno, je jeho moc na dlouhou dobu nepřemožitelná. Ať je jakkoliv filozoficky nesprávné, vnucuje se i těm nejosvícenějším duchům. Což nehleděly evropské národy téměř po patnáct století na náboženské legendy, které – zkoumány blíže – jsou právě tak barbarské (myslím *barbarské* filozoficky. Prakticky stvořily zcela novou civilizaci a po staletí ukazovaly člověku onen kouzelný ráj snu a naděje, kterého již nikdy nepozná.) jako legendy Molochovy, jako na neotřesitelné pravdy? Strašlivá absurdnost legendy o Bohu, který se děsnými mukami mstí na svém synu za neposlušnost jednoho ze svých stvoření, nebyla zaznamenána po celá staletí. I nejmohutnější géniové jako Galilei, Newton, Leibniz, nepomyslili ani jednou na to, že by pravda takových legend mohla být vzata v pochybnost. Nic nedokazuje lépe hypnózu způsobenou obecnými vírami, ale nic také nevystihuje jasněji ubohou omezenost našeho ducha.

Jakmile se v duši davů zakoření nové dogma, inspiruje jejich instituce, jejich umění a jejich chování. Vláda, kterou nad dušemi vykonává, je absolutní: mužové činu myslí jen na jeho

uskutečnění, zákonodárci se snaží je používat a filozofové, umělci a literáti se zabývají tím, aby ho předvedli v nejrůznějších formách.

Ze základní víry mohou povstat i vedlejší okamžité ideje, které však vždy nesou ráz víry, ze které vznikly. Civilizace egyptská, středověká civilizace evropská a islámská civilizace arabská mají svůj původ ve zcela malém počtu náboženských věr, které vtiskly svou pečeť i jejich nejnepatrnějším prvkům a umožňují nám jejich okamžité poznání.

Působením obecných věr jsou lidé každého století opředení sítí tradic, názorů a zvyků, zpod jejichž jha se nedovedou nikdy vymanit a které je vždy činí navzájem poněkud podobnými. Ani nejnezávislejší duch nepomyslí na to aby se z nich vymanil. Pravá tyranie je ta, která neuvědoměle vládne duším, poněvadž jedině proti ní nelze bojovat. Tiberius, Čingischán a Napoleon byli jistě velkými tyrany, ale Mojžíš, Buddha, Ježíš, Mohamed a Luther měli i po smrti nesporně větší despotickou moc nad dušemi. Tyrana může svrhnout spiknutí, co však zmůže spiknutí proti pevně ustavené víře? Ve svém úporném boji proti katolicismu, přes zdánlivý souhlas davů a přes svůj inkvizičně neúprosný ničivý postup byla to naše Francouzská revoluce, která nakonec prohrála. Jedinými pravými tyrany lidstva byly vždy stíny mrtvých nebo iluze, které si samo stvořilo.

Filozofická absurdnost určitých obecných přesvědčení nebyla nikdy na překážku jejich vítězství. Zdá se, že by toto vítězství nebylo ani možné, kdyby tato přesvědčení neobsahovala nějakou tajemnou absurditu. Proto ani zřejmá chatrnost dnešních socialistických přesvědčení nezabrání, aby se neujaly v duši davů. Jejich méněcennost proti všem náboženským vírám spočívá jedině v tom, že ideál štěstí, které tyto slibují, má být splněn až v posmrtném životě, a proto nikdo nemůže popírat jeho uskutečnění. Ideál socialistického štěstí má být splněn již na zemi, a proto již po prvních pokusech o jeho uskutečnění objeví se bezpodstatnost slibů a nová víra ztratí rázem veškerou prestiž. Jeho moc poroste tak dlouho, dokud nebude realizován. Proto také, má-li toto nové náboženství, jako všechna, která ho předcházela, z počátku jenom úlohu bořivou, nebude schopno hrát později úlohu tvůrčí.

## *2. Proměnlivé názory davů*

Nad pevnými vírami, jejichž moc jsme právě ukázali, existuje vrstva názorů, idejí a myšlenek, které se neustále rodí a umírají. Některé z nich mají jen jepičí život. ale i ty nejdůležitější stěží přežijí jednu generaci. Naznačili jsme již, že změny v těchto názorech jsou zpravidla spíše povrchní než skutečné a že vždy mají ráz rasových vlastností. Pozorujíc např. politické instituce naší vlasti, ukázali jsme, že strany na pohled nejvíce protichůdné, např. monarchisté, radikálové, stoupcenci císařství, socialisté atd., mají naprosto totožný ideál, který jedině odpovídá duševní stavbě naší rasy, zatím co u jiných ras nalézáme pod podobnými jmény ideál naprosto opačný. Podstatu věcí nemění ani jména daná názorům, ani klamná přizpůsobování. Měšťané Francouzské revoluce, veskrze prosáklí latinskou literaturou, se zrakem upřeným na římskou republiku přijali její zákony, svazky prutů i tógy, ale nestali se přesto Římany, poněvadž zůstávali pod vládou silného historického vlivu.

Úlohou filozofa je vypátrat, co i přes zdánlivé změny zbylo ze starých názorů a rozlišit, co v pohyblivém proudu mínění je podmíněno obecnými vírami a duší rasy.



Bez tohoto kritéria mohlo by se věřit, že davy mění často a libovolně svou politickou nebo náboženskou víru. Zdá se, že to dokazuje veškerá politická, náboženská, umělecká i literární historie.

Vezměme např. krátké období od r. 1790 do r. 1820, tj. třicet let, život jedné generace. Vidíme zde, jak davy nejprve monarchistické se stávají revolučními, potom císařskými a nakonec znovu monarchistickými. V náboženství vyvíjejí se v téže době od katolicismu k ateismu, odtud k deismu a posléze se vracejí k nejvypjatějším formám katolicismu. A tak se mění nejen davy, ale i ti, kdo je řídí. Pozorujeme s úžasem velké členy Konventu, zapřísáhlé nepřátele králů a odmítající všechny bohy i pány, jak se stávají pokornými služebníky Napoleonovými a potom, jak za vlády Ludvíka XVIII. chodí pobožně se svícemi v procesí.

A jak se dále změnilo názory davů během následujících šedesáti let! "Zrádný Albion" z počátku tohoto století stává se pod Napoleonovým dědicem spojencem Francie; Rusko, které s námi dvakrát válčilo a tolik tleskalo při našich posledních neúspěších, je náhle pokládáno za přítele.

V literatuře, v umění a filozofii jsou změny názorů ještě rychlejší. Romantismus, naturalismus, mysticismus atd, se postupně rodí a zanikají. Včera nadšeně obdivovaný umělec a spisovatel bude zítra v hlubokém opovržení.

Analyzujeme-li však všechny tyto změny, které jsou na pohled tak hluboké, co vidíme? Vše, co se protíví obecným přesvědčením a citům rasy, má pouze jepičí život a proud odvedený jiným směrem, se brzy vrací do starého řečiště. Názory, které se nepřipínají k žádné obecné víře a k žádnému rasovému citu a které tudíž postrádají pevnosti, jsou vydány napospas všem náhodám nebo lépe řečeno sebemenším změnám prostředí. Utvořeny sugescí a nákazou jsou vždy jen chvilkové, vznikají a zase mizí, často tak rychle, jako pískové duny, naváté větrem na břehu moře.

Dnes je počet proměnlivých názorů davů větší než kdy předtím, a to ze tří různých příčin.

První je ta, že staré víry ztrácejí stále více svoji moc a tudíž nepůsobí již tak jako dříve na pomíjivé názory, aby jim daly určitý směr. Zmizení obecných přesvědčení uvolňuje místo pro množství názorů soukromých, které nemají minulost ani budoucnost.

Druhá příčina je ta, že moc davů stále roste, má tudíž stále méně a méně protiváhy, a proto se může volněji projevovat proměnlivost idejí, kterou jsme u nich zjistili.

Třetí důvod je konečně nedávný rozmach tisku, který neustále předkládá davům zcela protichůdné názory. Dojmy, které by každý z nich mohl zanechat, jsou ihned zničeny dojmy protichůdnými. Z toho plyne, že se žádný názor nerozšíří a nemá dlouhého trvání. Zanikne dříve, než se může tak rozšířit, aby se stal obecným.

Z těchto různých příčin pramení zcela nový jev ve světových dějinách, který dobře charakterizuje přítomnou dobu totiž bezmocnost vlád v řízení veřejného mínění.

Dříve – a toto dříve není od nás příliš vzdáleno – činnost vlády, vliv několika spisovatelů a malého počtu novin, tvořily skutečné usměrňovače veřejného mínění; spisovatelé dnes ztratili úplně svůj vliv a noviny jsou pouze ozvěnou veřejného mínění. Pokud jde o státníky, ti se

snaží veřejné mínění pouze sledovat, jsouce daleci toho, aby je řídili; jejich strach z veřejného mínění se někdy stupňuje až v hrůzu a podlamuje úplně pevnost jejich jednání.

Mínění davů směřuje tedy neustále k tomu, aby se stalo nejsvrchovanějším usměrňovatelem politiky; dnes již dovede vnutit vládě i spojení, jak jsme to nedávno viděli v případě dohody s Ruskem, která vzešla téměř úplně z lidového hnutí.

Je to velmi zajímavý jev, vidíme-li v naší době, jak papežové, králové a císařové dávají se zcela běžně interviewovat, aby vyložili davu svoje mínění o určité otázce. Kdysi se mohlo říci, že politika není záležitostí citu, může se to však o ní tvrdit ještě dnes, kdy ji stále více vedou podněty proměnlivých davů, jež neznají rozum a které vede pouze cit? I tisk, který dříve řídil veřejné mínění, musil se sklonit před mocí davů právě tak, jako vlády; má ovšem ještě i nyní dosti značnou moc, ale jen proto, že je výlučně odrazem veřejného mínění a jeho neustálých změn. Stal se prostě informační kancelář a vzdal se zcela snahy propagovat nějakou ideu nebo nauku. Sleduje všechny změny veřejného mínění a konkurence ho k tomu nutí vyhrůžkou, že by jinak ztratil čtenáře. Staré a kdysi vážné a vlivné deníky, jejichž věštbám nábožně naslouchala minulá generace, zanikly nebo se z nich staly pouhé informativní listy, omezující se na kroniku zajímavostí, společenské klepy a finanční reklamy. Který z dnešních deníků je tak situován, aby si mohl dovolit redaktory s vlastním míněním a jakou váhu by toto mínění mělo u čtenářů, kteří žádají pouze zábavu nebo zprávy a kteří za každým doporučením hned tuší nějakou spekulaci? Ani kritika není s to, aby vyvolala oblibu nějaké knihy nebo divadelní hry; může jim uškodit, nedovede jim však pomoci. Noviny jsou si tak vědomy neúčinnosti osobního mínění, že potlačily postupně literární kritiky, omezující se na pouhé udání názvu knihy s několika doporučujícími řádky a za dvacet let tomu tak bude asi i s divadelními referáty.

Podstatným a hlavním zaměstnáním tisku i vlád se dnes stalo vytušení veřejného mínění. Musí nezbytně vědět, jaký bude účinek určité události, návrhu zákona nebo veřejného projevu. Není to ovšem snadné, neboť není nic pohyblivějšího a proměnlivějšího než myšlení davů. Přijímají dnes s kletbami to, čemu včera provolávaly slávu.

Tento úplný nedostatek řízení veřejného mínění a zároveň s tím rozklad obecných přesvědčení mají za konečný výsledek naprosté roztržštění každého přesvědčení a vzrůstající lhostejnost davů i jedinců ke všemu, co se přímo nedotýká jejich bezprostředních zájmů. Doktríny, jako je socialismus, získávají opravdu přesvědčené obhájce téměř pouze v nevzdělaných vrstvách, např. mezi dělníky z dolů a továren. Drobný měšťánek a jen poněkud vzdělaný dělník se stali již příliš skeptickými.

Tento vývoj, trvající již třicet let, je zcela zřejmý. Není tomu dávno, co měly názory ještě společnou orientaci a vznikaly přijetím nějakého základního přesvědčení. Již proto, že někdo byl monarchistou, měl v historii a v přírodních vědách jisté, hodně zpátečnické názory a byl-li někdo republikánem, měl názory zcela opačné. Monarchista určitě věděl, že člověk nepochází z opice a republikán byl přesvědčen neméně pevně, že z ní pochází. Monarchista musil mluvit o Revoluci s hrůzou, republikán s nadšeným obdivem. Určitá jména, jako Robespierrovo a Maratovo, musila se vyslovovat s nábožnou tváří a jiná, jako Caesarovo, Augustovo, Napoleonovo, se nesměla vyslovit bez opovržení a urážek. A tento naivní způsob chápání dějin převládal i na naší Sorbonně. (Některé stránky knih našich profesorů jsou z tohoto hlediska velice zajímavé a ukazují, jak málo naše univerzitní vychování rozvíjí kritického ducha. Za doklad uvedu tyto řádky, vyňaté z Rambaudovy *Francouzské revoluce*, učence, který byl ministrem školství a profesorem dějin na Sorbonně:

"Dobytí Bastily je nejdůležitější událostí dějin nejen Francie, ale i celé Evropy: zahájilo novou epochu v dějinách světa!" O Robespierrovi se zde s úžasem dovídáme, že "jeho diktatura se především vztahovala na názory, přesvědčení a mravní autoritu: byl to jakýsi druh pontifikátu v rukou ctnostného muže!" [Str. 91 a 220.]

Diskusí a analýzou ztrácí dnes každý názor svou prestiž: jeho vnařidla se rychle opotřebují a zbude málo idejí, které by nás mohly ještě nadchnout. Moderní člověk propadá stále více lhostejnosti.

Nenaříkejme však příliš na toto obecné vyčerpání názoru. Nelze ovšem popírat, že je to známkou úpadku v životě národa. Proroci, apoštolové, vůdcové, zkrátka všichni přesvědčení, mají zajisté úplně jinou sílu než pochybovači, kritikové a lhostejní. Nezapomínejme však, že kdyby při dnešní moci davů jen jediný názor získal takovou prestiž, aby se ujal, nabyl by brzo tak tyranské moci, že by se vše musilo před ním sklonit a že by věk svobodné diskuse na dlouho pominul. Davy jsou někdy laskavými pány, jako jimi občas byli Héliogabalos a Tiberius, ale mají také zuřivé rozmary. Dospěla-li některá civilizace tak daleko, že padne do jejich rukou, je potom vydána napospas příliš mnoha náhodám, než aby se mohla dlouho udržet. Může-li něco hodinu úpadku poněkud oddálit, je to neobyčejná proměnlivost názorů a vzrůstající lhostejnost davů ke každému obecně platnému přesvědčení.

\*

**KONEC DRUHÉ KNIHY**

## **Kniha třetí: ROZTŘÍDENÍ A POPIS RŮZNÝCH DRUHŮ DAVŮ**

### **kniha 3./kap. 1 – ROZTŘÍDĚNÍ DAVŮ**

Na předcházejících stránkách jsme vysvětlili obecné vlastnosti, které jsou davům společné. Zbývá nám ještě ukázat vlastnosti zvláštní, které se podle různých druhů skupin vrství na vlastnosti obecné.

Podejme nejprve krátkou klasifikaci davů.

Vyjdeme od prostého seskupení lidí. Jeho nejnižší formu vidíme tehdy, je-li složena z jedinců různých ras. Jediným společným poutem je zde více méně uznávaná vůle náčelníka. Jako typ takových seskupení lze označit barbary různého původu, kteří po několik století útočili na říši římskou.

Výše, než tyto zástupy postrádající soudržnost, stojí ty, které působením jistých faktorů přijaly určité společné vlastnosti a utvořily nakonec rasu; i ty mají příležitostně zvláštní vlastnosti davů, jež jsou však vždy zahrnuty ve vlastnostech určité rasy.

Různé kategorie davů, jež můžeme pozorovat u každého národa, mohou být rozděleny takto:

## A. Davy různorodé:

1. *Anonymní* (např. davy pouliční)
2. *Neanonymní* (poroty, parlamenty, atd.)

## B. Davy stejnorodé:

1. *Sekty* (sekty politické, náboženské atd.).
2. *Kasty* (kasta vojenská, kněžská, dělnická atd.).
3. *Třídy* (třída měšťanská, selská atd.).

Uvedme několika slovy odlišné vlastnosti těchto různých druhů davů. (Detaily o různých kategoriích davů je možno nalézt v mých posledních knihách *La Psychologie politique*, *L'opinion et les croyances*, *Psychologie des Révolutions*.)

### 1. Davy různorodé

Davy různorodé jsou ty, jejichž vlastnosti jsme studovali v předcházejících kapitolách; tyto skupiny se skládají z libovolného počtu jedinců bez ohledu na jejich zaměstnání a vzdělání.

Dokázali jsme již v této knize, že psychologie lidí v davu se zásadně liší od jejich psychologie individuální a že ani rozum je nemůže tohoto rozdílu zbavit. Viděli jsme, že rozum ve skupinách nehraje žádnou úlohu. V nich působí pouze neuvědomělé city.

Základní faktor – rasa – umožňuje nám rozlišovat dosti přesně rozmanité různorodé davy.

Často jsme se vraceli k úloze rasy a ukázali jsme, že je nejmocnějším faktorem, který je schopen určovat lidské jednání. Stejně uplatňuje svůj vliv i ve vlastnostech davů. Dav složený z nejrůznějších jedinců, kteří jsou však vesměs Angličany nebo jiný, skládající se jen z Číňanů, bude se hluboce lišit od davu, který je rovněž složen z všelijakých jedinců, ale různých ras, z Rusů, Francouzů, Španělů atd.

Hluboké rozdíly, které tvoří dědičná duševní konstituce v našem způsobu cítění a myšlení, projevují se okamžitě, jakmile zvláštní okolnosti – ostatně dosti vzácné – sjednotí do téhož davu v přibližně stejném poměru jedince různých národností, ať zájmy, které je svedly, jsou na pohled jakkoli totožné. Pokusy učiněné socialisty, sjednotit na velkých kongresech představitele dělnických vrstev různých zemí, skončily vždy prudkými spory. Latinský dav, ať jej považujeme za jakkoliv revoluční nebo konzervativní, bude k uskutečnění svých požadavků vždy žádat zakročení státu. Je vždy centralistický a bude se vždy klanět Caesarům. Naproti tomu anglický nebo americký dav nevšímá si státu a dovolává se jen soukromé iniciativy. Francouzský dav lpí především na rovnosti, anglický na svobodě. Tyto rasové rozdíly způsobují, že je téměř právě tolik druhů davů, jako národů.

Duše rasy ovládá tedy úplně duši davů. Je základem, který udává hranice jejich odchylek. Za základní zákon můžeme stanovit, že *vlastnosti davů jsou tím méně zřetelné, čím je duše rasy silnější*. Stav davové psychózy a vláda davů znamená barbarství nebo návrat k němu. Rasa se zbavuje stále více bezmyšlenkovité moci davů a vzdaluje se barbarství tím, že si získává pevnou a stálou duši.

Kromě rasy můžeme stanovit jediné důležité roztrídění u různorodých davů, a to rozlišování davů anonymních, jako jsou např. davy pouliční, a davů neanonymních, např. poradních shromáždění a porot. Vědomí odpovědnosti, které u anonymních davů neexistuje, je u neanonymních vyvinuto a dává jejich činům často velmi různý směr.

## 2. Davy stejnorodé

Davy stejnorodé jsou: 1. sekty, 2. kasty, 3. třídy.

*Sekta* je prvním stupněm v organizaci stejnorodých davů a zahrnuje v sobě jednotlivce, kteří se od sebe často velmi liší výchovou, zaměstnáním i prostředím, ale mají jedno společné pouto, a to přesvědčení. Takové jsou např. sekty náboženské a politické.

*Kasta* představuje vyšší stupeň organizace, které je dav schopen. Kdežto sekta obsahuje jedince, kteří se od sebe obyčejně liší zaměstnáním, výchovou i prostředím a kteří jsou spojeni jenom společným přesvědčením, zahrnuje kasta pouze individua téhož zaměstnání, u kterých jsou výchova i prostředí téměř stejné. Taková je např. kasta vojenská nebo kněžská.

*Třída* se skládá z jedinců různého původu, kteří však nejsou spojeni společným přesvědčením, jako je tomu u členů nějaké sekty, ani stejným zaměstnáním, jako členové kasty, ale jistými zájmy, jistými životními zvyky a podobnou výchovou. Jsou to např.: třída měšťanská, selská apod.

Protože se v této knize zabývám pouze davy různorodými, budu se zabývat jen některými druhy této odrůdy davů, jež jsem vybral jako typické.

## **knih 3./kap. 2. – DAVY TZV. ZLOČINNÉ**

Protože davy po určitém období podráždění upadají do stavu pouhých nevědomých automatů, vedených sugescí, zdá se obtížné označit je vůbec někdy za zločinné. Ponechávám však přece tento mylný název, poněvadž byl ospravedlněn psychologickým zkoumáním. Některé činy davů jsou skutečně zločinné, pozorujeme-li je samy o sobě, ale asi tak, jako činy tygra, který pohltní Inda teprve potom, když ho dal nejdříve trochu rozsápat svým mládřatům, aby je pobavil.

Zločiny davů vznikají z mocné sugescie a jedinci, kteří se jich zúčastnili, jsou později přesvědčeni, že konali svou povinnost. U běžného zločince tomu tak vůbec není.

Dokazují nám to dějiny zločinů spáchaných davy.

Jako typický příklad lze uvést vraždu velitele Bastily Bernarda R. de Launay. Po pádu Bastily dostával velitel, obklopený podrážděným davem, rány ze všech stran. Bylo navrhováno, aby byl oběšen, sťat nebo přivázán ke koňskému ohonu. Jak se de Launay bránil, kopl nedopatřením jednoho z přítomných; kdosi navrhl, aby postižený usekl veliteli hlavu a jeho návrh byl okamžitě s nadšením přijat.

"A ten – byl to kuchař bez místa, který se šel k Bastile jen podívat, co se tam děje – je přesvědčen, že jde o vlastenecký čin, poněvadž je to obecné mínění a věří dokonce, že si

zaslouží vyznamenání, zabije-li netvora. Šavlí, kterou mu půjčí, sekne do obnažené šije; protože je však šavle špatně nabroušená a neseká, vytáhne z kapsy malý nůž s černou rukojetí a poněvadž jako kuchař dovede s masem pracovat, operaci šťastně dokončí."

Vidíme zde jasně výše popsaný mechanismus: poslušnost sugesce, která byla tím mocnější, že byla hromadná a vrahovo přesvědčení, že vykonal velmi záslužný čin, přesvědčení tím přirozenější, že měl na své straně jednomyslný souhlas svých spoluobčanů. Z hlediska zákona, nikoli však psychologicky, může být podobný čin považován za zločin.

Obecné vlastnosti tzv. zločinných davů jsou přesně takové, jako jsme je shledali u všech davů: přístupnost sugescím, lehkověrnost, proměnlivost, přehánění dobrých i zlých citů, projevování jistých forem mravnosti atd.

Všechny tyto vlastnosti nalezneme i u jednoho z těch davů, které zanechaly v našich dějinách nejsmutnější vzpomínky: u zářijových vrahů Francouzské revoluce. Ostatně velmi se podobají vrahům z bartolomějské noci. Podrobnosti vybírám z H. Taina, který je čerpal z paměti současníků.

Kdo dal vlastně rozkaz nebo kdo vnukl myšlenku vyprázdnit žaláře pobitím vězňů, není dosud dobře známo. Nezáleží na tom, byl-li to Danton, což se zdá pravděpodobné, nebo někdo jiný. Nás zajímá pouze moc sugesce, které podlehl vraždící dav.

Vrahů bylo asi tři sta a představovali dokonalý typ různorodého davu. Kromě malého počtu řemeslných zločinců skládal se dav hlavně z kramářů a řemeslníků všech druhů, jako ševců, zámečnicků, parukářů, zedníků, zřízenců, posluhů atd. Pod vlivem sugesce byli přesvědčeni, jako onen výše uvedený kuchař, že konají vlasteneckou povinnost. Mají dvojitou úlohu: soudců a katů, ale v žádném případě se nepovažují za zločince.

Proniknutí důležitostí své úlohy, utvořili nejdříve jakýsi soudní tribunál a již zde se okamžitě projevuje duch prostoty a neméně jednoduchá spravedlnost davů. Pro značný počet obžalovaných je hned z počátku usneseno, že šlechtici, kněží, důstojníci, královští služebníci, tj. všichni ti, jejichž povolání je již samo o sobě důkazem viny v očích dobrého vlastence, budou povražděni bez zvláštního rozhodování. Ostatní budou souzeni podle vzezření a pověsti. Upokojiv takto svoje prosté svědomí, může dav přikročit zákonně k masakru a povolít surovým pudům, jejichž původ jsem ukázal jinde a jež mohou skupiny rozvinout ve velkém měřítku. Tyto pudy ostatně nebrání, jak je tomu u davů pravidlem, současnému projevu opačných citů, jako je např. citlivost stejně výstřední jako krutost.

" Mají srdečnou náklonnost a pohotovou citlivost pařížského dělníka. V Opatství chtěl jeden z národních gardistů, dozvědět se, že vězňové byli ponecháni šestadvacet hodin bez vody, okamžitě zabít nedbalého dozorce, kdyby od toho nebyl odvrácen prosbami samotných vězňů. Když byl některý zajatec improvizovaným tribunálem prohlášen za nevinného, strážé i vrahové, všichni ho objímají a nadšeně mu tleskají" a pak se opět vracejí k zabíjení ostatních. Po celou dobu vraždění panuje mezi nimi stále dobrá nálada. Tančí a zpívají kolem mrtvol a rozestavují lavice "pro dámy", které jsou velmi šťastné, když vidí, jak jsou zabíjeni aristokraté. Přitom podávají také důkazy zvláštní spravedlnosti. Když si v Opatství jeden z vrahů stěžoval, že poněkud dále sedící dámy špatně vidí a že aristokraty smí tlouci pouze několik vyvolených, všichni uznali oprávněnost této stížnosti a rozhodli, aby oběti byly pomalu voděny mezi dvěma řadami katů, kteří je budou bít toliko tupou stranou šavle, aby

se mučení prodloužilo. V la Force vyvedli ven zcela nahé oběti, asi půl hodiny je mučili a když se na ně všichni dobře podívali, dorazili je rozpáráním břicha.

Vrahové jsou ostatně velmi úzkostliví a projevují mravnost toho druhu, jak jsme ji již zjistili u davů. Peníze a klenoty oběti kladou na stůl komitétů, místo aby si je ponechali.

Ve všech jejich činech nalézáme vždy ony hrubé formy uvažování, které charakterizují duši davů. A tak po odpravení dvanácti nebo patnácti set nepřátel národa kdosi poznamenal – a sugescie okamžitě působila – že ostatní žaláře obsahují staré žebráky, tuláky a mladé vězně, tedy vlastně zbytečné jedlíky, a že by proto bylo dobře se jich zbavit. Ostatně jsou mezi nimi jistě i nepřátelé lidu, jako na příklad jistá paní Dalaruová, vdova po jednom traviči: "Je jistě rozrušena již proto, že je uvězněna. Kdyby mohla, vypálila by za to Paříž a ona to také asi řekla, ano, ona to řekla. Pryč s ní!" Důkaz se zdá zcela jasný a všichni jsou hromadně povražděni, včetně padesáti dvanácti- až sedmnáctiletých dětí, které by se ostatně mohly stát nepřáteli národa a které proto musí být také vyhlazeny. Po týdenní práci bylo všechno skončeno a hromadní vrahové mohli pomýšlet na odpočinek. Velmi hluboce přesvědčeni, že se zasloužili o vlast, žádali na příslušných místech odměnu; nejhrořlivější z nich činili si dokonce nárok na vyznamenání.

I dějiny Pařížské komuny z r. 1871 poskytují nám mnoho podobných příkladů. Při vzrůstajícím vlivu davů a při pozvolné kapitulaci veřejné moci před ním uvidíme jich asi ještě více.

### **knih 3./kap. 3. – POROTNÍ SOUDY**

Jelikož zde nemohu studovat všechny druhy laických soudců, budu alespoň zkoumat ten nejdůležitější, tj. soud porotní. Porotcové poskytují krásný příklad neanonymního různorodého davu. Nalézáme u nich snadné ovlivnění sugescí, převahu neuvědomělých citů, malou schopnost uvažování, vliv vůdců atd. Studující je budeme mít příležitost pozorovat zajímavé typy omylů, jichž se mohou dopustit ti, kteří neznají psychologii skupin.

Porotci nám poskytují z hlediska svého rozhodování především příklad malé důležitosti duševní úrovně různých prvků dav skládajících. Viděli jsme již, že je-li poradní sbor vyzván, aby vyjádřil své mínění o věci nikoliv čistě technického rázu, nehraje v tomto případě inteligence žádnou úlohu. Schůze vědců nebo umělců nedovede o obecných otázkách podat úsudek, který by se podstatně lišil od úsudku schůze zedníků. Kdysi vybírala státní správa velmi pečlivě osoby, které měly tvořit porotní soud a jmenovala je z tříd vzdělaných: z profesorů, úředníků a vědců. Dnes se naopak porota skládá především z malých obchodníků, malých řemeslníků, zřízenců atd. Ale statistika dokazuje k velkému úžasu odborníků, že ať je složení porot jakékoliv, jsou jejich rozhodnutí vždy totožná. I sami soudci, kteří jsou velkými odpůrci porot, musili uznat správnost tohoto tvrzení. Bývalý předseda porotního soudu Bérard des Glajeux vyjadřuje se o tom ve svých *Vzpomínkách* takto:

"Dnešní výběr porotců je ve skutečnosti v rukou obecních radních, kteří je přibírají nebo vylučují podle své libosti, řídíce se přitom politickou nebo voličskou předpojatostí, která je při jejich postavení přirozená... Většina zvolených se skládá z méně důležitých obchodníků, kteří by dříve nebyli vybráni, a z nižších správních úředníků... Duch poroty se nezměnil a její usnesení zůstala táž, poněvadž všechna mínění se v roli soudce mísí se všemi druhy povolání,

jelikož mnoho porotců má horlivost nováčků a konečně, protože lidé nejlepších úmyslů se tu setkávají v těch nejvíce ponižujících situacích."

Všimněme si z citátu, který jsem právě uvedl, velmi správného závěru a nechme stranou chatrné vysvětlení. Nesmíme se ostatně divit jeho nesprávnosti, neboť jak se zdá, byla psychologie davů a tedy i psychologie porotců obvykle stejně neznámá jak advokátům, tak soudcům. Důkaz toho nalézám v případě, vypravovaném týž autorem, jak jeden z nejlepších advokátů u porotních soudů, Lachaud, užíval systematicky svého práva vylučovat z poroty všechny inteligentní jedince. Ale zkušenost a nic jiného jej konečně poučila, že to nemá žádný smysl. Důkazem toho je skutečnost, že dnes ministerstvo spravedlnosti i advokáti alespoň v Paříži od toho úplně upustili; a jak poznamenává des Glajeux, rozsudky se nezměnily, "nejsou ani lepší ani horší".

Tak jako všechny davy, podléhají i porotci velmi silně citům a velmi málo rozumovým úvahám. "Nedokážou vzdorovat," píše jeden advokát, "pohledu na kojící ženu nebo na průvod sirotků", a des Glajeux praví: " stačí, aby žena byla příjemná a získá si přízeň porotců."

Jsou neúprosní k zločinům, které by mohly postihnout i je, a to jsou ty nejhorší zločiny pro společnost Naopak jsou porotci velmi shovívaví k zločinům spáchaným z vášně. Jsou zřídkakdy přísní ke svobodným matkám, které zabily své děti, nebo k opuštěné dívce, která polije vitriolem svého svůdce. Cítí instinktivně, že jsou to zločiny, které ohrožují společnost jen málo (Mimochodem podotýkáme, že toto rozdělení na zločiny společnosti nebezpečné a zločiny ostatní, které porotci tak dobře instinktivně vycítili, není zcela nesprávné. Účelem trestních zákonů musí být samozřejmě ochrana společnosti před zločinci, a nikoliv pomsta. Naše zákoníky a zvláště duch našich soudců jsou ještě zcela proniknuty duchem pomsty starého primitivního práva. Výraz odplata [*vindicta*, pomsta] je dosud běžný. Důkaz pro tuto tendenci soudců máme v odporu mnohých z nich proti užití výborného Bérangerova zákona o podmíněném odsouzení. A přece každý soudce dobře ví, že první potrestání, jak dokazuje statistika, přivodí téměř určitě opakování zločinu. Když soudcové propouštějí viníka na svobodu, zdá se jim vždy, že společnost nebyla pomstěna. A než by ji nechali nepomstěnu, raději udělají z člověka nebezpečného recidivistu.), a že v zemi, kde nechrání zákon opuštěné dívky, pomsta jedné z nich je spíše prospěšná než škodlivá, protože je výstrahou budoucím svůdcům.

Poroty stejně jako všechny davy dají se velmi snadno oslnit prestiží a předseda des Glajeux správně poznamenal, že ačkoliv jsou velmi demokratické ve svém složení, projevují se jako velmi aristokratické ve svých náklonnostech. "Jméno, šlechtický titul, velké jmění, proslulost, slavný obhájce, věci výjimečné a oslňující jsou pro obžalované znamenitou oporou."

Právě tak jako při každém působení na dav musí být hlavní snahou dobrého advokáta, aby působil na city porotců a aby velmi málo nebo jen ve zcela hrubých formách používal logických úvah. Jeden anglický advokát, proslavený svými úspěchy před porotními soudy, analyzoval dobře tuto metodu. "Při své obhajovací řeči pozoroval velmi pečlivě porotu; pochopil, že nastal příznivý okamžik. Bystrý a zkušený advokát vyčte z tváří účinek každé věty a každého slova a vyvodí z toho ihned důsledky. Především jde o to rozeznat členy, kteří jsou věci nakloněni předem. Obratem ruky si je obhájce zajistí a potom přejde k členům, kteří jsou naopak nakloněni nepříznivě a snaží se uhodnout, proč jsou proti obžalovanému.



To je nejobtížnější část obhajoby, poněvadž vedle citu spravedlnosti může být velmi mnoho důvodů, proč někdo má chuť druhého odsoudit."

Těchto několik řádek vyjadřuje velmi správně účel řečnického umění a ukazuje nám též neúčinnost předem připravených řečí, poněvadž je třeba každým okamžikem měnit své výrazy podle dosaženého dojmu.

Řečník však nemusí získat na svou stranu všechny členy poroty, stačí, když se mu to podaří u vůdců, kteří určují obecné mínění. Jako ve všech davech je i zde několik jedinců, kteří vedou ostatní. "Poznal jsem", praví výše zmíněný advokát, "že v okamžiku, když se rozhoduje o rozsudku, stačí jeden nebo dva energičtí mužové, aby strhli ostatní členy poroty za sebou." A právě tyto dva nebo tři je třeba přesvědčit obratným působením. Nejprve a především je nutné se jim zalíbit. Člověk v davu, kterému jsme se zalíbili, je již téměř přesvědčen a je zcela připraven souhlasit se všemi důvody, které mu předložíme. V zajímavé práci o dr. Lachaudovi čtu tuto anekdotu:

"Je známo, že Lachaud po celou dobu svých obhajob před porotami nespouštěl z očí dva nebo tři porotce, o kterých věděl nebo tušil, že jsou vlivní, ale těžce přístupní. Obyčejně se mu podařilo získat i tyto zatvrzelce. Avšak přece jednou, bylo to kdesi na venkově, shledal, že již tři čtvrti hodiny nadarmo plýtvá svou výmluvností – na sedmého porotce, sedícího jako první v druhé lavici. Bylo to k zoufání! Náhle uprostřed vášnivého líčení se Lachaud zarazí a obrátí k prezidentovi soudu: 'Pane předsedo, račte dát spustit záclonu, pana sedmého porotce oslepuje slunce.' Sedmý porotce se začervenel, usmál se, poděkoval a byl získán pro obhajobu."

Mnozí a mezi nimi i velmi znamenití autoři potírali poslední dobou silně instituci porotních soudů, a přece je to jediná ochrana, kterou máme proti velmi častým přehmatům jedné nekontrolovatelné kasty. (Soudcovství je skutečně jediný úřad, jehož činy nepodléhají kontrole. Přes všechny revoluce nedosáhla demokratická Francie onoho práva *habeas corpus*, na které je tak hrdá Anglie. Vyhnali jsme všechny tyrany, ale v každé obci jsme si jmenovali úředníka, který může libovolně zacházet se ctí a svobodou občanů. Nepatrný vyšetřující soudce, který zrovna dokončil právnická studia, má neuvěřitelnou moc poslat i nejváženější občany do vězení na podkladě pouhého podezření, které není povinen před nikým ospravedlňovat. Může je tam pod záminkou vyšetřování držet šest měsíců nebo dokonce i rok, a potom je propustit bez náhrady a bez omluv. Tato moc je totožná s královským zatykačem, pouze s tím rozdílem, že toto zřízení právem tak vytýkané bývalé monarchii, bylo v rukou pouze vysoce postavených osobností, kdežto nyní ho může použít celá jedna třída občanů, která zdaleka není nejosvícenější a nejnezávislejší.) Jedni by chtěli, aby byla porota složena jen ze vzdělaných tříd; dokázali jsme již, že i v tomto případě budou rozhodnutí stejná jako nyní. Jiní, dovolávající se omylů porotců, chtěli by poroty zrušit a nahradit je soudci z povolání. Jak však mohou zapomínat, že to byli právě soudci, kdo se první dopustili těch omylů, které se předhazují porotám, poněvadž dříve než je obžalovaný postaven před porotu, je již pokládán několika soudci za viníka, a to vyšetřujícím soudcem, státním zástupcem a obžalovacím senátem. A neuznávají, že kdyby obžalovaný byl definitivně souzen soudci místo porotci, ztratil by jedinou naději, že bude uznán nevinným. Omyly porotců byly vždy nejprve omylem soudců. Proto je třeba vznést námitky jedině proti nim, kdykoliv vidíme nějaké zvláště nápadné justiční omyly, jako bylo nedávné odsouzení dr. X. Byl pronásledován velmi omezeným vyšetřujícím soudcem, byl by býval poslán do káznice na udání zpola slabomyslného děvčete, které tvrdilo, že u ní provedl za třicet franků potrat, kdyby

rozhořčení veřejnosti nebylo bývalo přimělo samotného prezidenta udělit mu milost. Bezúhonnost odsouzeného, dosvědčovaná všemi spoluobčany, dokazovala, že jde o hrubý omyl. Soudci to sami uznávali a přece, ovládnuti duchem kasty, činili vše možné, aby zabránili udělení milosti. Ve všech podobných případech, při kterých je mnoho těžko srozumitelných technických podrobností, poslouchá porota přirozeně orgány ministerstva spravedlnosti, předpokládajíc, že byla celá věc soudci prozkoumána a že pronikli do všech detailů. Kdo je tedy skutečným původcem omylu: porotci, nebo soudci? Jsem proto rozhodně pro zachování porot. Je to snad jediná kategorie davů, kterou nemůže žádná osobnost nahradit. Ona jediná může zmírňovat neúprosnost zákona, který, jsa pro všechny stejný, musí být slepý a nesmí znát výjimečné případy. Soudce, nepřístupný soucitu a uznávající pouze znění zákona, vyměřil by ve své úřední tvrdosti stejný trest loupežnému vrahovi, jako ubohému děvčeti, které opuštěno svůdcem a dohnáno bídou zabilo své dítě; naproti tomu porota instinktivně cítí, že svedená dívka je mnohem méně vinna než svůdce, který zákonu uniká, a že tedy ona dívka zaslouží plnou měrou její shovívavost.

Jelikož znám psychologii kast i psychologii jiných kategorií davů, neexistuje ani jeden případ, ve kterém bych, jsa neprávem obviněn ze zločinu, chtěl mít tu čest raději se soudci než s porotci. U porotců bych měl velkou naději, že budu uznán nevinným, u soudců téměř žádnou. Obávejme se moci davů, ale mnohem více se obávejme moci jistých kast, davy se dají přesvědčit, kasty se však neobměkčí nikdy.

### **knih 3./kap. 4. – DAVY VOLIČSKÉ**

Davy voličské, tj. skupiny, které jsou svolávány, aby volily osoby, jež mají zastávat určité funkce, jsou davy různorodými. Protože však mohou jednat pouze jedním určitým způsobem, tj. provést volbu mezi různými kandidáty, můžeme u nich pozorovat jenom některé z dříve popsaných vlastností. Vlastností, které se u nich především projevují jsou: slabá schopnost uvažovat, nedostatek kritického ducha, dráždivost, lehkověrnost a prostomyslnost. V jejich rozhodování pak nalézáme vliv vůdců a působení faktorů, které jsme již vyjmenovali: tvrzení, opakování, prestiže a náказы.

Uvažujme, jak lze tyto davy získat. Z prostředků, které nejlépe působí, vyplyne pak jasně jejich psychologie.

První z podmínek, kterou kandidát musí mít, je prestiž. Osobní prestiž může být nahrazena pouze prestiží bohatství. Talent a dokonce ani genialita nejsou prvky úspěchu.

Nutnost mít prestiž, tj. umění vnutit se davům bez diskuse, je pro kandidáta nejdůležitější. Vybírají-li si voliči, skládající se většinou z dělníků a sedláků, tak zřídka zástupce ze svého středu, je to proto, že osoby pocházející z jejich řad, nemají u nich žádnou prestiž. Zvolí-li však někdy skutečně někoho sobě rovného, stává se to obyčejně z úplně vedlejších důvodů, chtějí-li se vzepřít vynikajícímu muži nebo mocnému zaměstnavateli, na kterém jsou všichni závislí, aby tak měli iluzi, že nyní jsou oni alespoň na chvíli jeho pány.

Kandidátovi však k úspěchu nestačí samotná prestiž. Voliče láká to, co lichotí jeho žádostivosti a samolibosti; proto je třeba zahrnovat ho i tím nejvýstřednějším lichocením a dát mu bez váhání i ty nejfantastičtější sliby. Je-li to dělník, je nutno hodně urážet a napadat jeho zaměstnavatele. Aby protikandidát propadl, je třeba přesvědčit davy tvrzením,

opakováním a nákazou, že je to jeden z nejhorších padouchů a že je o něm všeobecně známo, že spáchal mnoho zločinů. K tomu ovšem není třeba ani nejpovrchnějších důkazů. A jestliže odpůrce nezná psychologii davů a bude se pomocí důkazů ospravedlňovat místo toho, aby na tyto pomluvy odpověděl také pomluvami, nebude mít žádnou naději na vítězství.

Psaný program kandidáta nesmí být nijak určitý, poněvadž by mu ho mohli jeho protivníci později předhazovat, ale v programu, který v řeči nastiňuje, nemusí si klást vůbec žádné meze. I ty nejdalekosáhlejší reformy může bez obav slíbit: v daném okamžiku tato přehánění dělají veliký dojem a pro budoucnost k ničemu nezavazují. Je skutečně všeobecně dokázáno, že se volič nestará o to, drží-li se zvolený svého programu, na jehož podkladě byl domněle zvolen.

Poznáváme zde všechny faktory, určené k přesvědčování, které jsme již dříve popsali. Nalezneme zde i působení *slov a formulí*, jejichž kouzelnou moc jsme také již ukázali. Řečník, který s nimi umí zacházet, vodí davy, kam se mu zachce. Výrazy jako: prokletý kapitál, bídní vykořisťovatelé, obdivuhodný dělník, socializace bohatství atd., mají vždy týž, třebaže poněkud opotřebovaný účinek. Ale kandidát, kterému se podaří objevit novou formuli, která nemá přesně vymezený význam a která tudíž může odpovídat i těm nejrozmanitějším požadavkům, dosáhne zcela nepochybně úspěchu. Krvavá španělská revoluce z r. 1873 byla vyprovokována jedním z oněch kouzelných slov složitého významu, které si může každý vykládat podle svého. Současný spisovatel vyprávěl její zrod slovy, která zaslouží, aby byla uvedena:

"Radikálové objevili, že jednotná republika je vlastně zastřenou monarchií a Národní shromáždění jim k vůli jednomyslně vyhlásilo republiku federativní, ačkoliv ani jeden z hlasujících nemohl říci, co vlastně bylo právě odhlasováno. Ale tato formule všechny okouzlovala, bylo to opojení, delirium. Věřili, že teprve nyní nastane vláda štěstí a ctnosti na zemi. Odepřel-li nějakému republikánu jeho nepřítel titul federalisty, smrtelně ho tím urazil. Při setkání na ulicích zněl pozdrav: *Salud y republica federal!* Poté se zapěly hymny na svatou nekázeň a samosprávu vojáků. Co to byla "federativní republika"? Jedni tím rozuměli zrovnoprávnění provincií, zřízení, podobné ústavě Spojených států, neboli správní decentralizaci; druzí pomýšleli na potlačení jakékoliv autority a na blížký velký sociální převrat. Barcelonští a andaluští socialisté hlásali naprostou suverenitu obcí a zamýšleli dát Španělsku deset tisíc nezávislých obecních rad, které jedině by vydávaly zákony a které by především okamžitě odstranily vojsko i četnictvo. V jižních provinciích šířilo se brzy povstání od města k městu a od vesnice k vesnici. Jakmile některá obec učinila *pronunciamento*, bylo její první starostí zničit telegraf a železnici, aby bylo přerušeno jakékoliv spojení se sousedy a s Madridem. Nebylo místa, které by nechtělo jednat zcela na vlastní pěst. Federalismus ustoupil brutálnímu, paličskému a vražednému lokálnímu patriotismu a všude se slavily krvavé saturnálie."

Co se týče vlivu, který může mít uvažování na ducha voličů, může je přeceňovat pouze ten, kdo nikdy nečetl žádný referát o voličské schůzi. Vyměňují se zde tvrzení, invectivy ba často i facky, nikdy však důvody. Nastane-li na okamžik ticho, je to tehdy, když některý z přítomných s poněkud nepřístupnější povahou prohlásí, že položí kandidátovi jednu z těch obtížných otázek, které vždy potěší posluchačstvo. Ale spokojenost oponujících netrvá dlouho, protože hlas jejich řečníka je brzy přehlušen řevem protivníků. Za vzorek veřejných schůzí je možno pokládat tyto zprávy, vybrané z denních listů mezi stem podobných:

"Když pořadatel požádal přítomné, aby si zvolili předsedu, rozpoutala se bouře. Anarchisté berou předsednický stolek útokem, socialisté je energicky odrážejí. Všichni se strkají, spílají si špiclů, zaprodanců... jeden občan odchází s rozbitým okem.

Konečně je předsednický stolek jakž takž za stálého hluku obsazen a řečnická tribuna zůstane jistému X. Řečník zahajuje ostrou palbu proti socialistům, kteří jej přerušují výkřiky: Blbče, lotře, rošťáku atd. – což jsou epiteta, na která X. odpovídá výkladem teorie, podle které socialisté jsou idioti a šaškové."

"... Allemanistická strana pořádala včera večer v sále du Commerce v ulici Faubourg du Temple velké přípravné shromáždění k slavnosti prvního máje. Heslo bylo: Klid a pokoj! Jistý G. nazývá socialisty pitomci a podvodníky. Na tato slova řečníci i posluchači na sebe prudce útočí, až konečně nastává rvačka: lítají židle, lavice, stoly atd."

Nesmíme se však domnívat, že tento druh diskuse je vlastní jenom určité třídě voličů a že je závislý na jejich společenském postavení. V každém anonymním shromáždění, ať je jakékoliv, i kdyby bylo složeno výlučně z lidí vzdělaných, bere na sebe diskuse snadno tytéž formy. Ukázali jsme, že lidé v davu směřují vždy k tomu, aby se jejich duševní úroveň vyrovnala a důkazy toho nalézáme neustále. Za příklad toho uvádím výňatek ze zprávy o schůzi, které se zúčastnili výhradně studenti:

"Postupem večera přibývalo i hluku; nebylo řečníka, který by mohl pronést souvisle alespoň dvě věty. Neustále se křičelo z té či oné strany nebo ze všech stran najednou; tleskalo se, hvízdalo. Mezi posluchači se rozpoutaly prudké diskuse; někteří dokonce mávali výhružně holemi, jiní dupali rytmicky nohama, na rušitele se volalo: ‚Ven!‘ nebo ‚Na tribunu!‘ Pan C. zasypává shromáždění nadávkami jako odporné, zbabělé, prodejné, bídné, mstivé a prohlašuje, že je chce zničit atd."

Mohli bychom si položit otázku, jak se za těchto podmínek může utvářet voličské mínění. Klást však podobnou otázku znamená dělat si podivnou iluzi o stupni svobody, jehož může skupina užívat. Davy mají vždy názory jim vnucené, a nikdy promyšlené. Tyto názory a hlasy voličů jsou v rukou volebních výborů, jejichž vůdci jsou zpravidla obchodníci s vínem, kteří mají značný vliv na dělníky, kterým dávají na úvěr. "Víte, co je to volební výbor?" píše jeden z nejstatečnějších obhájců demokracie Schéerer. "Prostě klíč k našim institucím, hlavní část politického stroje. Francii dnes vládou výbory," (Výbory, ať jsou jejich jména jakákoliv, kluby, syndikáty atd., představují jedno z vážných nebezpečí moci davů: představují skutečně nejneosobnější, a proto nejtěživější podobu tyranie, Vůdcové, kteří řídí výbory, mluvící a jednající ve jménu skupiny, jsou prosti veškeré zodpovědnosti a mohou si vše dovolit. Ani ten nejodvážnější tyran by nikdy ani nesnil o pronásledování, které nařídily revoluční výbory. "Výbory", praví Barras, "zdecimovaly Konvent a proměnily jej v poslušné stádo," Robespierre byl absolutním pánem, pokud mohl mluvit jejich jménem. Jakmile se však od nich z ješitnosti odloučil, byl ztracen. Vláda davů je vlastně vládou výborů, tj. vůdců. Není možno si představit drsnější despotismus.)

Není také příliš těžké působit na tyto výbory, jen když kandidát je poněkud přijatelný a má dostatečné finanční prostředky. Podle doznání finančníků stačily tři milióny, aby generál Boulanger byl několikrát zvolen.

Taková je tedy psychologie voličských davů. Je totožná s psychologií všech jiných davů – není ani horší ani lepší.

Z toho, co jsem uvedl, nechci vyvozovat závěry proti všeobecnému hlasovacímu právu. Kdybych měl rozhodovat o jeho osudu, zachoval bych je takové, jaké je, a to z praktických důvodů, které vyplývají z našeho studia psychologie davů a které chci proto vyložit. Nejprve však připomenu jeho nedostatky.

Není pochybnosti o tom, že nevýhody všeobecného hlasovacího práva jsou příliš nápadné, než aby ušly pozornosti. Nelze popírat, že civilizace jsou dílem malé menšiny nadřazených duchů, kteří tvoří špičku pyramidy, jejíž poschodí, šířící se podle toho, jak ubývá duševních hodnot, představují široké vrstvy národa. Velikost civilizace nemůže být závislá na volebním mínění nižších žvlů, jež je pouze výrazem velkého počtu. Hlasování davů může být často i velmi nebezpečné. Stálo nás již několik nepřátelských vpádů a s konečným vítězstvím socialismu přijdou nás fantazie o nejvyšší moci lidu jistě ještě mnohem dráž.

Avšak tyto teoreticky tak znamenité námitky ztrácejí prakticky všechnu svou sílu, vzpomeneme-li si na nepřekonatelnou moc idejí, které se přetvořily v dogmata. Dogma o suverenitě davů lze filozoficky hájit právě tak málo jako středověká dogmata náboženská; má však dnes absolutní moc. Není tedy možno na ně útočit právě tak, jako byly kdysi nedotknutelné naše náboženské ideje. Představte si moderního volnomyšlenkáře, který by byl nějakou zázračnou silou přenesen do vrcholného středověku. Myslíte, že, vida suverénní moc náboženských idejí, které tehdy vládly, byl by se pokusil proti nim bojovat? Kdyby byl upadl do rukou soudce, který by ho chtěl dát upálit, poněvadž prý uzavřel smlouvu s ďáblem nebo se zúčastnil tance čarodějnic, byl by chtěl popírat existenci ďábla nebo sabatu? S přesvědčením davů se nediskutuje o nic více než s cyklónem. Dogma o všeobecném hlasovacím právu má dnes tutéž moc, jakou kdysi měla dogmata křesťanská. Řečníci i spisovatelé mluví o něm s úctou a lichocením, jaké nepoznal ani Ludvík XIV. Je tedy třeba chovat se v poměru k němu zrovna tak, jako ke všem náboženským dogmatům; může na ně působit jedině čas.

Je ostatně tím zbytečnější pokoušet se otrást tímto dogmatem, poněvadž pro něj jasně svědčí určité důvody.

"V dobách rovnosti," píše správně Tocqueville, "si lidé nedůvěřují, protože jsou si navzájem podobní; ale táž podobnost dává jim skoro bezmeznou důvěru v soud veřejnosti. Zdá se jim nepravděpodobné, aby pravda nebyla na straně většiny, když jsou všichni do věci stejně zasvěceni."

Bylo by možno předpokládat, že by se při omezeném hlasovacím právu – omezeném např. na vynikající osoby zlepšilo hlasování davů? Nemohu to připustit ani na okamžik, a to z těch důvodů, které jsem již řekl o duševní inferiornosti všech kolektivů, ať je jejich složení jakékoliv. V davu, jak znovu opakují, se úroveň lidí vždy vyrovnává a hlasování čtyřiceti členů Akademie nebylo by, pokud jde o obecné otázky, lepší, než hlasování čtyřiceti nosičů vody. Vůbec nevěřím, že některý z volebních výsledků, který byl tak vyčítán všeobecnému hlasovacímu právu jako např. znovuzřízení císařství – by byl dopadl jinak, kdyby hlasující byli vybíráni jen z vědců a vzdělavců. Umí-li někdo řecky nebo vyzná-li se v matematice, je-li architektem, zvěrolékařem, doktorem medicíny nebo advokátem, nenabývá touto skutečností jasnou představu o otázkách, jež mají co činit s citem. Všichni naši národohospodáři jsou lidé učení, většinou profesori a členové Akademie. Existuje však alespoň jedna otázka, např. zavedení ochranných cel atd., ve které by se shodli? V konfrontaci se sociálními problémy, v nichž je tolik neznámých faktorů a jež jsou ovládány logikou mystickou nebo logikou citovou, se nevědomosti jednotlivců vyrovnávají.

Kdyby tvořili sbor voličů pouze vědci, nedopadlo by hlasování lépe než dnes. I oni by se především dali vést svými city a svým stranickým přesvědčením. Neměli bychom ani o jednu dnešní obtíž méně, ale jistě bychom měli navíc tvrdou tyranii kast.

At' omezené nebo všeobecné hlasovací právo, ovládající republiku nebo monarchii, at' ve Francii, Belgii, Řecku, Portugalsku nebo ve Španělsku, je hlasování davů všude podobné a vyjadřuje často požadavky a neuvědomělé potřeby rasy. Průměr zvolených představuje pro každý národ průměrnou duši jeho rasy a ta je od generace ke generaci téměř totožná.

A tak přicházíme znovu k základnímu pojmu rasy, se kterým jsme se již tak často setkali, a za druhé k poznatku, který z onoho pojmu vyplývá, že totiž instituce a vlády hrají v životě národů jen málo významnou úlohu. Národy jsou řízeny především duchem své rasy, tj. odkazy předků, které dohromady tvoří duši národa. Rasa a spleť denních potřeb – to jsou tajemní vládcové, kteří řídí naše osudy.

### **kniha 3./kap. 5. – SHROMÁŽDĚNÍ PARLAMENTNÍ**

Shromáždění parlamentní jsou neanonymními různorodými davy. Přesto, že se jejich složení mění podle dob a národů, jsou si přece svými vlastnostmi podobná. Cítíme zde vliv rasy, který tyto vlastnosti buď tlumí nebo zesiluje, nikdy však nebrání, aby se projevíly. Parlamentní shromáždění i těch nejrůznějších zemí, např. Řecka, Portugalska, Itálie, Španělska, Francie a Ameriky, jsou si ve svých rozpravách a hlasování velmi podobná a způsobují vládám tytéž nesnáze.

Parlamentní režim ztělesňuje ostatně ideál všech moderních civilizovaných národů. Vyjadřuje myšlenku psychologicky mylnou, ale obecně uznávanou, že větší množství shromážděných lidí je schopnější rozhodovat moudřeji a nezávisleji o daném předmětu, než malá skupina.

U parlamentních shromáždění nalézáme všechny obecné vlastnosti davů: zjednodušování idejí, sugestibilitu, dráždivost, přehánění citů, převažující vliv vůdců. Avšak pro své zvláštní složení vykazují parlamentní davy některé rozdíly, které ihned popíšeme.

Zjednodušování názorů je jednou z jejich hlavních vlastností. Ve všech politických stranách, zvláště u latinských národů, nalézáme nezměnitelnou tendenci vyřešit nejsložitější sociální problémy pomocí nejprostších abstraktních principů a obecných zákonů, které lze použít ve všech případech. Tyto principy se přirozeně mění podle politických stran; ale jen proto, že jedinci jsou v davu, snaží se vždy přehánět jejich cenu a hnát je až do nejkrajnějších důsledků. Proto také parlamenty jsou především představiteli krajně vyhrocených názorů.

Nejdokonalejší typ zjednodušujícího ducha shromáždění byl uskutečněn jakobíny naší Francouzské revoluce. Jsouce všichni dogmatiky a logiky s mozkiem plným nejasných všeobecností, snažili se používat pevné principy bez ohledu na skutečnost; o nich se mohlo právem říci, že prošli revolucí, aniž si ji uvědomili. Domnívali se, že pomocí několika dogmat předělávají od základu společnost a vrátí vytríbenou civilizaci zpět k dřívějším stupňům sociálního vývoje. Prostředky, jichž užívali k provedení svého snu, vyznačovaly se rovněž absolutně zjednodušujícím uvažováním. Omezili se ve skutečnosti jen na to, že zničili násilím

vše, co jim překáželo. Všichni, ať girondisté, montagnardové, thermidoristé atd., byli proniknutí tímž duchem.

Parlamentní davy jsou velmi přístupny sugescím a jako u všech davů, vychází sugesce i zde od vůdců, kteří mají prestiž. V parlamentních shromážděních má však tato sugestibilita velmi určité meze, které je třeba určit.

O všech otázkách, které se týkají místního zájmu, má každý člen shromáždění pevné a neoblomné názory, které nemůže zviklat žádná argumentace. Ani nadání Démosthenovo by nedovedlo změnit hlasování poslance v takových otázkách, jako jsou ochranná cla nebo privilegium vinopalníků, jež představují požadavky vlivných voličů. Dřívější vliv těchto voličů má dosti síly, aby potřel všechny jiné vlivy a udržel naprostou pevnost poslaneckých názorů. (Těmto názorům, které se potřebami voličů předem ustálily a staly se nezměnitelnými, platí nepochybně tato úvaha starého anglického politika: "Po padesát let, co jsem ve Westminsteru, vyslechl jsem tisíce řečí. Ale jen málo z nich změnilo moje mínění; žádná z nich však neměla vliv na moje hlasování.")

Ve všeobecných otázkách, jako je pád ministerstva, zavedení nějaké daně atd., nejsou již názory tak ustáleny a mohou působit vlivy vůdců, ale ne do té míry, jako v obyčejném davu. Každá strana má své vůdce, kteří mají někdy stejný vliv. Poslanec se pak ocitne mezi protichůdnými vlivy a stane se nevyhnutelně velmi nerozhodným.

Proto často o čtvrt hodiny později hlasuje právě opačným způsobem nebo připojuje k zákonu dodatek, který ho zcela znehodnotí, např. odejmou průmyslníkům právo vybírat a propouštět své dělníky a potom tento zákon úplně zruší nějakým dodatkem.

Proto má parlament v každém zákonodárném období kromě určitých velmi pevných názorů také názory velmi neurčité. Protože však obecných otázek je nejvíce, převládá vlastně nerozhodnost, nerozhodnost udržovaná stálou bázní před voličem, jehož skrytý vliv vždy vyvažuje vliv vůdců. A přece jsou vůdcové skutečnými pány v diskusích, při nichž nemají členové shromáždění předem utvořené pevné názory.

Potřebnost vůdců je zřejmá, poněvadž je jako předsedy stran nalézáme ve všech zemích. Jsou to skuteční vládcové shromáždění. Lidé v davu nemohou být bez vůdce, a proto hlasy shromáždění představují obyčejně jen názory skrovné menšiny.

Vůdcové působí velmi málo svými úvahami a velmi mnoho svou prestiží. Nejlepším důkazem toho je, že ztratí-li některý z nich prestiž, mizí i jeho vliv.

Prestiž vůdců je individuální a nezávisí ani na jménu ani na proslulosti. Jules Simon, mluvč o velikých mužích v Národním shromáždění z r. 1848, ve kterém sám zasedal, dává nám o tom zajímavé doklady:

"Dva měsíce před tím, než se stal všemohoucím, nebyl Ludvík Napoleon ničím.

Victor Hugo vystoupil na tribunu. Neměl úspěch; vyslechl jej, jako poslouchali Félix Pyata, ale tolik mu netleskali. „Nelíbí se mi jeho myšlenky.“ řekl mně o F. Pyatovi Vaulabelle. „Je to však jeden z největších spisovatelů a nejlepší francouzský řečník.“ Edgar Quinet, ten mohutný a vzácný duch, neznamenal nic. Před zahájením shromáždění měl sice na okamžik jistou popularitu, během zasedání však neměl žádnou.

Politická shromáždění jsou místem, kde se lesk génia uplatňuje nejméně. Zde se hledí jen na výmluvnost, která je přizpůsobena době a místu, a na služby, které byly prokázány ne vlasti, ale stranám. Aby Lamartine r. 1848 a Thiers r. 1871 došli uznání, bylo potřeba podnětu, pramenícího z neodbytného a naléhavého zájmu. Když nebezpečí minulo, byli všichni vyléčeni ze strachu a tím i z vděčnosti."

Tento úryvek jsem uvedl pro fakta, která obsahuje, nikoliv pro vysvětlení, jež podává; ta svědčí o průměrných znalostech psychologie. Dav by okamžitě přestal být davem, kdyby hleděl u vůdců na služby prokázané buď vlasti nebo stranám. Dav podléhá prestiži vůdce a jeho chování není ovlivněno ani zájmem, ani vděčností.

Proto také vůdce, který má dostatečnou prestiž, má skoro neomezenou moc. Je znám nesmírný vliv, který po dlouhá léta měl, díky své prestiži, jistý slavný poslanec, poražený při posledních volbách v důsledku určitých finančních událostí. Na jeho pouhý pokyn musili kdysi odstoupovat ministři. Dosah jeho působení vystihl velmi přesně jistý spisovatel těmito řádky:

"Je to především vina pana C., že jsme zaplatili za Tonkin třikrát tolik, než bylo nutné, že jsme na Madagaskaru získali pouze nejistou pozici, že jsme se dali připravit o celou velkou říši na dolním toku Nigeru, že jsme ztratili svou bývalou převahu v Egyptě. – Teorie pana C. nás připravily o více území než porážky Napoleona I."

Není však nutné hněvat se příliš na zmíněného vůdce. Je zřejmé, že nás přišel draho, ale velká část jeho vlivu pocházela z toho, že se ztotožnil s veřejným míněním, které v koloniálních otázkách nebylo takové jako dnes. Stává se zřídka, aby vůdce krácel před veřejným míněním; skoro vždy se spokojí s tím, že přijme jeho omyly.

Mimo prestiž jsou přesvědčovacími prostředky vůdců faktory, o kterých jsme mluvili již několikrát. Má-li s nimi vůdce obratně zacházet, musí alespoň neuvědoměle proniknout psychologii davů a vědět, jak k nim mluvit. Musí především znát kouzelnou moc slov, formulí a představ. Musí mít zvláštní výmluvnost, složenou z energických tvrzení a z působivých obrazů, podávaných v rámci zcela povšedných úvah. Je to druh výmluvnosti, který lze nalézt ve všech shromážděních, počítajíc v to i anglický parlament, který je ze všech nejrozvážnější.

"Můžeme stále číst," praví anglický filozof Maine, "debaty z poslanecké sněmovny, ve kterých veškerá diskuse spočívá ve výměně velmi slabých obecných úvah a velmi prudkých osobních útoků. Na obraznost čisté demokracie má tento druh obecných formulí zázračný účinek; dokáže přinutit dav, aby přijal obecná tvrzení, podaná působivými výrazy, třebaže tato tvrzení nebyla nikdy prokázána a snad by ani ověření nesnesla."

Význam "působivých výrazů," vyzdvižený v předchozím citátu, je nedocenitelný. Kládli jsme již několikrát důraz na zvláštní moc slov a formulí. Je třeba volit je tak, aby vyvolávaly hodně živé představy. Následující věta, vyňatá z řeči jednoho z vůdců našeho parlamentu, podává vynikající příklad:

"Onoho dne, kdy na těžké lodi budou odvezeni do vyhnanství na Ďábelské ostrovy podezřelý politik a vraždící anarchista, budou se konečně moci domluvit a pak shledají, že oba jsou jen doplňujícími se složkami téhož společenského řádu."



Představa vyvolaná těmito slovy je jasná a názorná a všichni řečníkovi odpůrci se jí cítí ohroženi. Zjeví se jim pojednou tyto ostrovy vyhnanců, loď, která by je mohla odvézt, neboť nenáleží snad také oni k oné, dosti nejasně vymezené kategorii ohrožených politiků? Tehdy pocítí neurčitý strach, který asi měli všichni členové Konventu více nebo méně ohrožení gilotinou při nejasných projevech Robespierrových a kteří, ustupující této bázni, mu ve všem povolovali.

Vůdce mají zájem na tom, aby užívali toho nejnepravděpodobnějšího přehánění. Řečník, z něhož jsem právě citoval jednu větu, mohl bez velikého odporu tvrdit, že bankéři a kněží vydrží si pachatele pumových atentátů a že ředitelé velikých finančních společností zasluhují stejný trest jako anarchisté. Podobné tvrzení na davy vždy zapůsobí. Tvrzení není nikdy dost silné, přednes dost výhrůžný. Nic nemůže posluchače více zastrašit: bojí se, že kdyby protestovali, byli by považováni za zrádce a spoluvíníky.

Výmluvnost tohoto druhu ovládala vždy, jak jsem právě řekl, všechna shromáždění, a v kritických obdobích se její význam ještě zvyšuje. Četba řečí slavných řečníků Revoluce je z tohoto hlediska velice zajímavá. Domnívali se, že je jejich povinností přerušit každou chvíli svou řeč, aby proklínali zločin a velebili ctnost; potom zahrnuli kletbami tyrany a přísahali, že buď budou žít svobodně, nebo zemřou. Shromáždění vstávalo, nadšeně tleskalo a potom uklidněno zase usedalo.

Vůdce může někdy být inteligentní a vzdělaný; je mu to však, obecně řečeno, spíše ke škodě než ku prospěchu. Ukazujíc složitost věcí a dovolujíc vykládat a chápat, činí inteligence člověka vždy shovívavým a zeslabuje značně sílu a prudkost přesvědčení, tak nutného pro každého apoštola. Velicí vůdce všech dob, zvláště vůdce Francouzské revoluce, byli velmi omezení, a přesto měli veliký vliv.

Řeči nejslavnějšího z nich, Robespiera, překvapují často svou nesouvislostí; když je pouze čteme, nenalezneme nikde uspokojivé vysvětlení ohromného vlivu tohoto mocného diktátora.

"Všeobecné fráze a nadbytečnost pedagogické výmluvnosti a latinské kultury ve službách spíše dětinské než povrchní duše, která se při útoku i obraně zdánlivě omezuje pouze na školácké: „Jen pojď!“ Nikde žádná myšlenka, žádný obrat, žádný význačný rys – je to nuda v bouři. Když tuto ubíjející četbu odložíme, máme chuť vzdychnout si „Ach!“ jako ten roztomilý Camille Desmoulins."

Někdy je přímo strašné myslit na moc, jakou dává člověku majícímu prestiž, pevné přesvědčení, spojené s krajní omezeností ducha. A přece je třeba splnit tyto podmínky, abychom neznali překážky a dovedli chtít. V těchto energických fanaticích davy instinktivně vycítí ují pána, kterého vždy potřebují.

Ve sněmovním shromáždění závisí úspěch řeči téměř výhradně na prestiži, kterou řečník má, a ne na důvodech, které uvádí.

Jde-li o neznámého řečníka, který přichází s dobrými důvody, nemá ani naději, že bude vůbec vyslechnut. Bývalý poslanec Descubes vystihl nedávno osud poslance bez prestiže takto:

"Když zaujme místo na řečnické tribuně, vyndá své papíry, rozloží je metodicky před sebou a začne s úplnou jistotou.

Lichotí si, že vzbudí v duši posluchačů přesvědčení, které má sám: zvážil mnohokrát své argumenty; je samý důkaz a samá číslice, je si jist, že má pravdu. Každý odpor proti důkazům, které přináší, bude marný. Začíná s důvěrou ve svou pravdu a také v pozornost svých kolegů, kteří jsou jistě ochotni se před ní sklonit.

Mluví, a náhle je překvapen hnutím v síni a poněkud vzrušen zmateným šumem, který se v síni rozmáhá.

Proč není ticho? Odkud ta obecná nepozornost? Nač myslí ti, kteří tolik mezi sebou hovoří? Co je zde tak důležitého, aby to potlačilo i zájem o jeho řeč?

Jeho obličejem přeletí známky znepokojení. Svráští obočí a zarazí se. Vyzván předsedou, pokračuje zvýšeným hlasem. Poslouchají ho ještě méně: zesílí hlas a silně gestikuluje. Hluk kolem něho zesílí dvojnásob. Neslyší již sám sebe, a proto se znovu odmlčí; potom ze strachu, aby jeho mlčení nevyprovokovalo výkřiky: *Skončit!* opět pokračuje. Hluk se stává nesnesitelným."

Dosáhne-li sněmovní shromáždění jistého stupně podráždění, ztotožní se s obyčejnými různorodými davy a jeho city vykazují v důsledku toho zvláštnost, že jsou stále vypjaty do krajnosti. Jsou pak schopna největších hrdinství i nejhorších výstředností. Jedinec ztrácí svou individualitu a bude hlasovat i pro opatření, která jsou v rozporu s jeho osobním zájmem.

Dějiny Revoluce ukazují, do jaké míry se může shromáždění stát neuvědomělým a podlehnout vlivům, které odporují jeho vlastním zájmům. Byla to veliká oběť od šlechty, odřící se svých privilegií, a přece to učinila bez váhání oné slavné noci v ústavodárném shromáždění. A pro členy Konventu znamenalo zřeknutí se své nedotknutelnosti stále nebezpečí smrti, a přece to učinili a nebáli se, že se vzájemně zdecimují, ačkoliv si byli dobře vědomi, že popraviště, na které dnes posílají své druhy, je zítra uchystáno pro ně. Dosáhli však onoho stupně naprostého automatismu, který jsem popsal jinde a žádné uvažování jim nemohlo zabránit, aby nepodlehli vlivům, jež je zhypnotizovaly. Následující úryvek z pamětí Billaud-Varenneových je z tohoto hlediska přímo typický: "Rozhodnutí, která jsou nám tolik vytýkána, *jsme obyčejně ještě den nebo dva dny předtím nechtěli: Vyvolala je sama krize.*" Nemůže být správnějšího zjištění.

Tytéž projevy neuvědomělých faktorů se ukazovaly během všech bouřlivých zasedání Konventu.

"Schvalují a usnášejí se," praví H. Taine, "i na tom, čeho se sami děsí, nejen na hloupostech a pošetilostech, ale také na zločinech, vraždách nevinných, vraždách vlastních přátel. Jednomyslně a s nejnadšenějším potleskem posílá levice spojená s pravicí svého přirozeného vůdce, velikého buditele a revolucionáře Dantona na popraviště. A jednomyslně s největším potleskem odhlasuje pravice spojená s levicí ty nejhorší dekrety revoluční vlády. Jednomyslně a s výkřiky obdivů a nadšení se projevují vášnivé sympatie ke Collotovi d'Herbois, ke Couthonovi a Robespierovi. Konvent udržuje dobrovolnými a opakovanými volbami vražednou vládu, kterou proklínají umírnění proto, že je vražednou a montagnardové proto, že je decimuje. Umírnění i montagnardové, většina i menšina, pomáhají posléze svorně při své vlastní sebevraždě. Dne 22. prairialu nastavil celý Konvent dobrovolně svou šíji a 8. thermidora, první čtvrt hodinu po Robespierově řeči, nastavil ji opět."

Tento obraz se může zdát temný, a přece je zcela přesný. Všechna parlamentní shromáždění, jsou-li dostatečně podrážděna a zhypnotizována, projevují tytéž vlastnosti. Jsou jako proměnlivé stádo, které je poslušno všech podnětů. Následující popis Národního shromáždění z r. 1848, který napsal politik, jehož demokratické smýšlení je nade vše pochybnost, totiž E. Spuller, a který uvádím podle *Revue littéraire*, je velmi typický. Nalezneme zde všechny přehnané city, které jsem u davu popsal a rovněž i onu neobyčejnou proměnlivost, která jim umožňuje projít v krátké době celou stupnicí zcela protichůdných citů.

"Nesvornost, žárlení, podezřívání a střídavě slepá důvěra a bezmezná naděje přivedly republikánskou stranu do záhuby. Její naivnost a prostota mohly se měřit jen s její všeobecnou nedůvěřivostí. Žádný smysl pro zákonnost, žádný pojem o kázni: obavy a iluze bez hranic; sedlák a dítě jsou si v tomto směru rovní. Jejich klid soupeří s jejich netrpělivostí a jejich divokost se rovná jejich poddajnosti. Je to známka nezralého temperamentu a nedostatku výchovy. Nic je nepřekvapuje, ale vše je rozladí. Chvějíce se bázně, vrhnou se neohroženě a hrdinně do plamenů a ustoupí před stínem.

Neznají vztahy mezi věcmi a jejich účinky. Jsou stejně náchylní chvět se strachem jako horovat nadšením, podléhají každé panice a stojí vždy příliš vysoko nebo příliš nízko, nikdy však na příslušném stupni a v patřičné míře. Pohyblivější než voda, odrážejí všechny barvy a berou na sebe všechny podoby. Jakou základnu pro vládu můžeme od nich očekávat?"

Naštěstí všechny tyto vlastnosti parlamentních shromáždění, které jsme právě popsali, se neprojevují stále. Stávají se davem jenom v jistých okamžicích. Jedinci, kteří je tvoří, zachovávají si ve většině případů svou individualitu; proto může parlament vypracovat výborné odborné zákony. Tyto zákony ovšem připraví odborník v tichu své pracovny a odhlasovaný zákon je pak ve skutečnosti dílem jednotlivce, a nikoliv celého shromáždění. To jsou přirozeně ty nejlepší zákony a stanou se špatnými teprve tehdy, učiní-li je řada nešťastných dodatků kolektivním výtvořem. Dílo davu stojí vždy a všude pod úrovní výtvořů osamocенého jedince. Jedině odborníci zachraňují shromáždění před příliš nesmyslnými a nevyzkoušenými opatřeními; pak se stává i odborník na okamžik vůdcem. Shromáždění na něj nepůsobí, ale on působí na ně.

Přes všechny obtíže svého provozu jsou parlamentní shromáždění přece jen to nejlepší, co lidé vynalezli pro svou vládu a na ochranu před jhem osobních tyranii. Jsou jistě ideálem vlády alespoň pro filozofy, myslitele, spisovatele, umělce a vědce, zkrátka pro všechny, kteří tvoří vrchol civilizace.

Ostatně od nich hrozí opravdu jen dvojí vážné nebezpečí: neodvratné plýtvání penězi a postupné omezování osobních svobod.

První z těchto nebezpečí je nutný důsledek požadavků a neprozíravosti voličských davů. Navrhne-li některý člen shromáždění zákon, který zdánlivě odpovídá demokratickým idejím, např. všeobecné důchodové pojištění pro dělníky nebo zvýšení platů cestářům, učitelům atd., ostatní poslanci z obavy před voliči se neodvážejí tento návrh zamítnout, aby se nezdálo, že přehlížejí zájmy těch, o které jde, ačkoliv dobře vědí, že tím silně zatíží státní rozpočet a že to nutně vyvolá nové daně. Při hlasování o takových opatřeních nesmí zaváhat. Ostatně následky takového zvýšení výdajů jsou ještě vzdálené a nemají pro ně tak nepříjemné důsledky, kdežto následek hlasování proti takové předloze by se mohl jasně ukázat hned druhého dne, jakmile by poslanec musil předstoupit před své voliče.

Kromě této nejdůležitější příčiny zvyšování výdajů je ještě jiná, neméně důležitá; závazek souhlasit se všemi výdaji čistě místního významu. Poslanec se jim nemůže vzepřít, protože i ony představují požadavky voličů, a protože každý poslanec dosáhne toho, co pro svůj okres potřebuje jen pod tou podmínkou, že vyhoví podobným žádostem svých kolegů. (V dubnovém čísle z r. 1895 sestavil časopis *l' Economiste* zajímavý přehled o tom, kolik činí ročně výdaje, které vznikají jen pro uspokojení zájmů voličů, zvláště výdaje na železnice. Dráha povolená z Langayes [město o 3 000 obyvatelích položené v horách] do Puy, bude stát 15 miliónů, z Beaumontu [3400 obyv.] do Castel-Sarrazin 7 miliónů, z vesnice Oust [523 obyv.] do Seix [1 200 obyv.] 7 miliónů, z Prades do tržního městečka Olette [747 obyv.] 6 miliónů atd. Bylo tedy za pouhý rok 1895 odhlasováno na 90 miliónů na železnice, které postrádají jakékoli obecné důležitosti. A neméně důležité jsou i jiné výdaje téhož druhu. Zákon o dělnickém důchodovém pojištění bude brzy stát podle ministra financí ročně minimálně 165 miliónů, a 800 miliónů podle akademika Leroy-Beaulieu. Neustálý vzrůst takovýchto výdajů zavíná nezbytně úpadek státních financí. Mnoho zemí v Evropě: Portugalsko, Řecko, Španělsko, Turecko již k němu dospěly; jiné k tomu nemají daleko. Není však třeba se příliš o to starat, poněvadž veřejnost přijímala postupně a bez velikého odporu snížení o čtyři pětiny při vyplácení kupónů různých zemí. Tyto důmyslné úpadky dovolují tedy uvést porušený rozpočet rychle do rovnováhy. Ostatně války, socialismus a hospodářské zápasy způsobují nám mnoho jiných katastrof a v době dnešního všeobecného rozkladu je nutné se odhodlat žít ze dne na den a nestarat se příliš o zítřek, který nám uniká.)

Druhé ze zmíněných nebezpečí, totiž nutné omezování svobod parlamentními shromážděními, ačkoliv je na pohled méně viditelné, je přesto daleko skutečnější. Je to následek nesčetných a vždy omezujících zákonů, jejichž důsledky vidí parlamenty svým krátkozrakým duchem velmi špatně a o nichž věří, že jsou povinny je odhlasovat.

A toto nebezpečí je asi neodvratné, protože ani Anglie, která představuje jistě nejdokonalejší formu parlamentního režimu, kde poslanec je nejnezávislejší na svém voliči, nedovedla se mu ubránit. Herbert Spencer již v jedné starší práci ukázal, že čím více vzrůstá svoboda zdánlivá, tím více se zmenšuje svoboda skutečná. Vraceje se ve své nové knize *Člověk vůči státu* k téže tezi, vyjadřuje se o anglickém parlamentu takto:

"Od té doby šlo zákonodárství cestou, kterou jsem naznačil. Rychle se množící diktátorská opatření snažila se ustavičně omezovat osobní svobody, a to dvojnásobným způsobem: rok od roku byly častěji přijímány předpisy, jež vykonávají na občana nátlak tam, kde měl dříve úplnou volnost jednání a nutí ho k jednáním, která mu byla dříve zcela ponechána na vůli. Současně stále větší a větší veřejné výdaje (zvláště místní dávky) omezily ještě více jeho svobodu tím, že zmenšily onu část jeho zisku, kterou mohl dříve použít podle své chuti a zvětšily část, která je mu odňata, aby s ní bylo naloženo podle uznání veřejných činitelů."

Toto postupné omezování svobod se projevuje v každé zemi ve zvláštní podobě, kterou Herbert Spencer nevedl, a to: vznik nepřehledných řad zákonitých opatření, která jsou vesměs omezujícího rázu, vede nutně k rozmnožení počtu, moci a vlivu úředníků, kteří je mají provádět; ti se takto stávají postupně skutečnými pány civilizovaných zemí. A jejich moc je tím větší, že i když se neustále mění vlády, je administrativa jedinou kastou, která těmto změnám uniká a která jediná má neodpovědnost, neosobnost a trvalost. Ze všech despotismů jsou nejtěžší ty, které se projevují právě v této trojí podobě.

Toto ustavičné vznikání omezujících zákonů a opatření, která obklopují byzantinistickými formalitami i naše nejmenší činy, zužuje nutně a osudně stále více okruh, ve kterém se

mohou občané volně pohybovat. Jsouce obětí iluze, že rozmnožením zákonů se zajišťuje lépe rovnost a svoboda, přijímají lidé den co den těžší pouta.

A nepřijímají je beztrestně: zvyklí snášet všechna jha, počnou je konečně sami vyhledávat a ztratí veškerou spontánnost a energii. Jsou to pak jen prázdné stíny, trpné automaty bez vůle, odporu a síly.

Ale síly, které člověk nenalézá v sobě samém, je nucen hledat mimo sebe. Se vzrůstající lhostejností a bezmocností občanů roste nezadržitelně význam vlády. Vlády pak musí mít iniciativu a podnikavost, které jednotlivec ztratil; ony musí všechno podnikat, vše řídit a chránit. Stát se tak stává všemohoucím bohem; našťestí nás zkušenost poučuje, že moc takových bohů nebyla nikdy ani trvalá ani příliš silná.

Toto postupné omezování všech svobod u jistých národů vzdor zdánlivé volnosti, která jim dodává iluzi svobody, zdá se být následkem stárnutí právě tak, jako určitého režimu. Je to jeden z předběžných symptomů té fáze úpadku, kterému neušla až dosud žádná civilizace.

Soudíme-li podle poučení minulosti a podle symptomů, které se všude stranách ukazují, dosáhla většina našich moderních civilizací oné fáze vysokého stáří, která předchází úpadku. Určité druhy vývoje zdají se být všem národům určeny osudem, neboť vidíme, že se tak často v dějinách opakují.

Je snadné stanovit povšechně fáze tohoto vývoje. Skončíme toto dílo jejich stručným přehledem.

Co vidíme, uvědomíme-li si v hrubých rysech vznik velikosti i úpadku předcházejících civilizací?

Na jejich úsvitu stojí hrstka lidí rozmanitého původu, spojená náhodami stěhování, vpádu a výbojů. Pocházejíce z různé krve a rovněž z různých jazyků a věr, nemají tito lidé mezi sebou žádný společný svazek kromě zpola uznávaného zákona jediného náčelníka. Tyto pestré houfy mají v nejvyšší míře psychologické vlastnosti davu. Mají jejich chvilkovou soudržnost, jejich hrdinství, slabosti, podněty a násilnosti; není v nich nic stálého. Jsou to barbari.

Potom vykoná své dílo čas: stejné prostředí, stálé křížení a nutnost společného života počaly pomalu působit. Seskupení navzájem nepodobných prvků se slévá a tvoří rasu, tj. skupinu, která má společné vlastnosti a city, jež dědičnost stále více upevňuje. Dav se stal národem a tento národ může vyjít ze stavu barbarství.

Vyjde z něho však úplně teprve tehdy, když po dlouhých námahách, ustavičných bojích a nespočetných nezdarech si získá nějaký ideál. Na povaze tohoto ideálu příliš nezáleží, ať je to kult Říma, moc Atén nebo vítězství Alláhovo, stačí, aby všem jedincům tvořící se rasy dal dokonalou jednotu citu a myšlenek.

Tehdy se může zrodit nová civilizace se svými institucemi, názory a uměním. Uchváčena svým snem, získá rasa postupně vše, co dodává lesk, sílu a velikost. Bude nepochybně ještě i nyní v jistých chvílích davem, ale pod pohyblivými a proměnlivými vlastnostmi davu nalezneme již ono pevné jádro – duši rasy – které úzce omezuje rozsah výchylek národa a podrobuje náhodu zákonům.

Dokončiv však svou tvůrčí úlohu, začíná čas i svoje dílo ničivé, jemuž nemohou uniknout ani bohové, ani lidé. Po dosažení jistého stupně moci a složitosti přestane civilizace růst a jakmile neroste, je odsouzena k brzkému úpadku. Nadešla hodina jejího stárnutí.

Tato nevyhnutelná hodina vyznačuje se vždy zeslabením ideálu, který udržoval duši rasy. Jak tento ideál postupně bledne, počínají se viklat i všechny náboženské, politické nebo sociální stavby, ke kterým dal podnět.

S postupným rozplýváním se svého ideálu ztrácí rasa vždy více a více i to, co tvořilo její souvislost, jednotu a sílu. Jedinec ve své osobnosti a inteligenci může vzrůstat, ale současně je také nahrazen kolektivní egoismus rasy neobyčejným vzrůstem egoismu individuálního, provázeným oslabením charakteru a zmenšením čínorodosti. Co tvořilo národ, jednotu, celek, stalo se nesouvislým seskupením jedinců, které ještě nějaký čas uměle udržují tradice a instituce. Potom lidé, rozdělení pokud jde o jejich zájmy a požadavky, nedovedou si už vládnout a přejí si být řízeni i ve svých nejmenších činech a pak dosáhne stát svého vše pohlcujícího vlivu.

S definitivní ztrátou starého ideálu pozbývá rasa nakonec i své duše; pak je již pouhou skupinou osamocených jedinců a stává se opět tím, čím byla při svém vzniku: davem. Má všechny jeho pomíjivé vlastnosti, ale nemá stálost a budoucnost Civilizace, postrádající pevnost, je vydána na milost a nemilost všem náhodám. Lůza vládne a barbari pronikají vpřed. Civilizace se sice ještě může zdát oslňující, poněvadž si uchovává vnější fasádu, kterou vybudovala dlouhá minulost, ale ve skutečnosti je to zpuchřelá budova, kterou již nic nepodpírá a jež se zřítí při první bouři.

Přejít od barbarství k civilizaci za určitým snem a pak upadat a zahynout, jakmile tento sen ztratí svou sílu, to je životní dráha národa.

---